
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06662162 8

UTKAST
TILL
SVENSKA HISTORIEN.

FÖRSTA STYCKET.

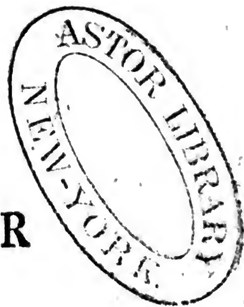
Cap. 4. Utländſke Konungar ifrån 1363 til 1521.

1. K. Albrechts regering til 1389.

2. Drottning Margaretas och K. Erics af Pommern Regering til 1432.

3. Blandade In- och Utrikes Regenter til 1521.

UTKAST
TIL
FÖRELÄSNINGAR
ÖFVER
SVENSKA HISTORIEN

AF

ERIC MICHAËL FANT.

FÖRSTA STYCKET.

TIL KONUNG GUSTAF DEN FÖRSTA.

Andra Uplagan.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Directeuren JOH. A. CARLBOHM.
1807.

Inledning.

Man behöfver icke vara vidlyftig, at bevisa nödvändigheten och nyttan af kunskapen om Fäderneslandets Historia. Vore blott frågan om, at tilfredsställa vettgirigheten; så skulle det redan anses vanhedrande för en uplyst menniska, at icke känna det landets öden, som han bebor och det folkets händelser, til hvilket han hörer. Men hvar och en Medborgare finner uti sin ställning äfven af denna kunskap en ofelbar nytta. Han blir icke allenast i allmänhet underrättad om uphofvet, grunden och gränsorna af sina skyldigheter och rättigheter. Han lär känna, huru Fäderneslandet kommit uti den belägenhet, hvaruti det för det närvarande är, och genom en lång kedja

af erfarenhet, hvad ſom varit för det ſamma nyttigt eller ſkadeligt; genom hvad medel det upſtigit til välmåga och anſeende, och huru det åter fallit i olycka och föragt. Statsmannen varnas genom forntidens efterdömen för miſstag, ſom haft beſvärliga följder för flera tidehvarf. Den Lagfarne inhämtar uphofvet til de ſtadgar, efter hvilka rättviſan hos oſs ſkipas och utan hvilkas kännedom hon ofta i tillämpningen blifver vacklande. Den tid, vi använde på äldre och nyare främmande Folkſlags hiſtoria, är viſst icke utan nytta; men ju närmare denna kunſkap rörer oſs ſjelfva, ju mera måſte den til våra egna behof vara lämpelig.

At döma af Sveriges naturliga beſkaffenhet, ſkulle man knapt kunna tro, at deſs hiſtoria kunde upſtiga til någon betydelig ålder. Belägit i en vrå af den Norra delen af Verlden, ſynes det, för Climatets hårdhet och jordmånens mindre frugtbarhet, vanlottadt emot den öfriga delen af Europa. I otta månaders tid ſkall Jordbrukaren här underhålla ſig och ſin boſkap, af hvad han kunnat ſamla genom fyra månaders arbete; at förtiga, det en ſträngare köld fordrar en ſtarkare och ymnigare föda. De naturens alſter, ſom göra Södra Europas vällust, ſåſom Silke, Bomull, Socker, Vin och Olja,

ſak-

ſaknas här aldeles och af nödvändighets-varor tilgången på Salt. Utom Järn, Koppar och Trä finnes knapt något ämne för näringsfång, ſom vi icke til en del få hämta från Utlänningen. Då Sverige til vidden näſt Ryſsland är det ſtörſta land i Europa och 3000 Tyſka qvadratmil ſtörre än Frankrike; har likväl Frankrike otta gångor mera inbyggare, och när man afdrager af vår jordyta Inſjöar, Skogar, Berg och ödemarker, blir återſtoden af brukbar jord mindre hos oſs, än på något annat ſtälle i Europa.

Lägger man härtil, at ſkogarnas vidd fordom varit mycket ſtörre, än nu och at ſådane omtalas i våra gamla handlingar på de orter, der nu för tiden knapt et träd uptäckes, ſåſom i Upland vid Enköping och kring Falköping i Väſtergöthland; kan man lätt göra ſig begrep om Sveriges få mycket utropade folkmängd i forntiden. Man kan icke föreſtälla ſig våra Förfäders förſta lefnadsſätt annorlunda, än Lapparnas nu för tiden, deras underhåll af ſådan boſkap, ſom ſjelf under ſnön kunde upſöka ſin vinterföda, flyttande med den ifrån den ena orten til den andra, efter tilgången på bete och utan kännedom af bröd och ſalt. Under namn af Troll, Thuſſar, Alfvar, Dvärgar, Jotar och Reſar, drogo de ſig undan,

dan, när Afarne kommo in under Oden, de förre til Norrige och Bergstragten; de fednare til Jotunheim och Rifaland vid Hvita Hafvet. I famma mån, fom Folkhopen tilväxte och Sjöfarten lärdes, blefvo utflyttningar nödvändige til lifvets bergning, och derifrån kommo de härnader och fjöröfverier, hvarigenom Svenfkarne i de äldfta tiderna gjorde fig kända.

Icke defs mindre går vårt Fädernesplands hiftoria i ålder och fäkra källor längre, än något annat Folkflags i Europa. Deffas tideböcker börjas gemenligen ifrån deras förfta bekantfkap med de Romare. Pytheas deremot ifrån Marfeille, fom fannolikt varit opp til Norden, lefde 400 år för Chrifti födelfe; och 250 år efter Pytheas fkedde Odens hitflyttning, enligt en tideräkning, hvars grunder man framdeles får upgifva; juft då de Romare voro fyffelfatte med det Tredje Punifka kriget. Svenfka Folkets namnkunnighet har icke heller varit mindre, än andra Folkflags. Under en tid af 90 år, eller ifrån 1630 til 1718, har den upfyllt hela Europa, och det har flera gånger på kort tid upftigit til välftånd ur yttersta lägervall. Man jämföre endaft 1520 med 1560, 1675 med 1697 och 1718 med 1738. Detta bevifar, at landet äger tilgångar innom fig fjelf, fom kunna göras betydlige, om de med omforg användas.

Sven-

Svenska Historien delar sig sjelf i Trenne Tidehvarf, efter Religions undergångna förändringar, som alltid haft i följe förändringar i Samhället. Det första innefattar Hedniska perioden af något mer än 1200 år, och kan delas i tvenne mindre Stycken, efter de styrande Ätterna, som voro Ynglinga-Ätten til år 600 och Ivarska til år 1053 efter Christi födelse. Svenska Folket lefde i detta Tidehvarf mäst aldeles fritt, utan annan skilnad i stånd, än emellan Bönder och Trälar. Odens religion var derefter inrättad. Ingiald lade grunden til Fåväldet genom Småkungarnas utrotande. Härnader eller långväga Sjöröfverier började under Ivarska Ätten och gåfvo anledning til Christendomens införande.

Andra Tidehvarfvet innefattar Catholska Tiden och går til Reformation i 470 år. Man delar det i Stenkilska Ättens regering til år 1134; Sverkerska och Erikska til 1250; Folkunga Ätten til 1363 och Utländska Konungarna til 1521. Christendomens införande gjorde en föndring emellan Svea och Götha Riken under de första Ätterna, hvarigenom Sverige blef Valrike. Vapnen fråntogos Almogen, träldomen uphäfdes och Aristocratien kom til stadga under Folkunga Ätten. Den kastade riket sluteligen under Utländska oket.

Tredje Tidehvarfvet under Lutherſka läran innefattar 280 år. Vaſa Ätten har under det ſamma regerat til 1654, Pfalziſka Huſet til 1751 och det Holſteinſka til närvarande tid. Monarchiſka regeringsſättet har merendels varit rådande, och rikets ſtörſta vidd och namnkunnighet ägt rum under denna perioden.

Då ſkrifkonſten och all ſlags uplysning är äldre i Södra Europa än hos oſs, ſöker man med ſkäl förſta underrättelſen om vårt Fädernesland hos utländſka Författare. Den äldſte, man plägar anföra, är ifrån Marſeille i Frankrike, en Colonie, ſom Phocéerne i Grekeland anlade vid den tiden, då Iſraëls rike nalkades til ſin undergång. Pytheas, en invånare derſtädes, ſkall 400 år för Chriſti födelſe hafva företagit en reſa åt vår Nord och uptäckt et Land, ſom han kallar Thule. Hans egen berättelſe derom är förkommen; men finnes til någon del bibehållen hos Strabo, i andra och fjerde boken af deſs Geographie och hos Plinius i andra boken af deſs Naturalhiſtoria *). Inbyggarene hade på denna Ö ſex månaders dag och ſex månaders natt. Deſs belägenhet var ſex dagsreſor i norr ſjöledes ifrån England. Man idkade der åker-

*) 75 Cap. Jämf. B. 4, Cap. 16. B. 6, Cap. 34. B. 7, Cap. 2.

åkerbruk, tröskade Säden i lador, hade några få tama djur och tillagade en dryck af *honing*. Äfven nyttjades et slags gryn, som han kallar Millium. På kusterna fanns Bärnsten och en Hafsfvamp, som hvarken var Jord, Vatten eller Luft; utan en blandning af alla tre Elementerna. Man vet icke, hvad land Pytheas härmed menar; men Procopius, en Författare af Sjette århundrade, kallar Sverige och Scandien med samma namn, Thule.

Cornelius Tacitus, som var Romersk Landshöfdinge i Gallia Belgica eller Nederländerna i första Seculum eller 90 år efter Christi födelse, har vid denna tiden skrifvit et Verk om Tyskarnas Seder, der han omtalar både Svenskar och Finnar*). De förre bodde i hafvet. Deras magt beflod i flottor, utan segel och roddarbänkar. Regeringssättet var monarchiskt. Vapen fingo icke bäras af alla; utan förvarades af en Vägtare, som var Träl. Ofvanföre detta Folkslag var et stort, men stilla Haf, som troddes omgifva Jordkretsen. Til höger låg Æstyernas land, der Bärnsten vankades, Finnarne voro vilde och fattige. De brukade gräs til kläder och jorden til Säng. Utan fruktan för Gudar och Menniskor hade de upnått den sällsynta lyckan, at icke ens hafva något at önska. Om Tyskarna an-

*) Cap. 44, 45, 46.

förer samme Författare några omständigheter, som äfven inträffa på våra Förfäder. Deras enda tideböcker bestodo i gamla qväden. Deras byar hade namn af Ethundrade. De räknade efter natt och år. Sina sammankomster höllo de beväpnade. Ynglingar ikläddes der svärd eller gjordes varagtiga. Hustrun gaf icke mannen; utan mannen hustrun hemgift. För dråp tog Slägten böter i Boskap. Dricka brygdes af korn, m. m. Begifne på jagt och lättja lämnade de åkerbruket åt qvinnorna. En otrogen hustru jagades af mannen med ris igenom hela byn. De brände sina döda. Rödt hår och blå ögon räknades hos dem för skönhet.

Jornandes eller Jordanes, som blef Biskop i Ravenna 552 år efter Christi födelse, har gjort et Utdrag af Cassiodori Göthiska Historia, som var Borgmästare i Rom år 513, af hvilket tredje och fjerde Capitlet kan lämpas til vår historia. Der omtalas en stor Ö, Scanzia, belägen i Nordiska hafvet, til utseende lik et Cederlöf och liggande midt emot mynningen af Weichselströmmen. På norra sidan bodde Folket Adagit, som hade ljus natt och dag i 40 dygn och om vintern äfven så lång tid mörker. Dernäst Scritofenni, som lefde af villbråd och fogel; Svethans, som hade sköna hästar och föresågo de

Ro-

Romare med Sobelſkinn: Theuster, ſom Lagerbring velat förklara med Tjuſt; Vagother, Veſtgöthar: Bergio, från Berga Otting i Småland: Hallin, Halländare; Liothider, från Lödeſe: Athelnit: Finhaitæ, ifrån Finveden i Småland: Fervir: Gautigother: Evageræ: Ottingæ: Oſtrogothi: Raumarici: Ragnarici: Vinoviloth. Svethidæ. Från denna Scanzia, ſom han kallar *Officina gentium* och *vagina nationum*, utgingo Götherne under ſin Konung Heric til Ulmerugernas and och under hans efterträdare Filimer med flera til Scythien.

Paulus Varnefridi eller Diaconus uti Friaul uti Italien dog 774 och har ſkrifvit en bok om Longobardernas bedrifter. Han leder detta folkſlags härkomſt äfven ifrån Scandinavien, under tvenne anförare Igor och Ajo, och ſäger dem hafva kommit i ſällſkap med Vinernas anförare Wodan och hans huſtru Frea, ſom de anſågo med Gudomlig dyrkan. Alt detta uplyſer icke mera, än at deſſa forntidens Författare haft något ofullkomligt begrep om Norden, ſåſom Stamort för folkflyttningarna och den öfverensſtämmelſe, ſom finnes emellan viſſa ord och ſtadgar uti Göthiſka Folkſlagens och våra Svenſka Landſkaps Lagar, beſtyrker åtminſtone deras gemenſamma urſprung.

För

För öfrigt omtalar Varnefridi äfven Scritobinni eller Lapparna.

De gamla Grekiſka och Romerſka Auctorernas kunſkap om Norden härledde ſig ifrån deſſa folkſlags handel med Bärnſten, ſom hos Pytheas och Plinius kallas Gleſum af Glas, hvaraf Gleſſariſka öarne och Glyſis wall tvifvelsutan fått namn. Floden Eridanus, ſom de gamle anſågo för denna varans ſtamort, tros vara Rodaune uti Preuſſen. Gemenſkapen med Nor[illegible] underhölls äfven genom Tennet, ſom [illegible]mtades ifrån Sorlingſka öarna, hvilka [illegible] af kallades Caſſiterides. Denna gemenſ[illegible] utvidgades, ſedan de Romare eröf[illegible]ngland. Större delen utaf de hos [illegible]s förekommande namn i Nordens Ge[illegible]hie, kunna endaſt förklaras af Camb[illegible]a Språket, ſom ännu talas i Wales oc[illegible] Bretagne. Marimoruſa, ſom Plinius [illegible]elf öfverſätter med döda hafvet, kommer af Mor, Haf och Morw, död. Cronium af Cronny, ſtilleſtående vatten. Ingevones, hafsbyggare af Eigion, Ocean. Iſtevones, Nederländare, af Iſt, låg. Man kan annars föreſtälla ſig, huru deſſa namn blifvit förbråkade, då de ſkulle uttalas efter de Romares mundart och huru de blifvit miſsſkrifne af vårdslöſa Copiſter.

Other,

Other, en Norrman och Wulfstan, en Engelsman gjorde i Nionde Seculum en Sjöresa til Norden, hvarom en berättelse finnes upsatt af K. Alfred den Store i England på Anglo-Sachsoniska Språket *). Den angår väl egenteligen Norrige, Finnarna (Lapparna) Biarmerna och Esterna, (Preussarna); men der förekomma ock några ställen, som röra Sverige. Burgunderne sägas hafva Östersjön til väster och Svenskarna i norr. Svenskarne hade samma hafsvik i söder om sig. Öster om dem voro Sarmaterne: i norr, på andra sidan om öknen, Qvenland: i nordost Scridefinnarne och i väster Norrmännerne. I bredd med Norriges södra del, på andra sidan om Fjällryggen, låg Sverige, och i bredd med Norriges norra del, Qvenland. Qvenerne härjade stundom på Norrmännerna öfver fjällryggen och stundom Norrmännerne på dem. De hade ganska små och lätta fartyg, hvilka de buro öfver land in i Norrmännernas Sjöar. Näst efter Bornholm hade man til vänster Becingaeg (Blekingen), Möre, Öland och Gothland, och desse länder hörde til Sverige; men Wenden låg hela vägen til höger alt in til Weichselns utlopp.

Geographia Nubiensis är et Utdrag af et större Geographiskt Verk, som en lärd

*) Langebeks Script. 2: 106.

lärd Arab Al Edrici förfat ... der Sverige, Björkö, Sig ... ch ... mar tämmeligen tydligt omta ... ied ... sa orters afstånd ifrån hvara

Ärkebiskopen i Hamb ... Ri ... Lefvernesbeskrifning öfver A ... gati ... som berättas vara författad å ... 388 ... le vara af mycken vigt, om d ... vo ... pålitlig; men då der omtalas Pre ... munkar, hvilken Orden först intä ... år 1215 och Skärselden, hv rom ... först upkom i Tolfte århundrade; man skäl, at sätta den i tvifvelsmål. ... kebiskoparnas i Brehmen tvist med Är ... skopparna i Lund, om primatet öfver N ... diska Församlingarna, har gifvit anle ... til flera uppenbart understuckna docu ... ter. Liemar, Ärkebiskop i Brehmen, son af en Kejsar Henric 4:s Hofman ... höll Kejsarens partie i tvisten med ... ven Gregorius 7. Han var äfven ... mens anhängare emot Urban 2 och ... tade at sätta Danska Konungen Eric ... god, som höll med Påfven, i bann. ... ven och Konungen, at hämnas på ... mar, inrättade Ärkebiskopsstolen i ... 1103, då Ascer blef den förste Är ... skop och tvisten emellan dessa Pre ... räckte alt til 1163. Under den tiden ... fattade Magister Adamus, Scholemä ...

*) Langeb. T. I. p. 427.

ch Canonicus i Brehmen år 1077 sin
.yrkohistoria, dedicerad til Liemar, der
ıan fick se, at Brehmiske Ärkebiskopen
räckt sin jurisdiction til Norrmänner,
lelsingar, Grönländare, Isländare och
kritefinnar, och desse folkslag, som år
60 ännu icke voro kände i Norden, in-
ırdes i Kejs. Ludovici Pii Fullmagt för
ınsgarius samt i efterföljande Påfvebul-
:r i Brehmiska Archiverna, ehuru de al-
eles saknas i andra Exemplar, hvilka
ndast omtala Danskar och Svenskar. Man
an dessutom öfverbevisa Mäster Adam
era både felsteg och orimligheter. Han
iger, at K. Anund Jacob i Sverige lef-
at til 1050, då man likväl tydeligen kan
evisa, at han var död 1036. Han påstår,
t K. Olof Skötkonung i Sverige och Knut
en Rike i Danmark dött vid en tid,
å likväl det namnkunniga Slaget vid
lelge å skedde långt efter Olof Skötko-
ungs och långt före Knuts död. Han
ılar om Trondhem i Norrige, som likväl
:ke anlades förrän af Olof Tryggvason
:h uprättades af Olof den Heliga. Den
ette i Mäster Adams tid Nidaros. Hans
erättelse, at Upsala Afgudatempel var
fverdragit med guld och at en Collect
ımlades i Sigtuna om 72 marker Silfver
ır Adalvard den Yngre, tyckes vara
ınderkastad tvifvelsmål, ehuru detta skall
ıafva händt i hans egen tid, eller då K.
Sten-

Stenkil regerade i Sverige. Han ſtannar vid 1062.

Theodoricus Monachus, ſom lefde vid år 1180, har ſkrifvit en Norrſk Hiſtoria på Latin, ſom uplyſer våra gamla häfder *). Saxo Grammaticus, Canonicus i Lund, påſtås hafva ſkrifvit ſin hiſtoria omkring 1190. Han dog 1204 och berättelſen ſtannar med 1186. Den är oredig, fabelagtig och på många ſtällen obegripelig. Sveno Aggonis, Saxos medbroder, har ock arbetat i detta ämne **). Geſta Danorum är et Sammandrag af Saxo, författadt af en Canonicus i Odenſee, Thomas Geysmer 1431 †). Alle deſſe afhandla väl egenteligen Danſka Hiſtorien; men uplyſa äfven tilfälligtvis den Svenſka.

Isländarene äro, ibland äldre utländſka Författare, de pålitligaſte i våra häfder. Denna Ö uptäcktes af Norrmän 861 och började bebos 871. Deſs inbyggare beſöngo i qväden ſin ſamtids bedrifter vid de Nordiſka Konungarnas hof. Brage den gamle, Skald hos K. Ragnar Lodbrok och hans Medregent Eiſten Beli, är den förſte, ſom omtalas. Dernäſt Thiodolfer ifrån Hvinö, ſom nu kallas Qvinnesdal i Nor-

*) Langeb. 5, 311.
**) Langeb. I: 42.
†) Langeb. 2. 287.

Norrige. Han var Hofſkald hos K. Harald Hårfager, ſom dog 933. Hans Qväden under namn af Ynglingatal finnas införde i Sturleſons Hiſtoria och upräkna K. Haralds förfäder i 30 leder. Torger Afradskoller var ſamtidig med Håkan Jarl, ſom dog 995. Hall Torarinſon föddes ſamma år. Sæmunder Sigfuſon föddes på Island 1057 och blef efter utländſka reſor Präſt i ſin foſterbygd. Han har ſkrifvit en Edda, eller Nordiſk Mythologie, ſom beſtår af Qväden. Tolf år yngre var Are Frode, ſom lefde omkring 1091 och härſtammade från Ynglinga Ätten. Han ſkall hafva ſkrifvit Landnama Sagan. Alla desſa källor äro nyttjade af Sturleſon, ſom lefde emellan 1178 och 1241. Han härſtammade ifrån Sigurdſka Konunga Ätten, var Lagman på Island och har lämnat efter ſig tvenne Verk: Eddan och Heimskringla. Den ſednare kallas ſå, efter hon börjas med de orden: Kringla Heimſins eller Jordenes krets och är en Hiſtoria om Ynglinga Ätten i Norrige, ſom tillfälligtvis omtalar desſ urſprung i Sverige. Hon uphör vid 1197. Sturleſon åberopar ſig äfven gamla Langfedga tal eller Slägtregiſter, af hvilka det fullſtändigaſte går ifrån Noach til Harald Hårfager och Hårdaknut *). Peder Clauſen, en Präſt i Undal i Norrige, har förſt öf-

*) Langeb. I: 2.

verfatt Sturlefon utom verferna. Konungafagorna eller Norrländfka Chrönikan är åter et Isländfkt utdrag af Heims Kringla.

Det äldfta Exemplar af Sturlefons Edda finnes på Upfala Bibliothek. Det är hitfördt ifrån Island af Jonas Rugman och fkänkt af Gr. Magnus Gabriel De la Gardie. Det ftannar i Sturlefons Genealogie på hans Syfterbarn och i förtekningen på Islands Lagmän med tiden, då han andra gången beklädde detta ämbete. Det är fåledes troligt, at det är en famtida, åtminftone en i fjortonde Seculo tagen affkrift. Namnet tyckes hafva upkommit af det i andra delen få ofta uprepade ordet Edur. Hon beftår af tre Delar. Den förfta innehåller Dæmifagor eller gamla Mythologien och Poëternas Fabellära, fådan fom Hefiodi Theogonie och Ovidii Metamorphofer. Den andra kallas känningar och är egenteligen en förtekning på alla de färfkilda ord, med hvilka Skalderna beteckna en och famma fak. Utan en fådan förklaring fkulle de ofta blifva aldeles obegriplige. När de fäga: Jag hänger den i rund hamrade gapande ormen vid ripans broände af Odens fkölds galge; fkulle väl ingen kunna giffa, at meningen vore: Jag fätter ringen på fingret, om man icke vifste, at Odens fkölds galge betyder armen, på hvilken fkölden hän-

hänger; at ripan betyder Falken, Falkens bro handen och defs ände, fingret. Tredje Delen Liodsgreinir är en Profodie eller underrättelfe om ordens ljud och färfkilda versflag. Hon är fåledes tilfammantagen en fullkomlig Poëtique eller Skaldelära. Göranfon har börjat utgifva denna Upfala Eddan; men icke mer, än 26 Dämifagor eller 17 blad af Handfkriften, fom beftår af 56. Han har ock på flera ftällen läft henne orätt. Refenius, fom tryckt henne förut i Köpenhamn, har hunnit längre; men följt et Exemplar, fom icke är äldre, än Sextonde Seculum. Han har bifogat et gammalt Qväde, fom icke hörer til Eddan och kallas Voluspa, och 122 moralifka tänkefpråk, fom kallas Havamal. Til prof på deras innehåll kan anföras: Prifa dagen om aftonen; huftrun, då du lärt känna henne; värjan, då hon är pröfvad; flickan, då hon är gift; ifen, då du är öfverkommen; ölet, då det är druckit. Tro ej för haftigt en lyfande låge, en fmilande varg, en ftigande våg, en fallande bölja, en nattgammal is, en klar himmel, en leende Herre. Sällan finns få god man, fom ej har något lyte; fällan någon få elak, fom ej har någon dygd. Af Isländarena har man defsutom Annaler, fåfom Flateyar Annal, Björns a Skardza Annal och en ftor myckenhet Sagor och Hiftorier. Knytlinga Sagan,

författad af Marcus Skäggason, med hvilken Ælnothus de vita S. Canuti bör jämföras, och Olof Tryggvasons Saga af Oddur Munk äro ibland dem de förnämste.

Kunskapen om Isländska Handlingarna kom icke til Sverige förrän 1661, då Jonas Rugman ditsändes, at upsöka dem. Det är derföre et stort bevis på deras trovärdighet, at de äldste inhemske anteckningar, som vi förut hade, instämma med dem. Ärkebiskop Hemming i Upsala samlade omkring 1344 en hop handlingar, rörande Upsala Domkyrka och Ärkebiskopsstol, som under namn af Registrum Upsaliense förvaras på Kongl. Bibliotheket i Stockholm. Deribland finnes en Konungalängd, som stämmer öfverens med Sturleson och de öfrige Isländare *). Den gamla Förteckningen på Christna Konungar i Sverige, som finnes bifogad Västgötha Lagen och börjar med Olof Skötkonung samt stannar vid Johan Sverkerson 1222, är uti berörde Register aldeles öfversatt. Det går likväl sedermera längre, nemligen til 1396. Med år 1222 börjar stora Rimkrönikan, hvars förste Författare lefvat i början af Magni Smeks regering och som af fem andra blifvit fortsatt til 1519. Vadstena Klosters Dagbok ifrån 1344 til 1555, Visby Crönika, som går

*) Benzel. Mon. 68.

går til 1525 *), Franciscanernas Dagbok i Stockholm til 1502 med flera kunna härvid tagas til hjelp. Af Påfvebullor til Sverige vore Pascalis Fullmagt för Ebbo på Apostlaämbetet i Norden af år 817; Ludovici Pii för Ansgarius af 834 och Agapeti Bulla om Danmarks och Sveriges råmärken 954 de äldste, om de voro pålitlige. Nu torde detta böra tilägnas Gregorii 7:s Bulla til Konungarna Inge och Halstan af år 1031, Anastasii den 4:des Bulla af 1154 om Nicolai Albanensis beskickning til Norden m. fl. Om K. Inges Dombref i Västergöthland emellan Pehr Mattson i Svansjö och Pehr Månson i Thorstorp, som hänföres til år 950, vore rigtigt; skulle det vara det äldsta inhemske document i vår Svenska historia. Det är sju gånger utgifvit; men icke dess mindre påtagligen falskt. Äfvenså lärer det vara med Estlänningarnas bref på pergament til K. Eric Segersäll och hans Son Olof Skötkonung, som Rudbeck omtalar uti sin Atlantica, i hvilket de kallas Atle och Yfverborne Konge, och på samma sätt omtalar K. Håkan Rödes bref, ifrån Vreta 1063, som Canzlirådet Stjernman ägt, efter Prosten Göransons berättelse. De Handlingar i vår Historia, som gå näst til dessa uti ålder, angå Viby kloster bredevid Sigtuna, som so-

*) Langeb. I. 251.

ſedan flyttades til Julita, och Nydala Kloſter i Småland. De äro utfärdade under K. Knut Ericſons regering och i Ärkebiſkop Stephans tid, emellan 1163 och 1185, ſkrifne på Latin och tryckte i Örnhjelms Kyrkohiſtoria ſamt Acta Litteraria Sveciæ; men de äro påtagligen falſke. Von Stiernman påſtod ſig äga tvenne documenter, det ena af 1159, det andra af 1170, Domproſten Celſius, at han icke ſett något äldre, än 1162. Före år 1200 tviflas med ſkäl, om något rigtigt document kan upviſas, ſom är ſkrifvit i Sverige. Det äldſta, vi hafva i behåll på Svenſka, är Biſkop Brynolfs Stadga om Tionde 1281, ſom finnes vid Väſtgötha Lagen, hvilket dock torde vara en i ſednare tider gjord Öfverſättning. Dernäſt kommer K. Magni Laduláſes Stadga vid Björkörätten, ſkrifven efter år 1284.

Våra gamla Landſkapslagar äro de vigtigaſte källor, vi äga i vårt Fäderneslands Hiſtoria, icke för ſjelfva händelſerna, utan i anſeende til den uplysning, de lämna om folkets lynne och ſeder. Veſtgötha och Uplands Lagarne tyckas vara de förſte i ålder, den förre ſamlad af Lumber, den ſednare af Wiger Spa i K. Ingiald Ilrådas tid. Öſtgötha, Gothlands och Skåne Lagen ſynas gå dem närmaſt. Helſinge, Veſtmanlands, Södermanlands och Dala Lagarne äro äfven

märk-

märkvärdige. Emellan dessa och Visigothorum eller Väftgötharnas, Burgundionum, Ripuariorum, Saliska, Baiuvariorum och Longobardorum Lagar utomlands finnes mycken öfverensstämmelse. Landets lika indelning i Decurier, Theotingæ, Centurier, Hundredæ hos dem och i Tolfter, Hundari och Härad hos oss; deras hufvudmän Centenarii, Hundredarii, Decani; hos oss ännu i dag Häradshöfdingar, Tolfmän; Allodium, Allödhe; Morgangiba, Morgingap, Morgongåfva; Vapentakium, Mallum, Mål, Fredum, Heribannum, Vadium, Faderfium, med flera gemensamma ordasätt, öfvertyga oss ännu vidare derom.

De två små Svenska Chrönikor, som Messenius utgifvit, den ena i bunden och den andra i obunden stil, instämma i det mästa med Upsala Registret: men anföra några Konungar för Yngve, hvilkas namn äro hämtade ur Vilkina Saga. Ericus Olai följer dem häruti, som dog 1486 och hvars Historia stannar vid 1464. Han har äfven nyttjat Upsala Register och Rim-Chrönikan och bevarat åtskilliga gamla Handlingar ifrån undergång. Han följdes sedermera af Olaus Petri i hans Svenska Chrönika, som utarbetades 1534; men aldrig blifvit tryckt. Danske Canzleren Arild Hvitfeld har mäst öfversatt

Olaus Petri; men detta Systeme antogs sedan af ingen mera i Sverige, än Verelius.

Saxos Bok utkom, och de flesle häfdateknare, både bland utlänningar och Svenskar, hade ingen annan plan, än at efterfölja eller täfla med honom. Corner i sin Chronica Novella *); Kranzius, som lefvat i hop med Hemming Gadd uti Rostoch och 1490 uti Hamburg skref sin Dania, Svecia & Norvegia; Ziegler ifrån Landau, som umgåts flera år i Rom med Ärkebiskopen Johannes Magnus och Biskop Petrus Magni i Västerås, uti sin Scondia, den han författade 1532, antogo alle Saxos Systeme. Deremot företog sig vår egen Landsman, nyssberörde Ärkebiskop, at i sin Historia öfverträffa Saxo. Han fick henne färdig 1540 och 1554 utgafs hon af trycket. Före Humble, som är Saxos förste Konung, har han 15, bland hvilka Magog är den förste. Det länder icke til Criticens heder i vårt Fädernesland, at Johannes Magnus blifvit afskrifven af sin efterträdare Laurentius Petri, i dess år 1559 författade Svenska Chrönika och vidare af Messenius, Paulinus Gothus, Loccenius, Pufendorf, Rudbeck, Peringsköld och Göranson.

Eric

*) Eccards Corpus Hist. Med. Ævi T. 2.

Eric Benzelius, Wilde, Dalin, Botin och Lagerbring äro de förste granskare i vår Historia. Ifrån Dalin och Botin kan man dock utan saknad utesluta, hvad de efter Ovidius och andra anföra om Göthernas tillstånd, innan de utflyttade med Oden, och ifrån Benzelius och Lagerbring, hvad de anföra om Göthers och andra folkslags utflyttningar ur Norden. At neka öfverenstämmelsen emellan dessa folkslags lagar, språk och seder och våra förfäders vore orimligt; men denna likhet bestyrker endast deras gemensamma ursprung med oss ifrån Stora Scythien eller Svithiod hin mikla.

Minnesmärken ifrån forntiden, som ännu finnas och kunna tjena till grund för historien, äro munteliga berättelser ibland Almogen på vissa orter i Riket, såsom om Starkoter i Medelpad, om Habor och Signild i Upland, Nerike och Halland, Visorne om Herr Axel Thoreson och Skön Vallborg, Herr Peder och Liten Kerstin, efter hvilka alla finnas spår i Historien.

Skansar, borgar och ringmurar, ofta långt ifrån hafvet och mäst på höga berg. I hedentima hafva de varit sjöröfvare-nästen och tilhåll för Vikingar, så kallade för det de i hafsvikarna hade sina göm-

ſtällen. En del hafva upkommit i Medeltiden, under dåvarande inbördes krig och anarchie. På de orter, der ſådana finnas, plägar Almogen berätta hiſtorier om fordna Jättar och deras ſtrider.

Jättegrytor beſtå af ſtora, runda hål i berg och klippor, i hvilka ligger en rund ſten, antingen tilſkapade af naturen genom vattnets nötande, eller hafva de tjent til ſädens ſöndermalning, innan qvarnar upfunnos.

Bauta Stenar omtalas af Sturleſon. Store och utan påſkrift upreſtes de ſtundom, tolf i en ring, med en midt uti, då de tros hafva varit Domareſäten, eller ock en vid hufvudet och en vid fötterna af någon ſtor och märkelig begrafven man, ſåſom vid Edsbro i Roſlagen, och på flera ſtällen.

Ättehögar, på ſomliga ſtällen ganſka ſtora, ſåſom vid Gamla Upſala; annorſtädes til ſtort antal, ſåſom 268 blott i Stora Malms Socken i Södermanland. När man öpnar dem, finnas gemenligen flata ſtenar lagda uti en fyrkant, och emellan dem en Urna eller Kruka af ler eller metall, hvaruti finnas brända ben, aſka och åtſkilliga ſmåſaker, ſåſom ſvärd, ſpårar, betſel, knappar, m. m. Uti Siberien och

de

de mot föder tilgränsande Öknar äro vida fält upfylde med Ättehögar, stora som hus. Omkring Urnorna, som utur dem upgräfvas, ligga stenar på sidorna och öfver, likasom hos oss. Åtskilliga firater, svärd, bilder och mynt af guld, silfver, koppar, mässing och järn finnas der äfven *). På Fyn i Danmark upfunnos 1685 Sex Urnor af purt guld och vid Bergen i Norrige är funnen en Christalskruka omlindad af gullträ **). 1724 öpnades en stor Ättehög i Orkesta Socken i Upland. 40 Soldater voro syssélsatte dermed i tre dagar. Svartmylla, sand och kalksten träffades til sex fots djup. Sedan ett lager til en fots tjocklek af jord, blandad med beck och slagg, som hindrade vattnet, at tränga igenom och rubba högens kullrighet. Derunder hopförda stenar, ju djupare, ju större, at sex, otta til tio karlar behöfdes til deras flyttande. Midt uti på åtta alnars djup låg en flat sten, hälfannan aln tjock, stödd af andra stenar, under hvilken träffades en lerkruka af röd färg, med brända ben, aska och sand uti, som glänsade; men hon var krossad af stenens tyngd †). Assessor Westman fann, när han gräfde opp Ättehögar i Skå-

*) Strahlenberg, 356.
**) Lagerbring I. 446.
†) Acta Litt. Sv. 4. 34.

i Skåne, öfverst i Urnorna några brunagtiga rimsor, smala som halmstrå, som, när de lades på elden, gåfvo en stark och angenäm lukt, såsom rökverk.

Fynd i jorden. Anglo-Sachsoniska, Tyska, och i synnerhet Cölniska, Romerska, Grekiska, Constantinopolitanska, Parthiska, Arcacidiska och Arabiska mynt äro til et stort antal funne uti Svensk jord, såsom i Upland, Roslagen, Nerike, Östergöthland, vid Calmar, i Skåne, på Gothland, Öland och i Finland. De fleste af de Arabiska Mynten äro slagne under de Samaniska Förstarna, som regerade öfver Kharezmien eller Stora Buchariet ifrån 875 til 999. Ifrån 890 til 950 saknas knapt något årtal. Yngre, än år 1000, finnas de icke. De Engelske penningar, som hittats tillika, äro af K. Ethelred och Knut; de Tyska af Kejs. Otto den Store, Henric 2 och Conrad 2; de Constantinopolitanska af Constantinus Porphorygenetes, Romanus, Johannes Zimisces, Basilius och Constantinus 2, som alle regerade i tionde och elfte Seculum. De böra derföre tilskrifvas den handel, som vid denna tiden genom Rysland drefs på Orienten ifrån Östersjöns Stränder; men hvilken efter Buchariets inkräktning af Turkarna och Rysslands styckning efter Wladimir den Store, uphörde. Sedermera fick man En-

Engelſka, Tyſka och i tolfte Seculo inrikes präglade Svenſka mynt.

Ibland Kongl. Vitterhets - Academiens Samlingar finnas flera ſtora Guldringar och dervid hängande ſmå, ſamt tolf ſmå ſtycken af Guldtenar, fördelte i närmaſte proportion och näppeligen brukade på annat ſätt, än i handel. De funnos 1705 i jorden i Veſtmanland. Tre Guldringar hittades 1674 vid Wä, en half mil ifrån Chriſtianſtad, af en Bonde, under det han körde i åkern, och en om ſex ducaters vigt 1695 af en Soldat bredevid Alingsås. Om ſommaren 1722 upgräfdes i Aſkerſund Socken i Väſtra Nerike af några Soldater två Guldkedjor, ſom tilſamman vägde 64 lod och ſkänktes af Konungen til Landshöfdingen Baron Conrad Ribbing. De värderades til 512 Ducater. I Södermanland uppfanns 1698 en armring af Guld, ſom vägde 159 ducater. På et Frälſehemman under Tureholm i ſamma Landſkap, tilhörigt Riks-Rådet Bjelke, gjordes 1774 blott en aln ned i jorden et fynd, hvars like aldrig förr blifvit ſett i Sverige, beſtående af 29 marker rent Guld betsmansvigt, i ganſka maſſiva hals- och armringar ſamt ſirater, ſom tyckas hafva varit brukade på bälten eller ſvärdsbaljor. När Turkiſke Miniſtern vid Svenſka Hofvet Mehemed Effendi 1733 beſåg deſſa

Sam-

Samlingar, intygade han, at Arabiſke Köpmän ännu bruka ſådana Guldringar på armarna och använda dem til köp och byten.

Deſsutom finnas i ſamma ſamlingar ſvärd, kopparklingor, ſtridshamrar af ſten och järn, ſpjut, bågar, armborſt, pilar, harneſk, hjelmar, m. m. åtſkilliga dryckeshorn, lumpor af kläder, brända benknotor, häſtänder, afbrutne Metallarbeten, ſammanrunnit bly och andra Metaller, Chriſtaller dels rå, dels ſlipade, ſilfver- och kopparbitar, til anſeende icke olika ſadelknappar eller ſirater på betſeltyg.

Utom i Norden har man väl velat finna ſpår af Runor i Siberien *), Italien **) och Spanien †); men til någon myckenhet finnas Runſtenar endaſt i Sverige, dock icke ofvanföre Medelpad, i Danmark, Norrige och på ön Man vid England. Proſten Göranſon har utgifvit 1173. Johan Buræus hade förut låtit ſticka i koppar 192, hvilka finnas i Upſala Bibliothek. 60 af dem, hvilka Göranſon icke känt, äro intagne i Upſala Vetenſkaps Sällſkaps Handlingar ††), ſå at antalet af de

*) Strahlenb. 412.
**) Peringſk. ad vit. Theod. 430.
†) Schlözer Nord. Geſch. 209. 616.
††) Tom. 5.

de nu kända i Sverige är 1233. Deras ålder tros med sannolikhet icke gå mycket öfver Christendomen. De likna til namn och utseende Marcomannernas bokstäfver i Tyskland, som finnas anförde af Rabanus Maurus, en Ärkebiskop i Mainz i ottonde århundrade. Runa Alphabetet innehåller sexton bokstäfver, och deras ordning sins emellan känner man af Runstafven. Helsingerunorne, som endast finnas på stenar i Norrland, skilja sig förnämligast deruti ifrån de vanliga, at stafven är bortkastad. Prof. Magnus Celsius uptäckte deras läsning 1675. Dalkarlarne bruka ännu Runor til bomärken och förstå sig på Runstafven.

Runstafvar kallas ock Primstafvar af Prim, nytänning. Dalkarlarne säga ännu: läsa på Primet. De äro vanligast ristade på käppar; men man finner dem äfven på ben, horn, bräder, svärdsbaljor, betsman, kafvelbräden, klappträd, spinnräckar, skomakaraskar, yxe- och piskeskaft. Prof. Magnus Celsius fick endast i Roslagen 154 sådana Almanackor och på Astronomiska Bibliotheket i Upsala förvaras 126. Runstafven är yngre än Christendomen, och tideräkningen hämtad af Dionysii Calendarium. Han är delt i tre Columner. Den förste innehåller tecken, som utmärka högtider, göromål, m. m.

Ny-

Nyårs- och Trettondedagen har et horn til tecken, at Julen ännu varar; men Tjugondedagen hornet opp och nedvändt, efter gästabuden då uphörde. En Sax, en plog, en skära, m. m. utmärka årstiderna och deras olika förrättningar. Andra Columnen är för dagar och veckor. De gamle delte året i tre så kallade storhundrade, hundrade tolfræd, om 120 dagar hvardera, och tillade sedan 5 dagar och 6 timmar, hvarigenom de fingo 365½ dag. Desse delades med sju Söndagsbokstäfver eller Runorna Fudorkh i veckor, hvilka uprepades 52 gånger. I tredje Columnen, som kallades Tungelstafven, nyttjades hela Runa Alphabetet med de tre nyare Runorna, inalles nitton, at utmärka Gyllentalet, emedan Ny och Nedan efter nitton år inträffa på samma dagar. Året räknades ifrån Modernatten emellan den 24 och 25 Dec. men i Norrige började Böndernas Runstafvar med Calixti dag d. 14 Oct. och andra hälften med Tiburtii dag d. 14 Apr.

Sverige skulle hafva varit föga kändt hos Utlänningar i den lärda verlden, om icke Prof. Olof Rudbeck den äldre i förra Seculo med sin Atlantica och Archiat. v. Linné i detta med sitt Systema Sexuale gjort det namnkunnigt. Anledningen til förstnämnda arbete var den, at Rudbeck an-

anmodades af ſin goda vän, Profeſſor Werelius, at uprätta en Charta öfver Mälaren mellan Stockholm och Upſala, at bifogas deſs uplaga af Hervara Saga. Denna Charta, ſom finnes vid några få Exemplar af berörde Saga, gaf Rudbeck tilfälle, at jämföra några gamla Auctorers berättelſer och beſkrifningar med de orters belägenhet, ſom han deruppå upförde, och han tyckte ſig finna en förundransvärd öfverensſtämmelſe dem emellan. I ſynnerhet uptäckte han en ſådan likhet emellan Gamla Upſalas läge och utſeende ſamt Sveriges beſkaffenhet i allmänhet och hvad den gamle Grekiſke Philoſophen Plato, uti tvenne ſina Dialoger, Timæo och Critia, anför om en ſtor Ö, ſom han kallar Atlantis, hvars inbyggare för några 1000 år fört krig med de Athenienſer; men hvilken ſedermera gått under vatten. Några hafva velat beviſa, at Plato härmed menat Judalandet, andre America; men troligaſt ſynes, ſom v. Dalin ſäger, at Ön varit belägen i Philoſophens egen hjerna. Vidare fann Rudbeck, i fortgången af ſina forſkningar, at alt hvad de gamle Grekiſke och Latinſke Auctorer berättat om Argonautiſka tåget, Proſerpinæ rof, med få ord, hela gamla Mythologien kunde lämpas på Sverige, ſom således varit kändt af Homerus, Orpheus och Herodotus. Af ſin ſpråkkunſkap,

 na-

naturkunnighet och mathematiska insigter hämtade han grunder för sina hypotheser. I K. Olof Skötkonungs tid år 1000 var Julen framskriden ifrån d. 31 Dec. til d. 25 Jan. Orsaken var den omtalta tideräkningen af 365 dagar, sex timar på et år, då det ej borde vara mera, än 49 minuter. Ehuru de hvart fjerde år tilsatte en skottdag, samkades dock hvart 132:dra år et dygn för mycket. När man fördubblar 132 med 25, får man 3300, som visar, när försla felet skedde, nemligen i Andra Seculum efter floden; ty när 3300 dragas ifrån 5000, stå 1700 qvar. Vidare nyttjade han såsom skäl Svartmyllans djup på Gamla Upsala högar. Han antog, at den ej ökas mer på 500 år, än en tumm, och då han fann sju eller åtta tums svartmylla på somliga Ättebackar, slöt han, at de voro 4000 år gamle och således anlagde vid pass 200 år efter syndafloden.

Om Rudbeck gjorde Sverige för gammalt, gick Dalin deremot en annan väg, at göra Sverige ungt. Han föreställer landet i de äldsta tiderna som en skärgård, hvilken vid Christi födelse stod vid pass tretton famnar mera under vatten än nu. Det har sedermera fallit och faller en half tum om året, eller två goda Svenska alnar på etthundrade år. Han utsätter såle-

ledes Odens hitkomst til 125 år efter Christi födelse.

At utröna tideräkningen, då man icke har upgifna år, har Newton föreslagit, at räkna fem regeringar på et Seculum; men säkrare är, efter Lagerbrings upgift, at räkna tre ätteleder på samma tid. Efter denna grundsats hitkom Oden 150 år för Christi födelse. Detta instämmer äfven tämmeligen med det första årtalet, man med visshet vet i Svenska Historien, som är K. Eric Edmundsons dödsår 885.

Frågan om Svenska folkets ursprung delar sig i två delar. Först, hvarifrån de voro, som bodde här, när Oden inkom. Historien om Fornjoters ätt, som blifvit gjord til den första regerande i Sverige, är icke annat, än en physisk dikt, hämtad ur Fundin Noregur, eller en liten skrift om Norriges upfinnande, som är tagen ur Flateyar boken, tryckt i Björners Nordiska Kämpadater och vanligen hänföres til Nionde Seculum; men röjer sig tydeligen med sjelfva stilen, at vara et foster af sednare tider. Fornjoter, eller Jorden, det äldsta ibland Elementerna, födde Ægir, vatten; Kare, luft, hvaraf vi ännu hafva ordet kåre, et stilla väder, och Loge, eld. Luftens son

var Froste Jokul, Isberg, som födde Snio eller Snær hin gamle, som diktas hafva lefvat 300 år, och dennas barn voro Thorre, torr snö; Drifva, snödrifva; Faun, packad snö och Mjole, lös snö. Loge var gift med Glöd och hade två döttrar, Eisa, glödhög, och Einmyria, Eldmörja *).

Man har trott, at Sveriges försle inbyggare varit Lappar och Finnar, och ansett dessa bägge folkslag för et och det samma; men skilnaden emellan deras språk är sådan, at de aldeles icke kunna förstå hvarandra. Tacitus omtalar redan Finnarna; men första gången Lapparne nämnas, är hos Adamus Bremensis. Intetdera af dessa folkslag nämna sig sjelfva med dessa namn. Finnarne kalla sig Suomi; men Finne, et namn, som de sjelfve icke kunna uttala, betyder en, som bor på låga och sumpiga tragter, af Fen, på Anglo-Sachsoniska Moras, och är en ren öfversättning af Finska namnet Suo, låg och maa, jord. Lapparne kalla sig sjelfva Same. Lapp är et öknamn, gifvit af Svenskarna, förmodeligen af Laufen, trolla, hvaraf Löfjerska. Emellan Finskan och Estländskan samt det Språk, som talas af Sex Nationer i Ryssland, Morduiner, Scheremisser, Permecker, Wolgaiker,

*) Ihres bref om Edda.

ker, Wojulizer och Oſtiaker, är en erkänd öfverensſtämmelſe, äfven ſom emellan deſſa Nationers ſeder. Lappſkan har åter mycken likhet med Ungerſkan. Alt hvad Sturleſon berättar om Finnar, bör uttydas om Lapparna. De namn, ſom Sturleſon tillägger Finſka Konungarna, kunna icke vara Finſka, ty Finnarne bruka hvarken F eller dubbla conſonanter i början af orden. Norrmännerne kalla äfven ännu Lappland, Finmarken. Troligt, at Lapparne förſt bott i Finland, der de lämnat ſitt minne i viſſa orters namn, ſåſom Lappſtrand, Lappväſi; men ſedan blifvit drifne opp i landet af Finnarna. Åtſkilliga orters namn i Sverige kunna äfven hänledas ifrån Lappſkan, ſåſom Trollhättan af Häutte, vattufall; Stockholm, Stockſund, Stäke af Stock på Lappſka, Sund. Äfven ſynas Loka, på Finſka Gyttja, Medelpad af Mettola pätti; Wärmeland af Wari, berg och Maa, land, röja deras Finſka urſprung.

Om det folkets härkomſt, ſom inflyttade med Oden, ſtämmer Sturleſons berättelſe, i andra Capitlet af Ynglinga Sagan, öfverens med den likhet, ſom är emellan vårt modersmål och de med det ſamma beſlägtade Språk ſamt Moeſogöthiſka Språkets qvarlefvor. Af gamla Kyrkohiſtoriens Författare, Socrates, Theo-

doretus, Sozomenus, Philoſtorgius, Nicephorus Caliſthus, Iſidorus Hispalenſis och Jornandes känna vi, at Ulphilas var Biſkop i Moeſien, nu Walachiet, omkring år 360, under Kejſ. Valens och Valentinianus, at han upfunnit Göthernas bokſtäfver och öfverſatt hela Bibeln på deras ſpråk, utom Konungaböckerna. En handſkrift af denna Öfverſättning, innehållande de fyra Evangeliſterna, på violett pergament med Guld och Silfverbokſtäfver, förvarades i Benedictiner Kloſtret Werden i Grefſkapet Mark i Weſtphalen och flyttades derifrån til Prag, i Tyſka tretio åra kriget. När denna Staden eröfrades af de Svenſka 1648, föll manuſcriptet i deras händer och hemſkickades til Drottn. Chriſtina ſamt förvaras nu på Upſala Bibliothek. Man har påſtått, at bokſtäfverne deruti beſtå af gull och ſilfver blad, ſom med et hett järn blifvit inbrände i ſjelfva pergamentet, på ſamma ſätt, ſom Bokbindare ſätta titlar på böcker. Man har tviſtat, om Språket vore Göthiſkt eller Frankiſkt. Många ord förekomma der verkeligen, ſom äro qvar i Tyſkan, men icke i Göthiſkan, ſåſom Glauben, tro; Friond, vänn; Gethan, göra; Uebel, ond; Unſer, vår; Sind, äro; Bayme, träd; Reden, tala; Nehmen, taga emot; Eiſarn, järn; Filu, mycket; Ina, honom; äfvenſom Ga och

Be,

Be, ſom Ulphilas lägger framföre orden, bibehålles i Tyſkarnas Ge och Bi, men ſaknas i de Göthiſka dialecterna. Isländſkan och gamla Svenſkan, ſådan ſom hon finnes i våra Landſkapslagar och bibehålles ännu i Dalarna och Norrland, Norrſkan, Danſkan, Tyſkan, Holländſkan och Engelſkan härſtamma ifrån detta gamla Språk.

Första Tidhvarfvet. Hedniska Perioden. Cap. I. Om Oden och Ynglinga Ätten ifrån 150 år före til 600 år efter Christi födelse, Sjuhundrade femtio år.

Om Oden har Sturleson två berättelser, den ena i Heims Kringla, den andra i Eddan. Efter den förra låg Vanahem på ena sidan om floden Tanaquisel eller Vanaqvisel, på Latin Tanais och nu för tiden Don, som faller genom Svithiod hin mikla i Svarta Hafvet. På andra sidan om samma flod låg Asahem. Hufvudstaden i Asahem kallades Asgård, och der var Oden Höfdinge. Tolf Diar eller Drottar förestodo der offret och lagskipningen. Oden var stor krigsman, och när han utsände sina män til strids, lade han händerna på dem och gaf dem Bianac, som på Irländska betyder välsignelse. Han hade två bröder, We och Wiler. När han en gång var länge borta i krig, trodde de, at han icke skulle komma hem, och delte hans egendom och hans hustru Frigga emellan sig; men när Oden kom hem, tog han igen sin hustru. En gång gjorde Oden frid med Vanerna och bytte gisslar med dem. Vanerne gåfvo Asarna Niord den rika och hans Son Frey. Dem fat-

fatte Oden til hufvudmän för fina Diar. Niord var hos Vanerna gift med fin egen Syfter, hvilket hos Afarna var förbudit. Med henne hade han en dotter Frigga, fom blef Präftinna i Afahem och lärde Afarna Seid, en flags trollkonft, fom Vanerne brukade och hvaraf vi ännu hafva ordet Sjuda. Afarna gåfvo Vanerne Häner och Mimer til gifslar. Den fednare flogo de ihjäl; men Oden tog hans hufvud och balfamerade det. Det talte fedan vid honom och fade honom många faker.

Ifrån Afahem var icke långt til Tyrkialand. När de Romare började inkräkta alla länder, fatte Oden fina bröder, at ftyra för Afahem, tog med fig fina Drottar och for väfter ut til Gardarike och föder ut til Sachsland. Derifrån for han til Odenfee på Fyn och fkickade Gefion öfver Örefund til Gylfe, fom regerade i Sverige. Hon refte vidare til Jotunheim och fick fyra Söner med Jotarna. Dem förvandlade hon til oxar och fpände dem för et plogsland, fom hon fick af Gylfe och körde det til Odenfee. Deraf blef Seland. I landets ftälle upkom Lögaren, nu Mälaren, få kallad af Laugur, fom på Lappfka betyder bad och hvaraf vi ännu hafva ordet Löga, och derföre äro få många fjärdar i Mälaren, fom det äro Näs på Seland. Gefion gifte fig fedan med

Odens Son Skiöld, som satte sig ned i Ledre på Seland. Härom anförer Sturleson et qväde af Brage den Gamla, Eisten Belis Skald i Sverige omkring år 730. Oden drog sedan sjelf efter til Gylfe, den han underkufvade med sin slughet. Han satte sig ned vid Mälaren vid Forn-Sigtuna, der han inrättade sitt hof och afguda-offer efter Asarnes sed; men sina Drottar gaf han andra boställen. Niorder i Noatuna, Frejer i Upsala, Heimdaller på Himmingberg, Thor på Thrutvanger, Balder på Bredablick. Besynnerligt, at han skulle fara så långt opp i Mälaren och igenom Stäket, innan han flog ned sina bopålar. Landet på den trakten är kalt och bergigt och har inga särdeles behagligheter. Sigtuna påstås vara kalladt efter Odens rätta namn, Sigge Fridulfson. Det nämnes i tolfte Seculum af den förr omtalda Geographus Nubiensis. Det gamla Sigtuna var likväl redan då förstördt af K. Olof den helige, och Staden flyttad en ottondels mil til sit nuvarande läge. Utom S. Mariæ Kyrka, som der ännu är i behåll, ser man murarna efter S. Olofs, S. Lars, S. Nils och S. Pehrs kyrkor.

Oden betyder på Slavonska härförare af Wodit, anföra, af hvilket ord sammansatt med Woi, folk, Woivod kommer. Hans namn bibehålles i Onsdagen, Odensala,

ſala, Odensvi och flera orter. Anglo-Sachſoniſke Prinſarne i England ledde ſit urſprung ifrån Oden *), ehuru genom et mindre antal leder, än Ynglinga Ätten. Äfven Longobardernas Konungar uti Italien, enligt Paulus Warnefridi.

At han underlagt ſig riket med magt, viſar deſs militariſka eller feudala inrättning i Fylken och Hundari. Efter hans hufvudſäte Upland fingo de andra Landſkaperne namn, i anſeende til deras belägenhet, ſåſom Veſtmanland, Södermanland, Norrland och Öſterſjön.

Oden införde Skaldſkapet i Norden, hvarföre han och hans Hofgudar kallas Ljudasmeder. Hans män gingo utan brynjor, voro galne, ſom hundar och vargar, beto i ſina ſkjöldar, hade ſtyrka ſom björnar och tjurar, hvaraf de kallas Bärsärkar. Deras raſeri tilſkrifves bruket af en Flugſvamp, ſom ännu nyttjas i Norra Aſien til ſamma ändamål. Han ſjelf kunde förvandla ſig i djur, fogel, fiſk eller orm. Med ſitt ſkepp, ſkidbladner, kunde han fara öfver ſtora haf och ändå veckla det tilſamman ſom en duk. Han hade tvänne korpar, Hugin och Munnin, håg och minne, ſom förde honom tidningar om alt hvad ſom hände. Alt detta uträttade han med

*) Beda, Nonnius.

med runor och et slags verser, som kallades Gallrar, hvaraf han fick tilnamnet Gallrasmidur. Med Seid kunde han förtrolla folk; men som denna konsten ansågs vanhederlig för mankönet, lämnades den åt qvinnorna. Han införde Asarnas sed at bränna de döda och nedsätta askan med deras egendom i jorden. Öfver förnämligare män skulle hög göras och Bautastenar resas. Tre stora offer gjordes. Et emot vintern för erhållen årsväxt. Det andra midt i vintern för tilkommande gröda. Det tredje om sommaren för Seger. Om Odens giftermål med Niords hustru Skade, som öfvergaf sin man, har Sturleson infört et Qväde af Eivinder Skaldaspiller, som år 933 var K. Håkan Godes skald i Norrige. Med henne hade Oden Seminger och flera Söner, och från Seminger räknade Håkan den rike sitt ursprung. Det nya Svithiod kallades nu Manhem och det gamla Gudhem. När Oden dog i Manhem, lät han rista sig med svärdsägg, Geirsodd, och förklarade, at alle, som stupade i fält, tilhörde honom. Almänheten trodde, at han ännu lefde i Gudhem. Hans lik brändes på bål. Ju högre lågan vid sådana tilfällen steg i luften, ju lyckligare ansågs den döda i himmelen, och ju rikare, ju mera egendom som upbrändes med liket.

Så

Så vidt har Sturlefon om Oden i Heimskringla. I Eddan leder han defs härkomft ifrån K. Priamus i Troja. Der fäges, at han fatte fin fon Vegdreg öfver Öfter-Sachsland, Beldeg eller Balder öfver Veftphalen, Sigge, ifrån hvilken Volfungarne härftamma, öfver Franken, Sköld öfver Ridgöthaland, Seminger i Norrige. Oden förändrade äfven fpråket i Norrige, Danmark, Sverige och Sachfen. Gylfe for til Asgård, at inhämta visdom, fom meddelades i famtal emellan honom och Gangler. Gangler frågade, och Har, Jafnhar och Tridi fvarade. Derpå följer hela Isländfka mythologien eller fabelläran.

Ynglingar betyda Yngves efterkommande, likafom Folkungar i Sverige, Sköldungar i Danmark, Ribbungar i Norrige, Merovingi, Carolingi och Capetingi i Frankrike. Yngve Tirkiakong, den förfte Regenten af dem, uteflutes af Sturlefon och Lagerbring; men bevifes af Botin *) böra vara med i räkningen af flera fkäl, af hvilka de förnämfta äro, at han fordras i Thiodolfers tretio leder ifrån Oden til Harald Hårfager, hvilka annars blifva blott 29; at han nämnes af Are och Eddan famt i Regiftrum Upfalienfe, och at Yngve Frei kallas få til fkilnad ifrån honom.

*) p. 60.

nom., Niorder, hans son och Odens sonešon lefde 100 år f. Chr. Han kallade sig endast Drott, hvaraf vi ännu hafva ordet Drottning. Möjligtvis kan Nortuna, der en Niorder bott, vara Nontuna i Danmarks Socken vid Upsala. En K. Nores hög visas ännu vid Åshusby i Norsunda Socken, med en stor sten öfverst på högen. Yngve Frej, hans son, dyrkades som Gud, under namn af Frei, Fricco eller Frigga, för god årsväxt. Af honom har Fredagen sitt namn. Han flyttade til Upsala och bygde der Afgudatemplet. Man har tvistat, om det legat i Gamla eller Nya Upsala. Rim-Chrönikan, Ericus Olai och den af Messenius uplagda lilla Chrönikan äro af den sednare meningen, då Templet skulle ligga, der Bondkyrkan nu står. Förbi denna Kyrka går äfven Kungshöga Gatan ifrån Riddartorget til Stockholms Tullen. Deremot strider, at Nya Upsala i äldsta tiderna hetat Östra Aros och at högarne ligga vid Gamla Upsala. Yngve Frei stiftade äfven Upsala Öde, eller afskilde de Kronogods, af hvilka Hofhållningen och Offren skulle bestridas. I Helsinga och Västgötha Lagarna finnes Förtekning på de Gods, som hört til Upsala Öde i dessa landskaper. Eirpenningar, som efter Sturlesons berättelse lades i hans hög, synas höra til sednare tiders upfinning.

Fiol-

Fiolner, hans ſón, ſamtidig med K. Frode den Fridſamme i Danmark. Om honom handlar Thiodolfers förſta Qväde, ſom han ſkref omkring 930. Han drunknade uti et Mjödkar, ſom Skalden kallar vindlöſa vågor. Svegder, hans ſon, lefde när vår Frälſare föddes, och ſades af Skalderna hafva blifvit bergtagen. Vanlander hans ſon, var gift med en Finſk Prinſeſſa, Drifva, dotter af Förſten Snö den gamla. Visbur, hans ſon, upbrändes af ſina egna ſöner, dem han hade med Finſka Förſten Aune den rikas dotter. Domalder, hans ſon, år 100, ſåledes ſamtidig med Tacitus, kallades Jotadolgi och offrades för miſsväxt af ſina underſåtare. Domar, hans ſon, Svåger med K. Dan i Danmark, ſom förut var Konung i Skåne, och genom gifte med Danſka Konungen Wermunds dotter af Skiöldunga Ätten, förenade deſſa länder. Hans hög var fordom ſynlig på Tofven i Upſala; men är bortförd til fyllning. Et afbrott af hans runſten finnes afritadt hos Peringſkiöld. Dygve, hans ſon, kallade ſig Upſala Konung, ſom i gamla Tyſka Språket betyder en Höfvidsman öfver hundrade, och har någon likhet med Tatarernas Chan. Dager, hans ſon, år 200, ihjälſlagen i Reidgöthaland, der Vörva och Skiotansvad voro belägne. Agne, hans ſon, underkufvade Finland; men blef

up-

uphängd vid Stocksund eller Agnefit, af sin Gemål Skialf, Finska Försten Frostes dotter, hvilket ock kan betyda, at han dog af Frossan.

Alrik och Eric, hans Söner, hade riket först i brödraskifte, då den ene for omkring i härnad, medan den andra satt hemma, förestod offren och skipade lagen. Eric slog ihjäl Alrik med et betsel. Hans dotter Thorborg bodde på Ulleråker, som ännu är et Härads namn vid Upsala. Rolf, son til Göthrik och soneson til Gaute, den försła Fylkeskonung i Väftergöthland, friade til henne. I Alriks och Eriks hof uppehöll sig den yngre Starkotter. Sagorne omtala tvenne af detta namn. Starkotter Aludräng eller Storverks son var af gamla Rimtussa Ätten. Han skall vara född på Alön eller Alnön, en ö i hafvet i Medelpad, vid pass en mil lång och en half mil bred, som består af en Socken, hvilken är annex under Sköns Pastorat. Der äro två byar, Påtta och Påttäng, bredvid den vackra gården Stälpäs. I Hervara Saga berättas, at Starkotter bott vid Alupotta och blifvit kallad Alodräng. Hans son hette Storverk, och dennas son var Starkotter den Yngre. Han upföddes af en Norrsk Konung Harald, tilhopa med dess son, Vikar. Oraclet hade sagt, at

at en man ſkulle uttagas genom lottkaſtning ur Vikars här och offras åt Oden, och lotten föll på Vikar ſjelf. Som han var allmänt älſkad, kom man öfverens, at han väl ſkulle hängas, men åter lefvande nedtagas, och verkſtälligheten häraf updrogs åt Starkotter. Han lät förleda ſig af en Vikars ovän, at nyttja tilfället och ſtrypa honom. Då måſte Starkotter lämna Norrige och begifva ſig til Upſala Konungarna. Han plågades af beſtändigt ſamvetsagg, och tålde til och med, at man kallade honom niding. Efter Göthriks och Rolfs Saga täflade Thor och Oden om honom. Oden tillade honom tre mans åldrar, men Thor et nidingsverk i hvar ålder. Oden de bäſta vapen, men Thor utan at vinna. Oden rikedom, men Thor oförnöjdt ſinne. Oden ſeger, men Thor ſår. Oden höga Herrars gunſt, men Thor allmänhetens afſky.

Alf och Yngve, Alriks ſöner, regerade år 300. Den förre var tvär, den ſednare hurtig. Svartſjuka gjorde dem til hvarsannars banemän. Yngves dotter, Prinſeſſan Ingeborg, älſkades af Hialmar den hugfulle. Han hade blifvit Stallbroder med Orvar Odd, efter en holmgång på Bolmsö, en Kyrkoſocken i Småland, ſom ännu har många minnesmärken. Prinſeſſan älſkades äfven af Hior-

 vard,

vard, och med honom kämpade Hialmar på Samsö, belägen emellan Seland och Jutland. Hiorvards Stallbroder var Arngrim, fom hade tolf föner, af hvilka Angantyr med Svärdet Tirfing var den farligafte. För honom ftupade Hialmar. Orvar tog hans ring och lämnade den til Ingeborg, fom tog döden af forg och begrafdes i famma hög med Hialmar. Hugleik, Alfs fon, dödades af en Sjökonung Hake, fom fatte fig ned på Fyrisvall, nu Föret vid Upfala. Hans bror Habor fmög fig förklädd i qvinfolkskläder in i Signilds Jungfrubur; men blef på hennes fars, K. Sigars befallning, hängd, hvarpå hon brände fig fjelf inne. Berättelfen flöder fig på Saxo; men äfventyret har lämnat minnesmärken på flera ftällen i riket. Signildsberg, Habors flätt och Tärnelund ligga i Håtuna Socken vid Sigtuna. Sigars hög, Habors röfe och Signilds källa vifas vid Segerfjö i Lennäs Socken i Nerike. Signilds bur och Habors galge emellan Halmftad och Falkenberg i Halland, Habors ek och Signilds bur i Yfanna Socken i Blekingen. Äfven på Seland har man Sigars Stad, Slott och hög, Signilds Slott och Hagbards hög.

Jorund, Yngves fon, flog Hake på Fyrisvall; men blef fjelf flagen på Jutland i Uddesund i Limafjärden. Aune, hans

hans ſon, lefde länge och offrade derföre nio Söner efter hvarannan åt Oden. Efter hvar ſon gaf han et Härad namn och deraf blef Tiundaland. I hans tid började des Högåldren, då liken begrafdes obrände. Deraf har man ännu ordet Hedenhögs eller Hedenhös. Eigil, hans ſon, regerade omkring år 400. Han var ſamtidig med K. Frode Fräkne på Seland. Han hade tilnamn Tunnadolgi af en uproriſk Träl Tunne, ſom han öfvervann; men blef ihjälſtångad af en tjur. Ottar Vändelkråka, hans ſon, blef ſlagen i härfärd emot K. Frode. Hans begrafningsplats måſte vara på Vändelſkogen i Danmark, faſt man ännu i Vändels Socken i Upland viſar K. Ottars hög vid ſtora vägen på Huſaby ägor, 130 alnar hög eller 32 alnar på en kant. Adil, hans ſon, hade i ungdomen härjat på Saxland. Der fick han, ibland annat byte, en mycket ſkön flicka, kallad Yrſa. Henne tog han til Gemål; men hon blef borttröfvad af K. Helge i Danmark, ſom hade med henne ſonen Rolf Krake. Alof, Yrſas mor, underrättad om detta giftermål, ſkyndade til Danmark, at låta K. Helge veta, at Yrſa var hennes och Konungens dotter. Yrſa blef då återlämnad til K. Adil; men underlät icke, at hyſa ömhet för ſin förra man och ſon. När Rolf Krake blef vuxen, inſtälde han ſig vid Svenſka hofvet,

vet, och Yrsa gaf honom i hemlighet det ena efter det andra af K. Adils klenodier, ibland annat en dyrbar ring, som kallades Sviagris. Derpå rymde Rolf, och K. Adil förföljde honom; men han kom undan derigenom, at han kastade efter sig det ena efter det andra af klenodierna, och til slut Sviagris, af hvilkas uphämtande K. Adil och hans män hindrades. Sagan berättas i Rolf Krakes historia, som til en del finnes inryckt i Eddan, der Rolf säges hafva fått guld på Fyrisvall. K. Adil hade tolf Berserkar, med hvilkas tilhjelp han öfvervann på Vänern K. Ale ifrån Uplanden i Norrige. Han dog deraf, at han red omkull vid Upsala Tempel.

Eisten, hans son, vid år 500, blef ihjälslagen på Lofön af en Vikings eller Sjökonung, Sölve, som sedan regerade någon tid i Sigtuna. En sådan Konung sof alldrig under sotadt trä och drack aldrig af horn vid elden. Yngvar Harra, hans son, blef slagen vid Adelsysslan i Estland. Braut Anunder, hans son, är känd för landets upodling; ty han satte bo sitt i hvart Storhärad i Svithiod. Hans minnesmärke efter sin bror Harald visas i Slaka Socken i Östergöthland, och hans egen hög på Balundsås i Lunda Härad i Vestmanland, Anundshög kallad. Ingiald Illråda, hans son, lefde omkring år 600. Svipda-

dager var Konung i Tiundaland, Sigvater i Attundaland, Granmar i Södermanland, Sporsnialler i Nerike, Högne i Öftergöthland och Algauter i Väftergöthland. Vid arfölet efter Fadren brände Ingiald en del af deffa Konungar inne, och de öfriga, tilfamman tolf, bragtes af honom om lifvet, undantagande Högne. Viger Spa famlade Uplands Lagen och Lumber var Lagman i Väftergöthland, hvars grafhög vifas ännu vid Vånga i berörde Landfkap. Ingiald upbrände fig fjelf på Ränninge, en gård på Fogdön, bredevid Strengnäs. Hans fon Olof Trätälja drog fig til Värmeland, och hans fonefons fonefons fon Harald Hårfager blef år 854 Konung i Norrige, der Ynglinga Ätten regerade til 1319.

Andra Capitlet om Ivarfka Ätten til år 1053, fyrahundrade femtio tre år.

Stiftare til denna Konungaflägt på Svenfka Thronen var Ivar Vidfamne af Sköldunga Ätten, hvars far Haldan och farfar Gudröd bägge blifvit mördade, genom Ingialds och hans dotter Åfas anläggningar. Hans hiftoria grundar fig på Sagobrottet om Bråvalla flag. Han var en ärelyften och bedräglig Förfte, fom be-

tjente sig af sin dotter Auda Djupaugda til sina politiska afsigter. Han öfvertalte först K. Helge på Seland, at fria til henne, och nödgade henne at ge honom korgen. Derpå tvingade han henne, at taga Helges bror, Rörik. Afsigten var, at stifta oenighet emellan bröderna. Han angaf sjelf hos Rörik, at Helge hade oloftigt umgänge med hans Gemål, hvarföre Rörik slog ihjäl brodren vid en ringränning. Derpå infann Ivar sig på Seland, för at hämna Helges död, och underlade sig hela landet. Auda måste sjelf fly för sin far til K. Radbard i Holmgården, eller det land, som nu kallas Stora Nougorod i Ryssland. Med honom blef hon gift och hade en son Randver. Ivar underkufvade äfven Northumberland, och ifrån hans tid började de Nordiske folkslagen, som förut med sina ströfverier hållit sig innom Öresund, at äfven anfalla de vid Norra Ocean och i Medelhafvet belägna länder. Ändteligen omkom Ivar i en härfärd emot sin måg Radbard.

Harald Hildetan, Röriks son, efterträdde Morfadren i Sverige, Danmark och England. När hans halfbroders Randvers son, Sigurd Ring, kom til ålder, tog han honom til Medregent; men dermed åtnöjdes icke Sigurd. Bråvalla slag vid Bräviken i Östergöthland afgjorde deras tvist.

tviſt. Vara å, ſom nämnes i Sagobrottet om detta ſlag, flyter genom Öſtra Husby Socken i Bråviken. Icke långt derifrån på en hög backe ſynas ganſka många Ättegrifter, ſtenſatte i ring, med gropar midt uti, hvilka anſes för lämningar efter ſlaget. Haralds här var ifrån Neder-Sachſen, Danmark och Skåne. Sigurds ifrån Sverige. Harald blef fäld på ſin ſtridsvagn af ſin egen Fält-Öfverſte. Han tros hafva låtit riſta den bekanta Runamo i Blekingen, til ſin faders åminnelſe, ſom dock nu är oläslig. Sigurd, ſom hos Saxo kallas Håkan, blef nu enſam Konung öfver Sverige och Danmark vid år 730. Han gjorde et krigståg til Northumberland, ſom undandragit ſig deſs välde, och et annat åt Kyrialand eller Curland. Haralds ſon, Eiſten Beli, regerade under honom ſåſom Skattkonung i Upland, och efter hans död en tid enſam öfver Sverige. Brage den gamle var hans Skald. I Sigurds tåg emot Gjukungarna i Tyſkland utmärkte ſig Sigurd Sven eller Fofnisbane på deras ſida i ſlaget vid ſtrömmen Jarnemoda i Holſtein. Sigurd Rings ſon, Ragnar Lodbrok, fick detta tilnamn, för det han, klädd i ludna kläder, dräpte en orm, ſom låg omkring Prinseſſan Thora Borgarhjorts boning, ſom var dotter til K. Herröd i Väſtergöthland. Han tog henne til Gemål och hade med

henne flera söner, som ihjälslogos af Eisten Beli. Ragnar gifte sig vidare med Aslög, som han lärde känna uti et torp vid Spangarhed i Norrige, under namn af Kraka, men som befanns vara dotter af Sigurd Sven och Brynilda, af Budlingiska Konungahuset i Neder-Sachsen, om hvilket Volsunga Sagan handlar. Men då Ragnar vidare blef kär i Eisten Belis dotter, Ingeborg, förekoms det af Aslög, och hennes söner ihjälslogo Eisten Beli. Ragnar hade biyistat några och femtio fältslag och underkufvat en del af Norrige. Herröds och Boses Saga hörer til hans tidehvarf. Han omkom på et tåg til England, der han på K. Ellas befallning blef kastad i en grop, full af ormar, och at lindra dödsplågorna, skall han hafva sungit et Qväde om 29 verser, med 10 rader i hvar vers, som kallas Biarkamal och Krakamal, och omtalar hans vidlyftiga krigsbedrifter *). Af det sednare namnet anses Aslög för dess författare. Detta skall hafva skett omkring 793. En annan Lodbrok af Konungablod ifrån Danmark ihjälslogs i England år 860, och omtalas, under namn af Lotebrocus, af Brontom och flera Engelska författare. Björn Järnsida, Ragnars son, fick efter fadren Svea och Götha Riken. Han kallas hos utländska Författare Bier ferreæ co-

*) Wormii Litt. Run.

coſtæ *) och tros af Lagerbring hafva varit den ſednare Lodbroks ſon. Han hade ſitt namn deraf, at han icke brukade förſvarsvapen. Han for vida omkring och härjade Södra Europas kuſter. Hans Svärfar och Gouverneur, Magiſter Haſting, kom icke tilbaka, utan blef Chriſten och förläntes med Chartres i Frankrike. Hans Bror, Sigurd Ormöga, blef Konung i Danmark. Hans hög ſynes på en ſtor Sandås på Munsö, vid Husby gård, och kallas af gemene man Björnbacken. Man har åtminſtone fyra Järnſidor, ſom omtalas hos utländſka Författare *). Eric 2 och Refil, Björn Järnſidas ſöner, voro Samregenter vid år 800. Sigurd Ormögas ſon, Hårdaknut I var då Konung i Danmark. Under Eric 3 Refilſon började Norrmännernas ſtröfverier år 813, och Hamburg anlades år 816 af Kejſ. Carl Magnus. Emund och Björn på Håga, Eric Refilſons ſöner, efterträdde fadren. Den ſednares hög viſas vid Upſala. Under honom tros Ansgarius hafva predikat Chriſtendomen i Sverige 829. Han har ſkrifvit Willehads leſverne, Rimbertus Ansgarii och Adaldagus Rimberti. Alla tre äro tryckte i Langebeks Scriptores, och den andra för ottonde gången. En Svenſk

D 5 Öf-

*) Du Chesne Scriptores rerum Gallicarum.
**) Prof. Neikters Diſp. de anno emortuali Emundi.

Öfverſättning är gjord af Biſkop Nicolaus Hermanni i Linköping, ſom dog 1391; men han var icke ſtörre i Chronologien, än at han öfverſatt Ordo Prædicatorum med S. Dominici Orden, ſom icke inrättades förrän på tolfhundrade-talet. Ansgarius var Munk i Corbei Kloſter i Weſtphalen och blef Ärke-Biſkop i Brehmen.

Eric 4 Emundſon förenade åter Värmeland med Svenſka Kronan. Åke Bonde der i landet emottog på en gång honom i gamla och Norrſka Konungen Harald Hårfager i nya hus. Under en tviſt med Konungen, om han var hans man, blef han nerhuggen på ſtället. Konungen ſatte Rune Gautſke til Jarl öfver Wärmeland, eller hela landet emellan Götha älf och Svineſund. K. Harald anföll honom med krig och Rune ſtupade i en drabbning; men landet förblef icke deſsmindre under Svenſka Kronan. Eric Emundſon anſtälde äfven härfärder til Norrland, Finland, Karelen, Eſtland och Curland. Han tros hafva varit den ſamme med Eric Väderhatt, ſå kallad för det, at han altid gynnades af vind och väder. Til hans minne ſtår en hatt af järnbleck upſatt på et berg vid Kungshatt, en herregård på en Ö i Mälaren i Loſö Socken, icke långt ifrån Drottningholm. Thorgny den äldre var i hans tid Lagman i Upland. Ketil Jämte från

från Sparabo i Norrige, bebygde Jämtland. Thore Helsing, hans sonesön, flyttade til Helsingland, och en Herjolf, flygtig ifrån Norrige, bebygde Herjedalen. K. Eric Emundson dog år 885. I hans tid blef Gorm den gamle Konung i Danmark 849, Harald Hårfager underkufvade hela Norrige 874, Island uptäcktes af Norrmännerna 861, och Rörik, en Wareg eller Svensk, satte sig ned i Gardarike eller Ryssland 862, och blef Stamfar för det Hus, som regerade der före det Romanowska. Björn Ericson, hans efterträdare, regerade i femtio år. Riket mådde väl under honom, enligt Thorgnys tal hos Sturleson. Rolf af Fornjothers ätt ifrån Möre härad i Norrige, som Fransoserne kalla Raoul, blef Hertig i Neustrien eller Normandie år 912. Eric 4 Segerfäll, Björns son, Konung i Sverige år 935. Hans Gemål var Sigrid Storråda, Skoglar Tostes dotter. Han bibehöll Farfadrens eröfringar. Thorgny 2 var Lagman under honom. Jomsvikingarne under sin höfdinge Palnatoke i Pommern, hade ingått et Fosterbrödralag, at icke sky för döden. K. Harald Hårfager dog i Norrige 934. Hans sonesön Olof Tryggvason hade friat til Sigrid Storråda; men fått korgen, efter han ville, at hon skulle döpas, och, när hon nekade, kastat henne sin handske i synen. Hennes far Skoglar Toste var

var en rik Odalman i Väſtergylln och på ſin tid den ſtörſta Sjöröfvare i Norden. K. Gorm den gamle i Danmark dog år 939, den ſiſte hedniſke Konung i det landet, och ſom förenade deſs Landſkaper under et hufvud. Han hade friat til Grefve Harald Klacks dotter af Holſtein, Thora. Hon bad ſin far bygga et nytt hus, der Gorm ſkulle emottagas ſåſom gäſt, och noga påminna ſig, hvad han drömde de tre ſiſta nätterna. Af deſſa drömmar drog Thora den ſlutſats, at en ganſka ſtor hunger ſkulle komma öfver Danmark; hvarföre hon anlade Magaziner och fick för ſina anſtalter namn af Thora Danabot. Gorm var hundra år gammal, när han dog. Han hade med Thora två Söner, Knut Dana aſt och Harald Blåtand. Det förra tilnamnet betyder Danſkarnas kärlek. Han var äfven mäſt älſkad af ſin Morfader, ſom til honom afträdde ſitt Hertigdöme; men han blef ihjälſlagen af ſin yngre broder, ſom hade Modrens medhåll. Harald efterträdde fadren i Danmark, och blef omvänd til Chriſtendomen af Kejſ. Otto den Store, efter et underverk af Biſkop Poppo, ſom gick på glödgade plogbillar, at beviſa ſanningen. Efter Sven Aggeſens berättelſe ſkall ſamme Kejſare hafva velat förföra Thora Danabot til otro emot ſin Gemål, och fått hennes löfte om villfarighet mot

tre

tre års eftergift af den skatt, Danmark borde erlägga til Kejsaren, hvilken skatt användes af henne til upförande af en mur emellan Sleswig och Holstein, som är känd under namn af Danavirke.

År 954 skall det rygtbara Danaholms möte vara hållit, då gränsorne utstakades emellan Sverige, Danmark och Norrige, af alla tre Rikens närvarande Konungar, då Sveriges Konung satt til häst, Danmarks Konung höll i betslet och Norriges i stegbygeln. Norrska Frostatings och Svenska Väftgötha Lagen bevisa Sveriges, och Danska, Selands, och Skånelagen Danmarks företräde. Agapeti den Andras Bulla bekräftar de faststälda råmärken och Upsala Konungs företräde. År 1351, när K. Valdemar Atterdag i Danmark ville öfvertala K. Magnus Smek i Sverige, at återlämna Skåne, Halland och Blekingen, som han hade löst til sig af Holstenska Grefvarna, hos hvilka de voro pantsatte, upviste han för tre Svenska Biskopar, som voro samlade hos Ärkebiskopen i Lund, Originalet af denna Agapeti Bulla och ville hafva deras vidimation, hvilken de vägrade. Derpå lät han vidimera henne af Sex Danska Biskopar och sände deras vidimation til K. Magnus. Gränsen började på Danaholmen, som var delad emellan de tre riken. Den ligger

två

två mil i väſter ifrån Götheborg ut i Skären, på Brännö ägor, kallas i alla Sjökort Dana lilla, af allmogen Liljan, och gränsſtenarne ſynas der ännu *). Efter Lagarna ſkulle äfven en del af Väſtergöthland vara ſkild ifrån Sverige, och efter Bullan Danmarks välde gå ända til Vänern och Vättern. Sverige kunde icke komma utur ſina ſkär med ſina ſkepp til ſjöſs; men Danſkar och Norrmän med ſina obehindradt til Sveriges hamnar.

År 983 ſtod det rygtbara ſlaget på Fyrisvall emellan Eric Segerſäll och hans brors Olofs ſon Styrbjörn, ſom hade 1200 ſkepp. Styrbjörn ville intaga ſin faders thron, af hvilken han anſåg Eric ſom inkräktare, men ſtupade i ſlaget. Eric Segerſäll utdref federmera K. Sven Otto, Harald Blåtands ſon och efterträdare år 989 ur Danmark. Han hade fått detta tilnamn efter Kejſar Otto, då han blifvit döpt, och kallades äfven Tjufſkägg af ſitt klufna ſkägg. Medregenter uphörde nu i Sverige, och Jarlar kommo i ſtället. De blefvo ſnart utmärkte af ſin magt och förbindelſe med Konungahuſet. För Drottning Gunilds våldſamhet i Norrige, rymde Olof Tryggvaſon och hans mor Aſtrid til en förmögen Odalman, Håkan gamle i Sverige. Håkan Jarl ifrån Norrige kom då til Eric Segerſäll, at begära hem Aſtrid

*) Benzeliernas Brefväxling.

Aſtrid och Olof. Han fick af Konungen 100 man at taga dem med våld. Men hvarken de eller andre 200, ſom Konungen ſedermera lämnade, kunde förmå Håkan Gamle, at utlämna Aſtrid. K. Eric ſkilde ſig deremot vid ſin Gemål 984, och gifte ſig med Håkan Jarls dotter Auda. För ſamma Drottning Gunild rymde äfven Norrſke Prinſen Harald Gränſke til Sverige och fick beſkydd hos Skoglar Toſte. En annan Norrſk Jarl, Håkan Sigurdſon, härjade på Sverige. Hans infall hämnades af Ottar Jarl i Göthaland. Håkan Sigurdſons ſöner, Eric och Sven Jarlar, fingo likväl beſkydd i Sverige, när de fördrefvos utur Norrige af K. Olof Tryggvaſon. Den förre dog hos K. Knut den Store i England. Den ſednare blef gift med K. Olof Skötkonungs dotter Holmfrid och dog i härnad. Deras Syſter Bergliot var gift med den namnkunniga Einar Tambaſkielfver. Efter Ottar Jarl gjorde K. Eric Segerſäll ſin Svåger Ulf, Skoglar Toſtes ſon, til Jarl.

Eric Segerſäll dog 994. Sven Otto återtog då ſitt rike och blef gift med Sigrid Storråda. Olof Skötkonung, Erics ſon, blef Konung i Sverige. Hans ålder vet man icke, men han var född för 982. Olof Tryggvaſon, nu Envåldskonung i Norrige, hade fått ſmak för Chriſtna lä-

ran.

ran i Constantinopel och låtit döpa sig på Sorlingska öarna. Han blef slagen på sitt skepp Ormen den långa år 1000 vid ön Svolder, förmodeligen nu Wollin i Pommern, af K. Olof Skötkonung och Sven Otto, som delade hans rike med Eric Jarl eller den helige. Eric och Sven Jarlar voro med i detta slag på Svenska sidan, och Eric Jarls skepp hette Järnbarden. Sven Jarl fick Svenska andelen i förläning. Einar Tambaskielfver var med K. Olof Tryggvason, och när hans båga sköts sönder och Konungen frågade hvad det var som brast? svarade han: Norrige ur dina händer. Einar blef sedan mördad af Harald Hårdråde. Olof den helige i Norrige var Sonesons son af Harald Hårfager och son af Norrska Prinsen Harald Grönske, så kallad efter han var uppfödd på Grönland. Han var född 995. Han seglade år 1008 opp i Mälaren och öfvervann der en Sjöröfvare Sote, af hvilken Sotholms härad i Södermanland ännu har sitt namn. Vidare seglade han til Sigtuna; men då han skulle fara ut genom Norrström, fann han utloppet tilspärradt med järnkedjor, som voro dragne öfver til Riddarholmen, som deraf kallades Kedjeskär. Man påstår, at han då på en natt gräfvit det utloppet, som nu är vid Söderslufs; men troligare är, at det skett vid Södertälge eller Fittia. Samma år blef

blef Olof Skötkonung döpt vid Husaby källa i Väftergöthland af Jon Sigurd eller S. Sigfrid ifrån England, fom varit K. Olof Trygvafons Hofpredikant. Han bodde på Öftrabo, nuvarande Bifkopsfäte vid Växiö, och blef mördad af Gunnar Gruffa, en Småländfk Odalman, tillika med fina Syfterföner, Unaman, Vinaman och Sunaman. Engelfke Lärare och Engelfkt mynt inkommo härigenom i riket, och fpråken voro då icke mera åtfkilde, än at de förre kunde förftås af folket. Ännu i Olai Petri tid funnos många Engelfka handböcker i riket. Håkan och Ragvald voro Jarlar i Väftergöthland. När den fednare friade til K. Olof Tryggvafons Syfter, Ingeborg, fick han henne med det vilkor, at låta döpa fig, och derigenom kom Chriftendomen in i det landfkapet. Emund var der Lagman, och Torgny den tredje, i Upland.

Sven Otto, fom var Konung både i Danmark och England, dog 1014, och Knut den Store efterträdde honom på bägge ftällen. Hans Gemål het Emma. Året derefter dog Wladimir den ftore i Ryfsland, fom underkufvade fina grannar och bekände fig til Grekifka religionen. Han delade åter landet emellan fina Söner, af hvilka Jaroslaw var gift med K. Olof Skötkonungs dotter Ingerd. Hon

 var

var begärd af K. Olof den helige i Norrige; men han fick icke fadrens bifall. Ragvald Jarl förde i stället til honom hennes halfsyster Astrid, och Ingerd tog Ragvald med sig til Rysland, för at frälsa honom undan Olof Skötkonungs hämnd. Der blef han Jarl öfver Aldejuborg. Jaroslaw residerade i Kiow, byggde Dorpt och gaf Nougorod stora privilegier. Prinsessan Ingegerd dog 1048 *). Kriget emellan Konungarna i Sverige och Norrige slöts igenom friden i Kunghäll, 1022, och Olof Skötkonung dog 1024. Hans yngre son Anund Jacob var redan tagen til Konung medan fadren lefde, då han blott var tio år gammal, i uproret mot Olof Skötkonung under Emund Lagmans anförande på Ulleråker vid Upsala. Olofs tre Rådsherrar, Arvid, Thorvid och Freivid gjorde likväl en vändning i detta uppror, derigenom, at de väckte frågan om Uplänningarnas rätt vid Konungavalet emot Västgötharna.

Efter K. Anunds död, som Botin bevisar hafva tildragit sig år 1035, steg hans äldre halfbroder Emund Gamle, som var född af en trälinna, opp på Svenska thronen. Han kallades äfven, ovisst af hvad orsak, men säkert icke til sin heder, Emund Slemme. Under hans regering blef.

*) Nestors Annaler i Millers Saml. T. I.

blefvo Stamfäderne för tvenne Svenſka Ätter kände, ſom ſedan bibehållit ſig i långliga tider. Folke Filbyter för Folkunga Ätten, hvarom mera framdeles, och Sigtrug i Nerike, hos hvilken Olof den Helige gäſtade på ſitt tåg til Norrige, för Ätten Natt och Dag. Ivarſka Ättens regering i Danmark och Danſka Konungarnas välde i England uphörde med Hårdaknut 2, ſom dog 1042, och efter en öfverenskommelſe, för hvilken 12 förnäme Herrar eller Ariſtocrater i Danmark och Norrige voro löftesmän, efterträdde Norrſke Konungen Magnus Oloffon på Danſka thronen, biträdd af K. Emund i Sverige. Men denna förening emellan bägge riken uphörde vid Magni Oloffons död 1047. Harald Hårdråde, K. Olof den heliges halfbroder, efterträdde honom i Norrige, och Svenſka Jarlen Ulfs ſon, Sven Ulfſon eller Eſtridſon, (ſå kallad efter Modren, K. Knut den ſtores ſyſter) i Danmark. Han var den förſte Danſke Konung, ſom blifvit krönt, och hade utom döttrar, 13 oägta ſöner, af hvilka 5 hvar efter annan blefvo Konungar i Danmark. K. Emund Gammal dog 1053, och med honom utſlocknade Ivarſka Ätten i Sverige.

Med Ivarſka Ätten kan man anſe Hedniſka perioden utaf Svenſka Hiſto-

rien flutad, fedan den varat uti en tid af 1200 år. Religionen och folkets befkaffenhet har man redan haft tilfälle at omröra. Landets inbyggare delades uti Fria, (Ingenui), fom kallades Frälsmän, Folkfräls, Fräls och Fridhätta, Thjägn, Frälsborne, Ättade, Ättborne, Fullkynnade. För at födas fådan, var det nog, at endaft den ene af föräldrarna var fri. Af deffa fria voro Allodiorum poffeffores, Odalbönder, Män för Sik, de fom deltogo i allmänna ärender. Libertini, frigifne trälar, kallades Fälsgifne och Frälsingi. Trälar, (Servi), Ofrälfe, Ofrälft folk, Annödugt Hjon, trälar och Hemuhjon, Husman, Huskall om mankön, Ambat, Ambot och Ambut om qvinnor, hvaraf vi ännu hafva ordet Ämbete. At Konungarnas högfte Ämbetsmän denna tiden voro Trälar, vittnar Sturlefon, fom kallar Einars Träl Tunni för hans råd och Skattmäftare. Äfven lagen, fom ftadgar, at för Konungsmadurs dråp pligtades med 40 mark, fom var Fräls mans värde. Af deffa hade fednare tiders Adel fitt uphof. Servi adfcripti glebæ, fom finnas i Liffland, Danmark, Tyfkland och andra länder omkring Öfterfjön, hafva aldrig funnits i Sverige. Som ägtenfkap förft infördes genom Chriftendomen i Norden, gjordes förut föga fkillnad på ägta eller Adulkonu och oägta barn. För dråp fingo den mör-

mördades arfvingar antingen hämnas, *hemsoknar*, eller taga böter; men blott för half marks stöld hängdes man i galge, och qvinna gräfdes i jord. De stora skogarne Kålmården och Tiveden skilde riket i Nordanskog och Sunnanskog. Vid Konungaval ägde Lagman af de så kallade Folkländerna första rösten. Likasom de Romare kallade pecunia, af pecu, så hette penningar i gamla Svenska Språket *Fâ*, emedan deras största förmögenhet bestod i boskap. Dernäst kommo pilar och koger, på gamla Svenska Språket *Arf*. De bibehöllos innom Slägten, med uteslutande af Qvinnokönet, som i stället fick Morgongåfva, Hindradagsjäf, hvilken i gamla Burgundiska och Longobardiska Lagarna har samma namn. Med den dödas vapen *vigarf* ärfdes hans tvister, *Frändvigi*, som stundom utfördes med mordbrand, *Kaxnavargur*. De gamla Landskaps-Lagarne, redan samlade under Hedniska perioden, voro Uplands, Västgötha, Östgötha, Vestmanna, Södermanna, Helsinge, Dala, Skåne och Gothlands Lagarna samt Björkörätten. De äro väl efter Christendomen och sedan de författades i skrift, ökade med sednare tiders tilsatser; men bibehålla dock mycket från sitt ursprung under hedniska tiden. Gränsen emellan Sverige och Norrige var, som sagt är, på Danaholmen, längst upföre Götha älf til Vänern,

nern, derifrån til Eda ſkog och ſå öfver Köln til Finmarken, dock ſå, at Värmland och Dals land hörde under Sverige. Viken eller Bohuslän kom förſt 1645 under Svenſka Kronan. Roſlagen hette Sialandi. Raſt til lands, och Ukaſjö eller Vekaſjö til ſjöſs, utmärkte en mil. Til Helſingland räknades Geſtrikland, Medelpad och Ångermanland. Från Geſtrikland ſkildes det genom ſkogen Eyskerjamörk, ſedan Ödmord, och nu Tönbroheden kallad. Upland, delt i Tiunda, Attunda och Fjerdhundraland, kallades Folkländerne, förmodeligen af Fylke, en i rotar och leder indelad krigshär. Ledungslama är väl den äldſta ſkatt, Hiſtorien omtalar. Hvart hundari ſkulle utgöra 4 ſkepp uti Ledung. Veitslo kallades äter Konungarnas underhåll, då de reſte genom landet. Svärd eller Yxa, Järnhatt, Sköld, Brynja och Båge med tre tolfter pilar voro de vanliga vapen. De ſtörſta ſkeppen buro öfver 200 män. Stenar ſlungades, och ſjudande tjära och beck utöſtes vid Fäſtningars förſvar. Hök eller falkjagt brukades mycket af de förnämare. Salohus voro på vägarna upbygde för reſande. Smeder kallades gemenligen Dvärgar, och Svärd hade ſina viſſa namn, ſåſom Tirfing, Risanöt, m. m. De äldſte Städer äro Sigtuna, Björkö, Skara, Visby, Lödeſe, Calmar, Tälje och Kongälf.

När

När Lapparne ännu i dag bo i tält och Finnarne uti pörten, finner man hos våra förfäder tidiga spår til hus. Röken gick likväl ut genom et hål på taket, och i stället för fönster gaf en glugg ljus i rummet. Man lyste sig i mörkret med stickor eller pärtor. Mjöd och öl var deras förnämsta dryck. Schack och tärning omtalas bland deras nöjen, och, säger Tacitus, sedan de tappat alt hvad de hade, spelte de sluteligen om friheten. Gåfvor vid trolofning kallades fästarfä, och bröllop hette brudköp. Vid ledsnad vid lifvet kastade de sig utföre branta bergshällar, som kallades ättestupor. Flere sådane visas ännu i dag. Med gåtor pröfvade de hvarsannars skarpsinnighet. Fabeln om Drottning Disa har gifvit anledning til Distingen. De drucko utur horn, vissa skålar, par om par, som kallades at dricka tvåmänning.

Andra Tidhvarfvet. Catholſka Perioden. Cap. I. Om Stenkilſka Ätten ifrån 1053 til 1134. Ottatio et år.

Stenkil, ſom omkring 1053 blef Konung i Sverige, var ſon til Ragvald Jarl, ſom var Olof Skötkonungs Syſkonebarn af Sigrid Storrådas bror, Ulf Jarl. Hans mor, Aſtrid Malfrids dotter ifrån Halogaland i Norrige, hade äfven i ſednare giftet ägt K. Emund Gammal, ſom ſåledes var K. Stenkils Styffader. Han är den förſte Konung i Sverige, ſom tros vara vald vid Mora Stenar, eller, ſom de altid kallas i gamla handlingar, Mora Sten. De omtalas ännu 1434 ſåſom en enda Sten, en mil ifrån Upſala på et ſtort fält i granſkapet med Danmarks Kyrka, på hvilken Konungarne ſtrax efter deras val plägade uphöjas, och låg då K. Erics af Pommern Valſten på denna ſtora Stenen *). I K. Carl 9:s tid voro deſſa Stenar fem. En hade en Konungs bild med ſköld, äpplet i högra och ſpiran i vänſtra handen. På den andra var en krona på en ſtympad ſköld. Den tredje var den anförde K. Erics af Pommern med årtalet 1396. Den fjerde K. Carl Knutſons med årtalet 1448. Den femte en runſten, ditflyttad från något

*) Hadorf vid Rimkr. p. 75.

got annat ställe *). Af dessa igenkännes nu blott den stympade ibland dem, som finnas i Långhundra Härad och Lagga Socken, på en Kungsäng nedanföre en lång ås, bredevid landsvägen och Mora by, fordom omgifne med en gärdesgård, nu betäckte af et litet Stenhus. En annan med et kors i en sköld och fyra Marmorstenar utan bild och påskrift utgöra hela detta minnesmärke. Efter Sjöslaget vid Nissa å vid Halmstad i Halland d. 9 Aug. 1062 emellan 150 Norrska skepp under K. Harald och 300 Danska under K. Sven Ulfson, som vanns af den förra, tog Norrske Jarlen Håkan Ivarson den yngre, dotters Soneson til den äldre Håkan Jarl, sedan han frälst lifvet på K. Sven Ulfson, sin tilflygt til Stenkil. Detta förorsakade krig med Norrige 1065, då Harald Hårdråde seglade oppföre Götha älf til Vänern och höll et fältslag i Västergöthland med Thorvid Lagman och Håkan Jarl. Året derefter dog K. Stenkil, och efterträddes af Håkan Röde ifrån Västergöthland, född i Lefvene Socken i Vist Härad, der han ock är begrafven. Han var tretton år Konung i Sverige och dog således 1079, samtidig med K. Knut den helige i Danmark. Genom sin dotter påstås han vara Stamfar för Båta Ätten.

*) Ihres Upsal. Illustr. p. 109.

Stenkils son Inge efterträdde Håkan, och tog sin broder Halstan til Medregent. Påfven Gregorius den sjunde, som kan ansees såsom Stiftare til Påfveväldet i allmänhet, skref til Konungarna i Sverige 1080, at någon förståndig man måtte skickas til Rom *), och 1081 om vördnad för Prästerskapet och tiondens införande **). Uti riket var nu en med hedendomen blandad Christendom. Den sednare befordrades af S. Eskil och S. Botvid i Södermanland, hvilkas minne ännu finns i Eskilstuna och i Botkyrka; af S. David i Vestmanland, som bodde på Dåfön i Munktorp Socken, och af S. Stephan i Helsingland, som blef ihjälslagen på Tönnebroheden och begrafven i Norrala. Konungens Svåger Blotsven var deremot hufvudman för hedningarna. Efter et upror, regerade han i tre år i Sverige, och anses genom sin son Kol såsom Stamfar för Sverkerska, och genom dottren Cecilia, för Ericska Ätten. Biskopar i Lund och i Skara tros vara de älste i Svenska Kyrkan. Dom-Capitlet och Scholan i Lund omtalas 1085. K. Knut den helige i Danmark mördades i Odense 1086, uti en upresning, för hvilken Asbjörn Jarl på Öland var hufvudman. Til hans minne uprättades Knutsgillet i Malmö, och af så-dana

*) Joh. Magni Hist. Metropol.
**) Baronii Annales.

dana Gillen hade Borgareståndet sin första upkomst. Hans dotter Ingrid var gift med Folke den Tjocke i Sverige, Folkungarnas Stamfader. Magnus Barfot, som efterträdt sin Far K. Olof Kyrre i Norrige, ville år 1100 göra Götha älf och Vänern til gräns emellan Sverige och Norrige, och derigenom taga bort Västgötha- och Värmelands Dal. Detta land, af 10 mils längd, och mer än 5 mils bredd, kallades äfven Markbygden, och fördelades uti Sundal och Nordal. Han hade til den ändan anlagt en skans på Qvaldingsö i Vänern, förmodeligen nu Kållandsö, midt emot Kinnakulle. Denna skansen intog K. Inge Stenkilson, och et betydande fältslag hölls året efter i Fuxerna Socken i Flundre Härad, som K. Magnus förlorade. Et fridsmöte hölls i Kongälf emellan alla tre Nordens Konungar, af hvilka K. Inge til utseendet var den ansenligaste. Under Eric Ejegods bemedling blef Inges dotter Margareta Fridkulla förmäld med K. Magnus. De Svenske började deltaga i korsfärderna, och K. Inges Gemål, Ragnild, gjorde en pelegrimsfärd til Christi graf. Hon ligger begrafven i Söder Tälge. K. Magnus Barfot blef slagen på Irland år 1103, och hans Enka Margareta Fridkulla, fick i andra giftet K. Nils Svenson i Danmark. Eisten, hans oägta son och efterträdare, drog Jämtland ifrån

ifrån Sverige år 1109, som blef borta 540 år.

K. Inge Stenkilson blef sannolikt död 1112. Hans grafsten finnes i Vreta Klosterkyrka. Philip och Inge, hans brors Halstans söner, blefvo Samkonungar i Sverige; men den förre dog barnlös 1118. Christendomen eller Hierarchien gjorde, under hans regering, stora framsteg hos våra grannar. Ärkebiskop Eskil i Lund blef den förste Primat öfver Sverige, 1150. Kraftskyrkan der invigdes och Kloster anlades 1123. Prästerne skildes vid sina hustrur i Danmark, och tionden infördes i Norrige. Resor anstäldes til Cöln, Paris och Bologna, för at studera. Sigurd Jorsalafarare, som efterträdt sin bror Eistein i Norrige, gjorde om sommaren 1124 et infall i Småland til Christendomens utbredande, som kallas Calmare leding. K. Inge Halstanson dog af förgift i Vreta år 1130, der hans grafsten ännu upvises. Danske Prinsen Magnus Nilsson, son af K. Nils Svenson och Magareta Fridkulla, blef efter honom Västgötharnas Konung, och Ragvald Knaphöfde, Olof Näskonungs son, hvilken Upsvearne utvalt, blef ihjälslagen vid Karleby. K. Magnus mördade 1131 sitt Syskonbarn, Hertig Knut Laward af Slesvig, K. Eric Ejegods son och Obotriteras Konung i Mek-

Meklenburg; men slupade sjelf, jemte Danska Prinsen Henric Skatelär, i slaget vid Fotevik eller nuvarande byn Hammar, icke långt ifrån Malmö i Skåne, Pingstdagen d. 4 Jun. 1134, i hvilket slag fyra Biskopar och 60 Präster voro närvarande. Biskop Henric i Sigtuna fick der sitt banesår *). Blotsvens soneson, Sverker Kolson, äfven Sverker Gamle kallad, kom då opp på Svenska thronen.

Täflan emellan Hedendomen och Christendomen i Sverige varade 150 år, innan den sednare tog öfverhanden. De förste Christne Lärare, som inkommo, blefvo martyrer; men deras efterträdare synas tidigt hafva blandat sig i främmande göromål, hvarpå det anförda slaget tjenar til bevis. Våra äldsta kyrkors upbyggande hörer til detta tidehvarf. De upfördes helt små, af gråsten och tätt intil hvarandra. I Västergöthland, som denna tiden äfven inbegrep Värmeland och Dal, voro 1100 stycken. Biskopar skulle vara Bondesöner och tilsättas af Konungen, Prästerna och Folket. Träldomen uphäfdes efterhand. Härnader uphörde och Odalmännerne fästades vid jordbruket. Qvinnokönet fick mennisko-rättigheter, och genom vigsel blef skilnad på ägta och

*) Knytlinga Sagan, utgifven af Gram i Köpenhamn, incomplett til Sid. 230.

och oägta barn. Omvändelsen bestod likväl blott uti, at låta döpa sig, och tro på hvita Christ, som Isländska Sagorne tala. Underverk troddes, bland hvilka Olof den heliges i Norrige och Eric den heliges i Sverige voro utmärkte. Vidskepelse intog våldsamhetens rum. Sederne blefvo vekligare, men mildare. Läran om Skärseld, Aflat och Tionde var ännu icke inkommen i Svenska Församlingen.

Cap. 2. *Om Sverkerska och Ericska Ätterna, ifrån* 1134 *til* 1250. *Ethundrade Sexton år.*

K. Sverkers fader, Kol eller Eric Årfäll, på Latin Cornuba kallad, lefde i Östergöthland, der han dog 1137 och ligger begrafven i Kaga Kyrka bredevid Linköping. Året förut eller 1136 hade K. Harald Gylles son i Norrige, Prins Olof, tagit sin tilflygt til K. Sverker, sedan fadren blifvit mördad. Väftgötha Jarlen Carl Sunason gjorde 1138 et infall i Norrige, och Prins Olof krigade ifrån Sverige på Danska Konungen Eric Lam; men blef öfvervunnen 1143. Andeliga väldet började nu stadga sig i Sverige. En Sivard befinnes hafva varit Biskop i Upsa-

la

la 1141, Giſlo i Linköping och Ödgrim i Skara 1145, på hvilket är äfven Domkyrkorne i Skara och Lund hafva blifvit invigde. Nu anlades ockſå de förſta Kloſter. De voro af den genom S. Bernhard reformerade Benedictiner Orden, ſom efter honom bar namn af Bernhardiner, äfven Ciſtercienſer af Kloſtret Ciſteaux i Frankrike. Alvaſtra Kloſter i Öſtergöthland berättas hafva blifvit anlagdt 1144 af K. Sverkers Gemåls Alfhilds arf och egit. Det ligger på et angenämt ſtälle i Tollſta Socken vid Ämberg och Sjön Vättern, två mil ifrån Vadſtena. Murarne ſtå ännu qvar af Kloſterkyrkan, ſom varit bygd af huggen tälgſten, med några hvalf; men de fleſte äro kullfallne och betäcka Konungarnas grifter af Sverkerſka famillen, hvilke här valt ſina lägerſtällen, tillika med den namnkunniga Birger Jarl Broſa. De minnesſkrifter, ſom ännu voro i behåll i Meſſenii tid, finnas i hans Tumbæ. Nu för tiden är Alvaſtra Öfverſte-Lieutenants boſtälle vid Öſtgötha Infanterie eller Lif-Grenadiererna. 1147 anlades Nydala Kloſter i Småland af ſamma Orden. Detta har fordom varit ſå märkvärdigt, at öfver 450 pärmebref, ſom röra deſs angelägenheter, förvaras i K:gl. Bibliotheket i Stockholm. Nu finnas der ſå godt ſom inga ruiner. Kyrkan, af ſamma namn, är annex under Vrigſta Paſtorat, och Nyda-

dala Säteri tilhörer Stedtiska famillen. År 1150 anlades Varnhem i Wästergöthland under det med skog beväxta berget Billingen. Konungarna af Ericska Ätten ligga der begrafne, tillika med Birger Jarl den yngre; men påskrifterne på deras grafvårdar, ehuru uthuggne med munkbokstäfver, äro icke äldre än 1670, då den gamla Klosterkyrkan med mycken kostnad reparerades af Riks-Canzleren Magnus Gabriel De la Gardie. Förnämsta grunden til andeliga väldet lades likväl af Cardinalen Nicolaus Albanensis, som var född i England och hette Breakspeare och ifrån tiggare och dräng hade bragt sig opp til denna värdighet. Han besökte först Norrige, och om hans förrättningar der i riket har man underrättelse af Sturleson. Han inrättade der Ärkebiskopsstolen i Nidaros eller Trondhem, och både der och i Sverige, dit han kom 1152, förböd han vapens bärande af Almogen, utom de tolf, som följde Konungen och kallades hans Fylgdarmän, samt sedan fingo namn af Wäpnare och utgjorde en del af Sveriges Adel. På et möte i Linköping ålade han hvart Matlag en pennings afgift til Påfven i Rom, som kom under namn af S. Pehrs penning (Denarius S. Petri), hvaremot Svenska folket fick tre års syndaförlåtelse eller Aflat för en pelegrimsfärd til detta heliga ställe. Lekmän, som

för-

förolämpade Präster, hotades med bannlysning, och om alt detta har man underrättelse af Påfven Anastasii den fjerdes Bulla och bekräftelse af den 29 Nov. 1153. Cardinalen blef sedermera Påfve, under namn af Adrian 4, och var den samme, som tvingade Kejsar Fredric Barbarossa, at hålla i stegbygeln, när han steg til häst.

En ofred inträffade med Danmark, som förorsakades af K. Sverkers son, Prins Johan. Han hade blifvit kär i Danska Landshöfdingens Fru och syster i Halland, röfvade dem derifrån och låg hos dem hvarannan natt. K. Sven Grathe föll in i Småland, at hämnas detta öfverväld; men blef efter Saxos berättelse, utdrifven af qvinfolken i Värends härad, som ännu bibehålla det til minne af sin tapperhet, at Systrar ärfva lika med bröder och hade äfven rättighet, at bruka trummor vid sina bröllop, til des Kyrkolagen utkom i K. Carl II:s tid. K. Sverker mördades om Julottan den 24 Dec. 1155 af sin Stallmästare, som förteckningen vid Västgötha Lagen kallar Hästa-Sven och Registrum Upsaliense, Garcifer. Det skedde vid Alebäck eller Ålbäck, som är et afhyst hemman under Alvastra boställe. Han blef begrafven i Alvastra.

K. Eric den Helige tilträdde regeringen öfver Svea och Götha riken 1156.

Huruvida han förut innehaft Konunga-magten i Sverige, är svårt at säga. Man har någon anledning dertil deraf, at Israël Erlandi, som skrifvit hans lefverne, och Legenderne berätta, at han blifvit mördad på tionde året af sin regering, och som detta ofelbart skedde 1160, har han blifvit Konung 1150. Man vet äfven, at K. Sverker de sista åren af sin regering uppehöll sig i Götha rike. Under Eric den Helige omtalas Ericsgata första gången, och man har derföre trott, at denna ceremonie utaf honom fått namn. Det härledes dock lika lätt af gamla Göthiskan, der Ä betyder all. Efter Konungabalken i Uplands, Södermanlands och Västgötha Lagarna följde Uplänningarne Konungen til Strengnäs, sedan de gjort honom deras trohets-ed. Der emottogo Sörmlänningarne honom, med gisslan och säkerhet, och ledsagade honom til Svintuna, nu för tiden Löfings härad i Östergöthland. Der mötte Östgötharne och voro följagtige til Holveden, en stor skog, hvaraf en del hörer til Östergöthland, den andra til Småland. Smålänningarne infunno sig der och följde til Junabäck, en å bredvid Jönköping. Der vidtogo Västgötharne och följde til Ramundaboda, belägit icke långt ifrån Hofva, hvarifrån Nerikesboerne ledsagade til Uphögabro, öfver Uphöga ström, som går til Arboga

ifrån

ifrån Sjön Väringen. Veſtmanlänningarne följde derifrån til Öſtensbro, förmodeligen vid Nyqvarn, och derifrån Uplänningarne åter til Upſala.

Antingen K. Eric blef föranlåten af Finnarnas ſtröfverier, eller af nit för Chriſtendomen, eller af bägge delarne, at anſtälla en korsfärd til Finland, kan vara likgiltigt. Han ſtyrktes dertil och åtföljdes på tåget af Biſkop Henric från Upſala. Man menar, at han underkufvat och ſatt en Colonie i Nyland, emedan der talas Svenſka, och at detta Nybygge beſtått af Helſingar, emedan Helſinge Socken, Helſingemalm och Helſingfors der ännu förekomma, och i gamla Finſka Kyrko-författningar af 1331, 1345 och 1349, göres ſkilnad emellan Jus Fennonicum och Helſingonicum. Randamäki Kyrka byggdes, ſom blef Finlands förſta Biſkopsſäte och S. Henric ſtannade qvar; men blef ſedan ihjälſlagen af en Finſk Adelsman Lalli på iſen i Kjulo träſk. Hans afhuggna tumme föres ännu i Åbo Dom-Capitels Sigill. Danſke Prinſen Magnus Henricſon, ſom blifvit miſstänkt för delagtighet i K. Sverkers mord, lämnade icke heller K. Eric i rolig beſittning af ſin krona. Han var ſon af Henric Skatelär, ſom ſtupade i ſlaget vid Fotevik och ſåledes K. Inge Stenkilſons Sonadotters ſon. Han inſtälde ſig vid Öſtraaros eller

det nuvarande Upsala, der K. Eric begick Gudstjensten i helga Trefaldighets eller Bondkyrkan på Herrans berg d. 18 Maj 1160, och öfverföll honom, när han kom ur Kyrkan på Riddaretorget, der han blef sårad och halshuggen på det stället, der S. Erics Capell sedermera inrättades. S. Erics Källa digtades hafva uprunnit af hans blod. Hans kropp jordades i Gamla Upsala Kyrka, der hans grafsten ännu synes. Han lärer dock icke blifvit canoniserad, utan blott beatificerad. Hans fäst infördes i Catholska Kyrkan 1264 och firades til och med i Cöln. Hans ben flyttades 1273 til nya Upsala, och til åminnelse deraf firades en särskild fäst d. 4 Julii. De buros årligen d. 18 Maji kring alla åkrar vid Upsala. Nu förvaras de i et Silfverskrin i Domkyrkan, skänkt af K. Johan 3. Hans bild insattes i Riks-Sigillet och är ännu Stockholms Stads vapen. Hans baner läntes i fält emot Rikets fiender. Hans lefverne och underverk finnas beskrifne af en Dominicaner-Munk i Sigtuna, Israël Erlandi, omkring 1314. Hans Lag, som åberopas i våra gamla Lagböcker, lärer egentligen hafva varit något förordnande om hustruns giftorätt i boet.

Magnus Henricson fick icke länge njuta frukten af sin illgärning. Han blef året efter, eller 1161 öfverfallen på det stäl-

ſtället, der Danmarks Kyrka ſedermera blifvit byggd, af Helſingarna och Carl Sverkerſon, och ſtupade der. Krönikorne ſäga annars, at det ſkett vid Örebro. Carl, den förſte af detta namn bland Sveriges Konungar, kom derigenom i beſittning af Svenſka kronan; men fick ſnart dela ſin magt med det andeliga väldet, ſom han på et oförſigtigt ſätt befordrade. Förſt anlades i hans tid Saba eller Säby Kloſter i Julita i Södermanland på en behaglig ort, emellan Sjöarna Öjarn och Hielmaren, af hvars ruiner nu intet är öfrigt. Sedan Vreta Nunnekloſter i Öſtergöthland vid Sjön Roxen, hvaraf åtſkillige lämningar ännu finnas och Kyrkan är i behåll, med några grafſtenar, hvilkas påſkrifter dock äro ifrån K. Joh. 3. Men förnämſta ſtyrkan för Andeliga väldet blef Ärkebiſkopsſtolen i Upſala, ſom inrättades 1163 eller 1164. Påfven Alexander 3 ſatt nu på Romerſka Stolen. Redan 1161 hade han genom en Bulla påbudit Tionden och Teſtamenten til Kyrkan af en broderlott i boet, ſamt inſatt en Kol til Stenars efterträdare i Linköpings Biſkopsämbete, hvilken blifvit utvald af Präſterſkapet och folket, med Konungens och Hertigens eller Jarlens ſamtycke. Året derpå, i början af April, blef Alexander fördrifven af Kejſar Fredric Barbaroſſa til Frankrike, der han reſiderade i

 Sens

Sens i Champagne. Här utfärdade han 1163 d. 5 Aug. sin fullmagt för Munken Stephan ifrån Alvastra, at vara Ärkebiskop i Upsala och at hafva Biskoparne i Skara, Linköping, Strengnäs och Västerås til Lyd-Biskopar. Han blef invigd i Påfvens närvaro af Ärkebiskop Eskil i Lund, som skulle vara Svenska Kyrkans Primat. I Fullmagten säges denna befordran hafva skett på Konungens och Ulf Jarls begäran. Efter återkomsten til Italien 1165 utfärdade samme Påfve flera Bullor til Sverige, hvaruti envig och vattuprofvet förböds; vigsel infördes såsom nödig, at förekomma ägtenskap i förbudna leder, hvilka nu utsträcktes ända til sjunde skyldskaps graden; Nerike lades under Strengnäs Stift; Korståg yrkades emot Estländare och Finnar, lydnad emot Präster och Prelater, som icke fingo dragas under verldsliga domstolar, Pelegrimsfärder emot tre års aflat, m. m. S. Helena från Sköfde blef Helgon, och icke desto mindre ihjälslogs K. Carl Sverkerson på Visingsö d. 12 Apr. 1167 af sin efterträdare, Knut Ericson, som i tre år uppehållit sig i Norrige. Hans son Sverker, federmera den Unge kallad, blef buren i kiltu, kålt, til Danmark, och ömkelig var hans färd.

I denna Konungs tid började Folkunga-Ätten blifva namnkunnig genom

Bir-

Birger Jarl Brosa eller den Äldre. Vår kunskap om denna Ätts ursprung stöder sig på en anteckning i Riks-Archivo *), der Stamfadren Folke den Äldre, med tilnamnet Filbyter, kallas Paganus, och säges hafva lefvat omkring 1040. Man har mycket gissat om anledningen til detta namn. De, som anse slägten för utländsk, hafva hållit honom för den samma med Hertig Foulques af Anjou, hvilken förskött sin Gemål Bertranda, sedan gift med Franska Konungen Philip; men af Franska Historien vet man, at Fulko och Philip, detta oaktadt, lefvat i godt förstånd, och man känner äfven året, då den förre dött i Frankrike. Troligt är, at Filbyter är förvändt utaf Philibert. Folke den Äldres son kallas af somliga Ingevald, af andra Grell eller Gregorius. Hans son var Folke den Tjocke, gift med K. Knut den Heliges dotter i Danmark. Han hade två söner, Bengt Snywells och Knut, och enderas son var Birger Jarl Brosa. Han var gift med K. Harald Gylles dotter i Norrige, Enka efter Magnus Henricson, som var K. Eric den Heliges baneman. Han blef Sveriges Jarl vid samma tid, som Knut Ericson blef Konung, bodde vid Lödese och dog 1202. Hos honom hade Norrske Kronpretendenterne deras tilflygt.

*) Messenii Theatr. Nobilit.

K. Knut Ericsons regering blef äfven utmärkt för undergifvenhet under Påfviska Stolen. Gudhems kloster i Vestergöthland fick 1178 Alexander 3:s stadfästelse på sina egendomar. Det var inrättadt för Nunnor och belägit emellan Myrseberg och Storsjön. Inga ruiner synas nu mera derefter, utan det är indelt til Majorsboställe vid Väsgötha Cavallerie. Knuts regering blef ändå icke fredlig. Han måste först öfvervinna tvenne Kronpretendenter, Sverker den Gamles söner, Kol och Burislef, af hvilka den sednare blef piskad med ris, för sin kärlekshandel med K. Valdemar den förstes syster i Danmark. Den bekanta visan om Herr Peder och liten Kerstin handlar härom. År 1187 inföllo Estländarene i Mälaren, ihjälslogo Ärkebiskop Johan på Almarstäk d. 12 Aug. och förstörde Sigtuna. Vid Arnön är en vik af Mälaren, som kallas Rysviken, och en udde, som kallas Rysudden, som man tror, til minne utaf detta tåg. Stockholm började då i stället at byggas. Under dessa oroligheter hade Konungens Gemål gjort kyskhetslöfte och gått i Kloster, hvilket Påfven Cœlestinus 3 genom en Bulla måste uphäfva 1192. Knut Ericson dog tre år derefter på Gäsene Gård i Ericsbergs Socken i Västergöthland och ligger begrafven i Varnhem.

Sver-

Sverker Carlson, eller den Unge, äfven Hack och Blåfot kallad, tros hafva lagt grunden til andeliga Frälset, genom sitt gåfvobref af Sundby gård på Munsön til Upsala Domkyrka, med frihet från all verldslig jurisdiction och utskylder til Kronan *). Han tänkte bereda sin säkerhet på thronen, genom det förfåteliga mord, som han 1205 d. 15 Nov. anstälde på sin företrädares, K. Knut Ericsons barn på Elgarås i Vasbo Härad i Västergöthland, nu et Lieutenants-boställe i Annexen til Hofva. Tre af dem omkommo; men den fjerde, Prins Eric Knutson, flydde undan til Norrige, der han vistades i tre år. Han kom tilbaka 1208 och lefvererade K. Sverker d. 31 Jan. et fältslag vid Lena i Vartofta Härad i Västergöthland, nu Kungslena kalladt och Öfverste-boställe vid Skaraborgs Regemente. Sverker, som hade en Dansk krigshär, förlorade detta slag. En visa deröfver är ännu bibehållen;

Contigit in Lenum, Duo Danske lupo för enom.
Af Svenskom Svenom Togo dorsum verbere plenum.

Sverker förlorade lifvet i en ny bataille vid Gistelren, icke långt ifrån Lena, d. 17 Julii emot Folkungarna. Han var likväl sjelf Måg til Birger Brosa, och hans dotter med förra giftet, Helena, var gift med

F 5 Sune

*) Örnhielms Hist. Eccles. som dermed slutas.

Sune Folkeſon Folkunge, ſom röfvat henne ur Vreta Kloſter. Ifrån denna Konung härſtammade en Adelig Ätt uti Skåne, Hack, ſom gick ut 1537.

Eric Knutſon blef härigenom Konung i Sverige. Gamle Krönikorne intyga, at han blifvit krönt d. 21 Nov. 1210. Han blef ſotdöd på Viſingsö d. 13 Apr. 1216 och begrafven i Varnhem. Samma år föddes hans ſon Eric Läspe. Dottren Märta var gift med Nils Sixtenſon til Tofta, en gård i Adelsö Socken i Mälaren, ſom nu är et förmånligt bondhemman. Från henne härſtamma Sparrar och Oxenſtiernor.

Johan Sverkerſon blef hans efterträdare. Johan Knutſon Folkunge hade i nio år varit i härfärd emot Hedningarna i Eſtland och Ingermanland. Natten efter, ſedan han var hemkommen, år 1217, blef han ihjälſlagen af Eſtlänningarna på ſin gård Aſkanäs på Ekerön i Mälaren. Hans Enka flydde til et annat deras gods, Hundhammar i Botkyrka Socken, hvarifrån hon med ſamladt manſkap öfverföll och ſlog Eſterna vid Kungshatt, hvaraf Eſtamot och Eſtaklippa ännu behålla namnet. Tre år derefter, eller 1220 den 8 Auguſti blefvo Svenſkarne, ſom ſkulle hämnas detta infall, under Carl Jarl

Jarl och Biskop Carl i Linköping, slagne vid Rotala i Habsaliska Landet i Estland. K. Johan Sverkerson dog ogift d. 10 Mars 1222 på Visingsö. Ingen af Sveriges Konungar, hvilkas dödsställe man känner, ifrån Inge den Yngre til Magnus Ladulås, hafva dött i Sverige, utan i Götha rike, undantagande K. Eric den helige. Tre Konungar hafva dött i Västergöthland och fem på Visingsö.

Eric Läspe var et sex års barn, när han kom på thronen. Han var halt. En af hans systrar ägde Birger Jarl til Bjälbo. Den andra, Helena, var gift med Folkungen Knut Johanson Långe. Han anstälde et upror emot Konungen. Eric förlorade emot honom slaget vid Oluström i Östergöthland d. 28 Nov. 1229, och måste fly til sin Morbror, K. Valdemar 2 i Danmark. Han var då tretton år gammal och blef i Danmark i fem års tid til år 1234, då Folkungarne blefvo öfvervundne i Slaget vid Sparsätra, troligast två mil ifrån Skara, der Knut Långe, som under Erics frånvaro varit Konung i Sverige, förlorade lifvet. Det märkvärdigaste under Erics regering är Skeninge Möte, som hölls af Cardinalen Vilhelmus Sabinensis d. 1 Mars 1248. Cardinalen kom hit ifrån Norrige, der han krönt Konungen. Jarlen, Lagmannen, Ärkebiskopen och fem Lyd-Biskopar voro der

när-

närvarande. Präſternas giftermål förböds och Dom-Capitlen inrättades. Birger Jarl företog derpå ſamma år en korsfärd til Öſterbotten och Tavaſtland, ſom lades under Svenſka Kronan. I Öſterbotten lämnade han en Colonie och anlade Korsholm vid Vaſa. I Tavaſtland, Tavaſtehus, ſexton mil ifrån Åbo.

Cap. 3. Folkunga-Åtten til år 1363. Ethundrade tretton år.

1. *Birger Jarls regering under Valdemars namn, ifrån 1250 til 1266. Sexton år.*

Otta dagar efter K. Eric Läspes död, eller d. 10 Febr. 1250, blef Birger Jarls ſon Valdemar vald til Konung i Sverige. Fadren var då ſtadd i Tavaſtland, och Valdemars uphöjelſe får egenteligen tilſkrifvas Ivar Blå på Gröneborg, en holme i Haga viken, vid Svinegards fjärden i Mälaren, i Vallby Socken, en half mil ifrån Enköping. Den är ſå hög, ſom något det högſta berg på orten, mycket brant på alla ſidor och beſtår af bara klapperſten och ſand. När vattnet löper ut, ſynas ännu lämningar vid ſtranden efter

ſjelf-

sjelfva Slottet. Holmen kallas nu Borgnäbben, och på ängen vid Ulunda by synas äfven lämningar efter en Stenbyggnad, der Ivar med tvenne sina bröder hafva bott, af hvilka den ena hetat Gadde. Man härleder Stenbockska slägten ifrån Ivar Blå. Birger yttrade missnöje med sin sons val vid hemkomsten; men Ivar svarade, at han väl under sin egen mantel kunnat finna en Konung. De öfrige Folkungarne, som trott sig närmare berättigade til kronan, voro dermed icke tilfredsstälde. K. Knut Långes son Philip, Knut Månson Brok och Philip Larsson begåfvo sig til Norrige, at begära hjelp, och då den nekades dem der, förfogade de sig i samma ärende til Tyskland och Danmark. Valdemar blef emellertid krönt i Linköping 1251. Han hade redan förut d. 17 Jan. uti Valling bekräftat det gåfvobref, K. Eric Läspes Enkedrottning, Catharina utfärdat för Gudhems Kloster, dit hon beslutat ingå, och vid kröningen utfärdade Birger Jarl d. 15 Aug. privilegier för Lybeck på åtskilliga handelsförmåner i Sverige. Folkungarne inkommo i riket med främmande troppar. De möttes af Birger vid Herrevadsbro 1252, der de blefvo fångne och halshuggne samt Tyskarne nedergjorde. Fråga har varit, om det legat i Kolbäcks Socken i Västmanland, der en gård vid bron öfver ån

än-

ännu har namn af Herrevad, eller vid en bro af famma namn i Väftergöthland. En fägen är äfven, at Kolbäcks Kyrka blifvit bygd efter flaget och fått namn af en Bifkop Kol, fom narrat Folkungarna med en falfk lägd, at gifva fig i Birgers händer.

Birger Jarl hade 1251 förlorat fin Mor, Ingrid Ylfva, Enka efter Magnus Minnifköld. I tornet på Bjälbo Kyrka, fom är Annex til Skeninge och ligger en half mil derifrån, äro två kamrar öfver hvarandra, fom denna Ingrid fkall hafva bebott och en klocka, fom hon fkall hafva fkänkt år 1240. Man hade fpått, at få länge hennes hufvud ftod uppe, fkulle Folkunga Slägten äga beftånd, hvarföre Birger låtit inmura hennes lik i en pelare i Kyrkan, med hufvudet upåt. Han utfärdade den 19 Aug. ifrån Stockholm, och K. Valdemar d. 10 Oct. ifrån Torshälla, et bref til inbyggarena i Attundaland, at de fkulle utgöra den tredjedel af tionden, fom kallas fattigtionde, til Upfala Kyrka; men Ärkebifkop Jarler i Upfala vifade fig ock icke äga mindre myndighet, då han d. 1 Mars 1253 förordnade ifrån Munsö, at Enköpingsboerne i Fjerdhundra land fkulle gifva hvar fina två penningar årligen til fin Proft, och d. 11 Nov. uti Vallentuna lade fattigtionden af Hagunda,

Bä-

Bälinge och Gestriklands Härader, tillika med Bälinge Socken och Kyrka, under Ärkedjäknedömet i Upsala. Samme Ärkebiskop, tillika med Biskoparna i Skara, Strengnäs och Finland, bekräftade d. 11 Febr. uti Vallby det jordabyte, Birger Jarl gjort af sina arfvegods emot några af de egendomar, som den nu mera aflidna Enkedrottningen, Catharina gifvit til Gudhems Kloster.

Påfven Innocentius 4 hade i flera Bullor de förflutna åren visat sin omsorg om Svenska Församlingen. Han hade yrkat den afbrända kyrkans upbyggande i Gamla Upsala och dertil förlänt aflat. Han hade stadfästat den af K. Eric Läspe och Birger Jarl der inrättade Scholan, och anslagit en del af Fattigtionden til dess underhåll. Han hade påbudit verkställighet af Skeninge Mötes beslut, at Dom-Capitel skulle inrättas vid alla Domkyrkor och Biskopsvalen ensamt tilhöra dem. Ärkebiskop Jarler, som var gammal och hade slag, fick tilstånd 1255, at affäga sig ämbetet, emot et visst underhåll af inkomsterna. Men samma år bekräftade hans efterträdare Alexander 4 en inrättning, som i påföljande tre hundrade femtio år lade grunden til många Sveriges olyckor. Birger Jarl, som året förut förlorat sin Gemål Ingeborg och begrafvit hen-

henne i Varnhems Kloster, hade föreställt, at mycken oreda skulle förekommas innom riket, om vissa delar deraf afträddes til hans öfriga söner, och erhöll dertil Påfvens tilstånd *). De titlar, som tilläggas dem af Hertig i Södermanland, m. m. finnas likväl ingenstädes i de gamlas skrifter. Hertig kom i bruk i Sverige i stället för Jarl. Den sednare kallades på Latin Comes; men Birger Jarl den yngre nämnes förft på detta språk Dux. När hans äldste son blef Konung, kallades Magnus, den andra i ordningen, Dux; den tredje kallades aldrig annat, än Domicellus eller Junker, och den fjerde Bengt, Scholaris, och sedermera antingen Regis frater germanus, eller Birgeri quondam Ducis Svecorum filius. År 1284, då Prins Birger Magnusson utkorades til fadrens efterträdare, förordnades hans broder Eric til Dux Svecorum, hvilken titel han sedan beständigt brukade, och farbrodren Bengt til Dux Finlandiæ, öfver hvilket landskap det synes, som en särskild Hertig varit af nöden. Hertig Bengt dog 1291, och 1302 befinnes Birgers yngre broder, Prins Valdemar hafva blifvit Hertig i Finland.

Af mera nytta för riket hade det handelsförbund kunnat blifva, som underhånd-

*) Vastovius p. 180.

handlades med K. Henric 3 i England, til hvilken Birger afskickade tvenne Munkar och 1255 fick emottaga tvenne sändebud tilbaka. Hos sina grannar bibehöll han sämja och anseende. Han medlade med väpnad hand frid emellan K. Håkan i Norrige och K. Christofer i Danmark åren 1254, 55 och 56, och när Ryske Första Andreas Jarislaviz af Susdal 1254 blef fördrifven af Tartarerna, fann han en säker tilflygt uti Birgers hof och var honom följagtig på expedition emot Danmark. Stockholms befästande år 1260 med tvenne torn, det ena vid Norrström och det andra vid Järntorget, med en efter Öster- och Västerlånggatorna dragen mur dem emellan, satte det inre af riket i säkerhet för de ströfverier, Estländarene förut öfvat i Mälaren, och Stadens förträffeliga belägenhet gjorde honom snart betydande uti handeln i Östersjön.

Valdemar, 20 år gammal, borde försses med et anständigt giftermål. K. Eric Plogpenning i Danmark, som dog 1250, hade lämnat fem Prinsessor, och til en af dem, Sophia, anmäldes Konungen. Påfvens tilstånd erhölls 1259, och följande året firades Valdemars biläger i Jönköping. Til hemgift fick Drottningen Malmö och Trelleborg. Vid detta tilfälle gjorde Birger

 sina

sina förbättringar i Svenska Lagen. Qvinnokönet, som förrut varit uteslängdt ifrån arf, återställdes i sina rättigheter, så at syster skulle ärfva tredjedelen emot broder. Hemfrid pålystes och järnbörden afskaffades. Hamburg hade, genom en utskickad Jordan, anhållit om samma handelsfriheter i Sverige, som Lybeck, och de beviljades. Sophia skall hafva blifvit hitförd af sin Morfader, Hertig Albert af Brunsvig. Hennes syster Ingeborg blef året derpå förmäld med K. Magnus Håkanson i Norrige. Birger Jarl ingick äfven sjelf nytt ägtenskap med K. Abels Enkedrottning ifrån Danmark, Mechtild Adolfsdotter af Holstein. Som hon, efter sin förra Gemåls död, gått i Kloster, måste Påfvens tillstånd dertil utverkas. Hon öfverlefde Birger och dog icke förr än 1288. Birger emottog i Calmar om sommaren 1266 Cardinalen Guido, som hitkom ifrån Rom, at samla penningar til korsfärderna, och han skänkte Karleby gård til Johanniter Klostret i Eskilstuna, likväl med undantag af kronans rättigheter. Han assomnade på Hielmbolund, hvars belägenhet man nu icke känner, och blef begrafven i Varnhem. Han hade, utom sina förenämnda fyra söner, en dotter Richissa, som återkom til Sverige såsom Norrsk Drottning, och en naturlig son, Gutorm. Uti sitt hof hade han den sista Isländska Skald,

som

som varit i Sverige, Sturla Thordason, brorson til namnkunniga Sturleson.

2. *K. Valdemars ensamme regering ifrån* 1266 *til* 1279, *Tretton år.*

Konungens bror, Hertig Magnus, höll et prägtigt hof i Nyköping; men kallades af Drottningen Kettilbotare, efter han var blek och mörk i ansigtet. Den yngre Junker Eric, kallade hon Eric Intet, efter han var tyst och enfaldig. At skingra sorgen öfver förlusten af sin äldsta son, Prins Eric, en yngling af mycket hopp, mötte Konungen 1268 sin Gemåls Syskonebarn, K. Eric Glipping, i Fagradal, och emottog besök af sin Svåger, K. Magnus Lagabotare i Norrige, i Lödese. Året derpå besökte Drottningen sin faders graf i Ringstad. 1271 gaf Konungen Staden Riga handelsfriheter i Sverige, och 1273 flyttades Domkyrkan, Ärkebiskopssätet och S. Erics ben ifrån Gamla til Nya Upsala, emedan det började blifva bebodt. Domkyrkan anlades på Helga Trefaldighets berg, och medan hon byggdes af sten, var en träkyrka upsatt innom murarna til gudstjenstens förrättande. Men samma år lades grunden til Konungens olyckor. Hans svägerska, Prinsessan Jutha, som lefde ogift, fick lust at besöka

ſin ſyſter i Sverige. Hon emottogs med all högtidlighet, och intog ſin ſvågers hjerta. Förtroligheten dem emellan beledſagades af lifsfrukt. Drottningen förgde, och Konungen måſte företaga en reſa til Rom eller förlofvade landet, at förſona ſitt brott. Under hans frånvaro ſatte Hertig Magnus ſig i beſittning af riksſtyrelſen 1274. När Konungen kom hem, hölls en Herredag i Tranöjanäs. Biſkoparne gjorde ſig all möda at förlika bröderna, och yngſte brodren Bengt erböd ſig at afſtå ſina arfvegods, om det ändamålet kunde vinnas; men förgäfves. Hertig Magnus och Prins Eric begåfvo ſig til Danmark, der de emot 6000 marker Silfver fingo 100 Ryttare och mera Krigsfolk af K. Eric Glipping. K. Valdemar ſamlade deremot en ſtor armée i Sverige. Med den tågade han til Tiveden. Tropparne gingo förut til Hofva; men Konungen och Drottningen ſtannade i Ramundaboda, der han ſof och hon ſpelte ſchack. Emedlertid blef arméen ſlagen af bröderna d. 14 Jun. 1275. Konungen flydde til Värmeland, och ſkaffade ſin ſon Prins Eric Valdemarſon i ſäkerhet hos Alf Erlingſon i Norrige; men ſedan arméen ſkingrat ſig i Nerike, blef han ſjelf, tillika med Drottningen, tagen til fånga af Danſka Marſken Stig och förd til ſina bröder.

Val-

Valdemar måste nu ingå en delning af riket med Magnus, och åtnöja sig med Öster- och Västergöthland, Småland, Värmeland och Dal. Han firade i Lödese i December sin dotters Ingeborgs biläger med Grefve Gerhard 2 af Holstein, hvarigenom han fick arfvegods i Sverige, dem K. Birger sedan måste igenlösa. Magnus åter lät kröna sig i Upsala 1276 d. 14 Jun. och förmäldes i Calmar i Nov. med Hedvig, Grefve Gerhard I:s dotter af Holstein. En fruktlös sammankomst hölls vid Kungelf af K. Magnus i Norrige, at förlika bägge bröderna. Den tredje, Prins Eric, var då död, och hans dotter Ingeborg gift med Hertig Johan I af Sachsen Lauenburg. Som K. Magnus Ladulås icke betalade den utlofvade summan til K. Eric i Danmark, gjorde denne et infall i Småland, i fällskap med K. Valdemar. Vexiö Stad och Domkyrka upbrändes, hvarföre K. Valdemar gaf Tullgarn til försoning. Danskarne blefvo utdrifne af Ulf Carlson; men i Västergöthland intogo de Axevall. K. Magnus hämnades detta med et härjande infall i Skåne; men motades vid Ringabro. Valdemar åter bortskänkte Gothland til Margrefvarna af Brandenburg, med vilkor, at de skulle hjelpa honom til sina förlorade rättigheter; men 1279 lämnade han både Gemål och Krona. Han uppehöll sig hos sin frilla, Christina

ſtina i Danmark. Efter hennes och Drottning Sophias död 1286, förmälde han ſig med Catharina, Grefvedotter af Gutſkow, en Stad vid Peeneſtrömmen, tre mil ifrån Anklam, ſom dock aldrig förde titel af Drottning, och ſedan hade han åter en Gemål eller maitreſſe, vid namn Lucrardis. Han inſattes ändteligen af brodren 1289 på Nyköpings Slott. Efter Magni död njöt han ſtörre frihet; men viſtades der ännu 1296, och befinnes 1302 hafva afgått med döden. Han var en ſvag och veklig regent, ſom föredrog ſina nöjen och beqvämligheter för Kronans omſorger.

3. *K. Magnus Ladulås ifrån* 1279 *til* 1290. *Elfva år.*

Konungen hade emottagit två utlänningar ifrån Danmark i ſin tjenſt, Peder Pors och Ingemar Nilsſon. Den förre fick Lödeſe i förläning. När Drottningen ſkulle möta ſin far, Gr. Gerhard af Holſtein i Skara 1278, var Ingemar äfven närvarande. Några Herrar af Folkunga-Slägten, ſom förtröto hans ſtora förtroende, öfverföllo honom och ſlogo honom ihjäl. Konungens Svärfar inſatte de på Ymſeborg, belägrade Jönköping, och Drottningen måſte taga ſin tilflygt i et Kloſter. K. Magnus dolde ſitt miſsnöje häröfver,

öfver, til dess han fick tilfälle, at öfverrumpla hufvudmännerna på slottet Gälaqvist, nu Brobacka, bredevid Skara. Tvenne bröder, Johan och Birger Philipsöner och deras systerson, Johan Carlson, gingo til döden i Stockholm den 19 Apr. 1280. Philip af Runby löste lifvet med sina gods, och 1282 afrättades en Holmgeir, som varit delagtig i uproret.

Ärkebiskop Jacob Israëlson höll 1279 et kyrkomöte i Tälge, der det församlade Prästerskapet den 16 Oct. beviljade Konungen en hjelp af alla andeliga gods, af tre marks värde et öre, af 6 mark 2, af 9 mark 3, och af 13 mark och deröfver 4 öre *). Denna hjelp skulle likväl af Prästernas ämbetsmän sjelfva indrifvas. Vid samma tilfälle gjorde äfven Ärkebiskopen åtskilliga stadgar, som uplysa kyrkans tilstånd denna tiden. Präster, som hade bisläperskor, fingo hädanefter icke fria sig med penningeböter. Den Lydbiskop, som emottog sådana böter, skulle betala dem dubbelt tilbaka. Derjemte skulle Prästerne förlora fjerdedelen af et års inkomster. Vid visitationer skulle Biskoparne för två nätter få fem tunnor til hästfoder, fyra til öl, tre tunnor hvete, råg och korn til bröd, et slagtkreatur, två får, et stycke fläsk eller ungt svin, eller ock, i stället för

*) Wilde Hist. Pragm. 435.

för fåret och fläſket otta höns och twå ankor, med mjölk och fiſk, ljus och mjöd. Präſten fick behålla hudarna, talgen och hvad ſom blef öfver af ljuſen. Tog någon Biſkop mera, ſkulle han betala det dubbelt. Flere fattige Församlingar och Capeller ſkulle ſammanſlås til denna Gärd. Hade Biſkopen ſå ſtort ſälſkap, at han förtärde henne på en natt, ſkulle Präſten dermed vara fri och icke behöfva föda honom den andra. Biſkoparnas tjenare fingo icke gäſta hos Präſterna emot deras vilja. De Präſter, ſom nu voro i ämbetet, ſkulle äga rättighet, at diſponera om hälften af ſin egendom; den andra hälften ſkulle tilfalla efterträdaren. Men de, ſom hädanefter gingo in i Ståndet, hade ingen rätt, at förordna om den egendom, ſom de i Kyrkans tjenſt förvärfvat; utan den tilföll hel och hållen efterträdaren, ſedan begrafningskoſtnaden blifvit afdragen. Landtpräſter förbödos vid tre marks vite, at, utan ſin Biſkops tilſtånd, betjena ſig af Löspräſter, ſom drefvo kring landet, Tyſkar, Frisländare, Engelsmän och Danſkar. Vid ſamma vite fingo de icke föra kalken, tabulam itinerariam och Kyrkans böcker på profana ſtällen, och vid tjenſtens förluſt icke göra någon Lekman trohets-ed, undantagande Konungen och Jarlen eller Hertigen. Om någon Lekman tog en Biſkop i arreſt, ſkul-

ſkulle hela riket hålla ſig ifrån Gudstjenſten; om han tog en af Domherrarna, hela Stiftet, och, om han fängſlade en Kyrkoherde, hela Förſamlingen. Lekmannen ſkulle ſjelf bannlyſas. Präſterne ſkulle icke offenteligen ikläda ſig ſin ſkrud och hafva tonſuren vid tre marks vite. Vid lika vite, ſkulle vägfarande Präſter och deras betjente få af Präſter det nödvändiga; men icke våldgäſta vid 40 marks böter, af hvilka Loci Ordinarius tog 26 mark 16 öre, och målsäganden 13 mark 8 öre. Biſkoparne ſkulle hafva edſvurna utdelare af Almoſor, ſom ſkulle tilſe, at hvad ſom blef öfver vid allmänna ſpisningen äfven tilföll de fattiga. Landtpräſter ſkulle icke taga företrädet af Canonici. Ingen Lekman fick befatta ſig med en afliden Präſts egendom. Den, ſom fängſlade en af Kyrkan krönt Konung, underkaſtades bannlysning *).

I anſeende til Andeliga Ståndet, följde K. Magnus helt andra grundſatſer, än hans fader Birger Jarl. När denne, i alla gåfvobref til Kyrkor och Kloſter, nyttjade forntidens vanliga förbehåll, at de ſkulle beſittas, utan förminſkning af Kronans rätt och utſkylder, frikallade Magnus, vid ſin Drottnings kröning år 1281,

*) Conſtitutiones Gregorii m:ſcr. i Kongl. Biblioth. i Stockholm.

alla Kyrkogods för Konunglig skatt och tunga. Då man icke kan finna, at den förre inrättat något Kloster i Sverige; har den sednare åtminstone stiftat fyra, nemligen S. Claræ Nunnekloster och Franciscaner Klostren på Riddarholmen i Stockholm, i Arboga och i Linköping. Det märkvärdiga Helge Ands Holms Beslut, som ännu i dag grundlägger Kronans rättigheter til bergverk, fiskvatten, allmänningsskogar, m. m. samt jordens skattläggning efter öre och örtug, tilskrifves äfven denna Konung. När han sista gången år 1282 förliktes med Folkungarna och insatte sin dotter i S. Clara Kloster, skola Ständerne hafva varit samlade på denna Holme i Stockholm, då Lagmannen i Upland förestält dem, at Upsala Öde icke räckte til Kronans behof, och de, efter tre dagars öfverläggning, beviljat henne rätt öfver Hjälmaren och Mälaren med deras utlopp vid Stockholm, Vättern med dess utlopp Motala vid Norrköping, Vänern med dess utlopp Götha älf vid Trollhättan och alla floder i Norrland och Finland. I Upland skulle sex öreland betala tolf tunnor spanmål, et får, sex öre penningar, tre dagsverken och fyra hästar. Men documentet, hvarpå denna afhandling stöder sig, är påtagligen falskt, och kan högst anses som en gammal sägen, at Kronans urminnes rätt til dessa lägenhe-

ter

ter i K. Magni Ladulåfes tid blifvit ftadgad på en allmän riksdag. Det omtalas icke af någon Hiftoriefkrifvare före Messenius. De äldre berätta blott, at Konungen vid Clara Klofters invigning flagit fin fon Birger Jarl til Riddare, at han dubbat Hertig Albert af Brunsvig, och denne fluteligen fyratio andra; men fom Prins Birger var född 1280, har denna cerimonie omöjeligen kunnat fke 1282.

Allmänna fäkerheten och rätrvifans handhafvande har varit K. Magnus ganfka högt om hjertat. Derom vittnar hans ftadga om Lagfkipningen och utfkylderna på Öland 1281 *). Hvar bonde fkulle utgöra fyra mått korn om fjorton tum af det flaget, fom kallades Mund och fyra marker fmör årligen. Hvart fkepsland åtta marker penningar, hvaraf fexton penningar räknades på hvart öre, at förfe Slottet med oxar, får och fill. Åtta bönder et lafs hö eller åtta öre, två bönder et lafs ved om vintern och et om fommaren. För förfummelfe häraf, betalte hvar perfon tre öre, hvar by tre mark, hvart härad tio mark, och hela landet fyratio. Från Ölands Lagman vädjades til Öftgötha Lagman eller til Konungen. En annan författning för famma landsort

*) Acta Litt. Sveciæ 1721.

ort af år 1284 *), tillägger, at den, som lägde andra at dräpa, skulle sjelf stå dråprätt; at Länsman, som lade böter i saklösa, skulle mista ämbetet; at frillobarn fick behålla gifven egendom, om det hade arfvingar; men i annat fall gick den åter. Genom Skeninge-stadgan af samma år förbödos alla Välborna Manna eller Adelns sammansättningar, utom dem, som ingingos med Konungens eller Riksföreståndarens tillåtelse. Om oqvädingsord icke kunde förlikas, skulle dock för dem icke hämd sökas, förr än Konungen dertil gifvit sitt tilstånd. Den som bröt Konungens dom, pligtade 40 marker. Ingen fick okallad infinna sig vid Herredagar. Tillika utstakades, med huru många hästar Embetsmän skulle rida. I Alsnö Stadga af 1285 förbjudes egenteligen Våldgästning, och uti bägge påbjudes allmännelig Landsfrid, 14 dagar före och 14 dagar efter Konungens vistande i en landsort, under hvilken tid Hämdelagen skulle hvila, hvilket utomlands kallades Treuga eller Trux Regis. För den allmänna trygghet, dessa författningars handhafvande gjorde i landet, har K. Magnus förvärfvat sig det hedrande tilnamnet Ladulås. Han viste prof af sin oväldighet, när han 1288 beifrade Folke och Carl Algotsöners rån af Svantepolk Knutsons dot-

*) Hadorf vid Björköråtten.

dotter Ingrid, som var förlofvad med Danska Drotsen David Torstenson; ty hvarken brodrens, Biskop Brynolfs i Skara anseende och andeliga värdighet, eller fadrens Lagmansämbete i Västergöthland kunde fria Carl Algotson ifrån döden, som han måste undergå på samma ställe, der rofvet blifvit föröfvadt, nemligen på Lindö.

I ofvananförda Skeninge Stadga omtalas första gången Drots och Marsk i Sverige. Den första Drots hette Knut Mattson och den förste Marsk Magnus Håkanson. Stadgan om verldsliga Frälset på Alsnö eller Adelsö 1285 gaf anledning til et nytt Stånd i riket, nemligen Frälsemän, hvilke frällte sina gods ifrån borgelig tunga, så länge de inställde sig vid Vapensynerna med full rustning til häst, at tjena emot rikets fiender, och derigenom iklädde sig samma rättigheter, som Riddare och Svenner. Konungens Testamente af 1284 är i flera affeenden märkvärdigt. Til Franciscaner-klostret i Stockholm skänkte han Snötersta gård med en hel Kyrkoskrud. Til Varnhems Kloster 300 marker, at upbära af gården Badhen. Til hvar Domkyrka i riket fyra mark Silfver, til hvart Hospital två mark, til hvar Sockenkyrka, der han hade gårdar, tre mark, hvarföre han pantsatte Myn-

Mynten i Skara, Söderköping, Skeninge, Jönköping, Nyköping, Örebro, Upsala och Västerås. För sitt korsfärdslöfte til heliga landet, skulle han betala 400 mark Silfver, hvartil anslogs Almänningsöret i Väst ergöthland och Ledungslaman och Nefjagälden i Västmanland. För korslöftet til Riga skulle fyra Väpnare skickas. Dessutom var han skyldig 100 mark til Upsala och 100 til Strengnäs Domkyrkor. Han togs til skiljesman emellan Hansestäderna och Norrige i Calmar 1285, och bilade 1288, såsom Gothlands Skyddsherre, det krig, som upkommit emellan almogen på denna ö och Visby Stads inbyggare, hvilka måste betala til honom 2000 mark Silfver och 500 mark penningar. Til Upsala Domkyrkas fullbordan införskrefs en Fransk Byggmästare Bounveil 1287. Magnus Ladulås dog på Visingsö d. 18 Dec. 1290. Hans son Birger var år 1284 utkorad til Thronföljare. 1288 hade han antagit Konungatitel, och Prinsessan Märta ifrån Danmark, med hvilken han var förlofvad, blifvit hämtad til Svenska Hofvet, för at upfostras. Hans syster Ingeborg trolofvades åter med Danska Kronprinsen Eric Menved. Torkel Knutson, som man icke vet, antingen han varit en Trolle eller Folkunge, förordnades af den aflidande Konungen til hans förmyndare.

4. Tor-

4. *Torkel Knutsons förmynderskap för K. Birger ifrån* 1290 *til* 1303. *Tretton år.*

När K. Magnus Ladulås dog, var Ärkebiskopsstolen i Upsala på sätt och vis ledig. Biskop Johannes var dertil utvald; men twist hade yppat sig om valet. Påfven hade skutit den under vissa skiljesmän, genom en Bulla af år 1290 *). Den valde Ärkebiskopen reste sjelf ut, at försvara sin sak, och näst för utresan Påsktiden 1291 utgaf han med Upsala Dom-Capitel stadgar för de Svenska Studerande uti Paris, til hvilka Domprosten i Upsala Andreas And hade skänkt et hus, belägit in vico Serpentum. Deras antal skulle vara tolf. Deras Rector residerade i Upsala; men i Paris styrdes de af Procuratorer. De spisade vid et Communitet och njöto dessutom understöd i penningar. I proportion af detta understöd, skulle de erlägga til inrättningen något vist af sina inkomster, när de framdeles befordrades til någon lägenhet i fäderneslandet. De fingo icke tala annat än Latin, icke spela schack eller tärning, icke hafva hundar, m. m. Ärkebiskopen dog under vägen, i en ort i Frankrike, som kallas Prouinum.

K. Bir-

*) Porthan notæ ad Pauli Justen Chron.

K. Birger förlorade 1291 sin farbror Hertig Bengt, som ifrån Ärkedjäkne i Upsala 1284 hade blifvit Biskop i Linköping. Han dog d. 26 Maji, då det tillika var både päst och missväxt i riket. Deraf bortrycktes Biskop Amund i Strengnäs, som upbygt och invigt Domkyrkan derstädes, men hvilken brann opp på sin invigningsdag, Biskop Benno i Vexiö, Lagman Amund Carlson i Södermanland, Lagman Gustaf Tureson i Västergöthland, Carl Ulsson, med en myckenhet adel och präster. Motala ström stannade i flera dagar vid Norrköping. Konungen var illa sjuk af gikt, men curerades genom et löfte til S. Eric af sin Gouverneur och förste Lif-Drabant Carl Tusche *). Den fångne K. Valdemar miste nu sina bojor, fick kök, stufva och sofkammare, Småsvänner, kammenära och en god man eller Hofmästare, samt goda kläder; dock fick han icke gå ifrån Slottet. Hans son Eric insattes på Stockholms Slott; men bespisades af Konungens bord. Lybeckarene fingo privilegier, at handla tullfritt i Sverige, emot det, at de Svenske hos dem njöto samma förmån. Karelarene, som voro hedningar och lefde i fullkomlig vildhet, hade oroat Svenska Landskaperna i Finland med sina ströfverier. At göra slut härpå, utrustade Torkel Knutson en an-

*) Miracula S. Erici.

ansenlig Flotta och for öfver til Finland 1293. Han anlade då Wiborgs Stad och Slott, och drog förforg om Karelarenas omvändelse til Christendomen, hvarvid Bifkop Petrus i Västerås var honom behjelpelig. Storförsten Andreas Alexandroviz regerade då i Novogorod. Som Ryssarne hjelpt Karelarena, intog äfven Torkel, fom nu var Riks-Marsk, deras fästning Kexholm, och förenade derigenom Savolax med Svenska Kronan. Detta landskap bestod då af en enda Socken, S. Michel. Hansestäderne fruktade för sin handel på Novogorod, efter dessa Svenska eröfringar. De utverkade sig Tyska Kejsaren Adolfs af Nassau föreskrift til K. Birger 1295 om tillstånd, at på et års tid få drifva denna handel med vissa förbehåll. De erhöllo det äfven; men Kexholm blef samma år återtagit af Ryssarna, under det en del af besättningen var borta til Sverige, at skaffa proviant. Den qvarblifne Befälhafvaren Sigge Lake stupade i et utfall med värjan i handen, sedan han icke haft någon mat på sex dygn.

Uplands Lagens samlande, öfverseende och förbättrande fullbordades d. 2 Jan. 1296, då K. Birgers företal och stadfästelse är daterad i Stockholm. Lagmannen Birger Pehrson til Finsta var hufvudman för den Tolfmanna nämnd, som

Konungen härtil nyttjade. Lagen skulle gälla ifrån Sävaström til Ödmord, den stora skogen, som skiljer Gestrikland ifrån Helsingland, nu Tönnbroheden kallad, icke allenast för de tre så kallade Folkländerna, Fjerdhundraland, Attundaland och Tiundaland, utan ock för Norra Rodin eller Roslagen. De frivillige, eller så kallade Gäfträlar, blefvo i denna Lag förbudne. Til bevis i rättegångar infördes Edsgärdsmän. Vid de privilegier, som utfärdades för Vreta och Vårfrubergs Kloster, iakt togs en särdeles försigtighet. De frikallades väl ifrån alla utskylder til Kronan, såsom Spannemåla, Ledungslama, m. m. men med undantag af krig, upror och någon allmän pålaga, då de ingalunda skulle vara frie. Påfven Bonifacius 8 kunde icke underlåta, at genast utfärda en Bulla emot detta förbehåll. Ärkebiskop Nils Allonis kom detta år d. 17 Maji hem ifrån Rom, der han blifvit invigd af Påfven och sade sin första Mässa i Upsala Olofsmässodagen d. 27 Jul. då Abdissan Ramborg i Sko, med fyra Nunnor, af honom invigdes. Följande året d. 29 Jul. höll han et Provincial-möte i Arboga och utfärdade tillika med Konungen en stadga om all slags tionde i Helsingland. 1298 firade Birger sitt bröllop i Stockholm. Kläderne voro af Baldakin och Blyant. Hästarnas

nas Schabraker af Baldakin och Syndal. Tornerspel firades första förmiddagen. I Konungens baner, som fördes af en Riddare, syntes et Lejon med tre hvita Båra. Vid bordet vankades öl, mjöd, kyrsedrank och vin, både hvitt och blankt. Musik hördes af Bombare, Pipare och Trompare. Andra dagen skedde samlingen i Hertig Erics härbärge. Man hörde först Mässan. Öfver Konungen bars en Baldakin med fyra Spänger. Hertig Eric, som var som en Ängel, och förhöll sig väl, flogs til Riddare och sedan månge af främmande land. Gavian och Persefal skulle icke hafva blygts för denna högtid. Den förre var en Kämpe i K. Arturs hof i England. Man har en berättelse på Svensk vers om honom och andra hjeltar, upsatt på Drottning Euphemias befallning i Norrige, som var födð Grefvinna af Rupin, år 1300 och 1303. Drottning Märeta begärde vid sin förmälning Måns Algotson lös ur sitt fängelse. Hon fick Enköpings Stad med hela Fjerdhnndra i morgongåfva, som vidare förökades med Husby Trögd. Konungen köpte för 1300 marker de fastigheter, som Grefve Gerhards af Holstein och Schauenburg söner bordt ärfva i Sverige, efter sin Mor, K. Valdemars dotter Ingeborg.

Pingſttiden efter denna högtidlighet företog Torkel Knutſon ſin andra expedition til Finland. 1100 Styrmän lade an til et näs emellan Nyn och Svartån, och byggde der et Slott, ſom kallades Landskrona. När Ryſſarne ruſtade ſig til motvärn, ſkickades 800 man, under en anförare, ſom het Harald, ut i Hvita Träſket. Då de hade rodt 30 mil, upkom en ſtorm, ſom dref dem tilbaka på Karelſka ſtranden. Vid Pekenſari lågo Svenſkarnas Förtroppar, och derifrån drogo ſomlige ſig tilbaka til Adelhären. Ryſſarne kommo efter, 31000 man ſtarke, på 1000 lodjor. Emellan bägge åarne var en graf dragen, ſom förſvarades af åtta barfrid. Vid ſödra ändan deraf lågo Helſingarne. Matts Ketilmundſon, Henric van Kyrnen, Petter Porſe och flere gjorde der et ſtort nederlag på Ryſſarna, ſom drogo ſig undan til Majoſtad. En Riddare, ſom hette Sten, ſattes til Commendant på Landskrona, med 300 mans beſättning, och Arméen kom hem Michelsmäſſotiden år 1300, juſt när Drottningen togs i Kyrka efter Prins Magnus Birgerſon. Ryſſarne anlade då belägring för Landskrona. Provianten förſkämdes i fäſtningen af ſommarhettan. En inrotad ſkörbjugg härjade beſättningen, ſå at af 300 man endaſt 20 voro öfrige. Ryſſarne blefvo ſnart denna lilla hopen öfver-

mäg-

mägtige, och Landskrona intogs och förstördes.

Genom Fattigtiondens återkallande 1299, på hvilken Canonicaterne voro grundade, var en stor oro yppad innom riket. Biskop Petrus i Vätterås, som förmodeligen satte sig deremot, måste för Marskens hotelser begifva sig til Norrige, der han dog år 1300. Efter K. Valdemars död släpptes Prins Eric Valdemarson utur sitt fängelse och blef Stamfar för Lejonhufvudska Famillen. Michelsmässotiden 1302 hölls et Möte i Solberga Socken i Vemmenhögs Härad i Skåne, emellan Konungarne i Sverige och Norrige. K. Birger, Hertig Eric, K. Håkan, Gr. Jacob af Halland, och Vitzlau, Herre af Rügen, råkades der och lofvade Gr. Jacob undsättning. Denne Grefve var anklagad och landförvist ifrån Danmark, för Danska Konungen Eric Glippings mord, tillika med Pehr Jacobson, Junker Nils och Jan Pehrsson. De hade blifvit emottagne i Sverige, och försäkrades om, at blifva förhulpne til Lag och rätt, på K. Håkans förbön, och under Hertig Erics, Torkel Knutsons och Ambjörn Sixtensons Sigill. Sådant kunde icke behaga K. Birgers Svåger, K. Eric Menved i Danmark. Birger och hans Gemål kröntes sedermera samma år i Söderköping, vid hvilket

tilfälle Hertig Valdemar flogs til Riddare och förmäldes med Torkel Knutsons dotter. Hertig Eric åter blef buden, at tilbringa Julen i Norrige, dit han åtföljdes af Prins Eric Valdemarson, Ambjörn Sixtenson, Matts Kittelmundsson, Arvid Gustafsson, Petter Pors, Gr. Jacob af Halland, med flera. Han förlofvades der med K. Håkans årsgamla dotter, Prinsessan Ingeborg, och tog afsked ifrån Hofvet d. 2 Jan. 1303. Tractaten i Solberga stadfästades d. 17 Mars på en Sammankomst i Tyreholm, der K. Birger åter råkade K. Håkan, och underskrefs på den förras vägnar, af Hertigarna Eric och Valdemar, Torkel Knutson, Lagman Bengt i Östergöthland och några flera. Konungarne och Hertigarne följdes åt til Stockholm, der Marsken d. 24 Jun. firade sitt sednare bröllop med Hedvig, Grefvens af Ravensberg dotter ifrån Vestphalen. På bröllopet afträdde Thorkel Knutson förmynderskapet för Konungen och hans bröder, och d. 29 Jun. utfärdade K. Birger och Hert. Eric deras fullmagt för Ärkebiskopen Nils Allonis, Domprosten Andreas And och Lagman i Upland Birger Pehrson, at undersöka hvad som i Upland skulle höra Konungen eller Hertigdömet til. Et bref af Konungen til inbyggarena i Tiundaland ifrån Skeninge d. 13 Mars förbjuder de så kallade vagi

Gar-

Garciones eller Skulwara, förmodeligen de nu så kallade Skojare, at stryka kring landet, och om en sådan ertappades en månad efter förordningens kungörande, skulle han hudstrykas, mista öronen och sin egendom.

5. *Konung Birgers egen regering* 1303 *til* 1319, *Sexton år.*

Den omkostnad, som var gjord på Konungens bröllop, hade satt honom i nödvändighet, at betunga allmogen med ovanliga skatter. Missnöje yppades för de utskylder, Prästerskapet och Klostren måste utgöra til Kronan. På et Kyrkomöte i Arboga beslöts, at förekomma sådant och Prästers dragande under verldslig domstol, med bannlysning. Konungen ville, på Torkel Knutsons inrådan, fängsla Ärkebiskopen och de andra Biskoparna omkring d. 22 Julii. Marskens egna behof blefvo äfven större, efter det sednare giftermålet; och sedan Hertigarne tagit Ambjörn Sixtenson til sin Drots, blef Marsken Konungen med mera partiskhet tilgifven. Konungen lät förklara sin son Prins Magnus för efterträdare, som af alla hyllades, och Marsken förbant sig särskilt til trohet emot Kungliga Huset, hvaremot Konungen försäkrade, at ingen

emot hans vilja skulle skilja honom ifrån dess förtroende. Torkel Knutson var då ägare af Aranäs, en Sätesgård, som nu tilhör Storkenfeltska Slägten, belägen fyra mil ifrån Skara och icke långt ifrån Kinna Kulle, i Forshems Socken i Västergöthland, vid sjön Vänern. Dit böd han Konungen och Hertigarna til gäst år 1304, och när de skulle fara hem, inkallades de af Konungen, som gaf tilkänna, at han blifvit underrättad, at de ärnade resa utur riket. Han äskade af dem en försäkran, den de äfven lämnade d. 30 April, at de icke skulle resa utan hans tilstånd, icke infinna sig hos honom, utan at vara kallade, eller med större följe, än han föreskref. Konungen for derifrån til Visingsö och Hertigarne til Rackeby, nu Storgården i Rackeby Socken i Kållands härad; men de fingo strax bud, at inställa sig hos Konungen. Hertig Eric infann sig ensam med litet sällskap. Ambiörn Sixtenson och Arvid Göstafson höllo sig undan. Konungen lät upläsa sina klagomål emot Hertigen; men gaf honom tid, at förfoga sig bort innan aftonen. Bägge Hertigarne flydde då til Danmark och sedan til Norrige. K. Håkan lämnade dem der Kungälfs Stad och Slott, och troppar til et infall i Sverige. K. Birger och hans Svåger, Konungen i Danmark möttes emellertid i Junii månad i Fagradal,

der

der Prins Magni Konungaval bekräftades och tolf Riddare ſlogos.

Hertigarne, af hvilka Hertig Eric blifvit förlänt med hela Halland, af ſin tilkommande Svärfader, anföllo Väſtergöthland, fängſlade Lagmannen Bengt Algotſon på Agnatorp, plundrade Lödeſe och anlade en fäſtning Dahlsborg i Bolſta Socken vid Vänern, hvaremot Konungen byggde Gullbergs Slott vid Götha Älf. Sedan han intagit Nyköping, ſom tilhörde Hertig Eric, kom han ned åt landet med Torkel Knutſon och 10000 man, då Dahlsborg måſte gifva ſig och Hertigarne ingå frid i Kolſäter d. 15 Febr. 1305. I denna afhandling erkände de ſig brottsliga och underkaſtade ſig Konungens nåd. Uti en annan i Herrevads Kloſter d. 14 Sept. ſtadfäſtades Prins Magni Birgerſons hyllning til Konung, och vid Jultiden gaf Hertig Eric en ny förbindelſe, rörande Nyköpings Slott, ſom ännu var i Konungens händer. Under deſſa förlikningar bekräftade Konungen i Strengnäs de andeligas privilegier d. 28 Mars, och återgaf dem i Stockholm den förlorade fattigtionden d. 29 Jun. Torkel Knutſon blef et offer för denna förening. Konungen och Hertigarne följdes åt til Marſkens gård Lena, der han fängſlades d. 6 Dec. Hertig Valdemar ſkilde ſig d. 9

vid hans dotter Christina, efter fadren stått fadder vid hans dop. Marsken fördes til Stockholm med händerna bundna under hästbuken, och halshöggs på Södermalm omkring d. 6 Febr. 1306. Han begrafdes i Riddarholms Kyrkan d. 18 Maji; men K. Birgers lycka och anseende uphörde med honom.

Hertigarne firade på Bjälbo d. 8 Sept. fem bröllop på en gång åt sina tjenare, och begåfvo sig derifrån med et litet sällskap til Hundhammar. K. Birger, som vistades på Håtuna, böd dem til sig, och de reste dit sjöledes öfver Mälaren. Men d. 30 Sept. om aftonen fängslade de, med sina beväpnade Hofmän, Konungen, Drottningen, twå deras söner, en dotter, Biskop Nils i Västerås, hvilken var utvald Ärkebiskop efter Nils Allonis, som dött året förut, sex Riddare och sexton Väpnare. De förde dem alla til Nyköping; men Konungens äldste son, Prins Magnus, fördes undan til Danmark, genom en Arvid ifrån Småland, som var i Konungens tjenst. K. Eric Menved kunde för denna sin Svågers olycka icke vara känslolös. Han inföll med en Armée i Sverige, och Hertigarne ryckte honom til mötes til Bogesund; men der slöts et Stillestånd Jultiden på et år. K. Håkan i Norrige kunde i denna ställning nyttjas til

til en diversion. Han försträckte äfven Hertigarna en ansenlig summa penningar 1307, och de uptogo betydliga lån i Sverige, samt utöfvade för öfrigt alla Konungsliga rättigheter. I synnerhet bekräftades de Andeligas friheter, och privilegier utfärdades för Kyrkor och Kloster. Äfven ingingo Hertigarne förbund med K. Erics broder, Hertig Christofer af Södra Halland, och under hemligt förstånd med honom härjades Skåne mot slutet af året. Efter halftannat års fängelse ingick K. Birger d. 24 Febr. 1308 en underhandling om sin befrielse, hvilken sluteligen kom til en fullkomlig förening på Herredagen i Örebro d. 26 Mars. Konungen förklarade sig deruti nöjd med den del af riket, som hans bröder behagade lämna honom, stadfästade den dagtingan, som redan lefvererat Calmar och Borkholm uti deras händer, och befalte sina Befallningsmän i Finland, at til dem upgifva Åbo, Tavastehus och Viborg. Til bestyrkande häraf anammade Konungen Sacramentet. K. Eric hade emellertid låtit en ansenlig Krigshär framrycka til Ljungby i Småland, hvilken möttes af Hertig Eric med utvaldt manskap; men här fann man sig vid, at d. 1 Maji ingå et nytt stillestånd vid Berga Kyrka, som skulle räcka til d. 8 September 1309. Det omtalade endast frid emellan

K. Bir-

K. Birger och hans bröder i allmänna ordalag; men vilkoren ſkulle afgöras på et nytt möte i ſlutet af Auguſti i Orkeljunga och Markaryd. Emellertid fick K. Birger tilfälle om ſommaren, at komma undan til Gothland, och derifrån til Danmark. K. Håkan hade fordrat Kungälf och Varberg tilbaka af ſin tilkommande Måg. Miſsnöjd med hans vägrande, kom han öfverens med K. Birger och K. Eric i Köpenhamn d. 24 Jun. at Prins Magnus Birgerſon ſkulle få hans dotter til Gemål, K. Eric ſkulle hjelpa K. Birger til återvinnande af ſina länder, och K. Håkan ſkulle icke lämna Hertigarna något vidare biträde. Sjelfva Definitif-Tractaten derom ſlutades d. 22 Julii.

Vilkoren af förbundet gingo ſtrax i verkſtällighet. Prins Magnus blef i Julii månad vigd genom Fullmägtiga med Prinſeſſan Ingeborg i Opſlo, faſt de bägge voro endaſt nio år gamle. K. Håkan belägrade Kungälf och anlade Bohus Slott midt emot på en klippa i Älfven. Häremot föll Hertig Eric in i Norrige och ſtröfvade ända til Opſlo; men ſjuknade och måſte vända tilbaka. Konungarne föllo in i Sverige med 40000 man, hvaribland voro 2500 järnklädde Ryttare, och Krigshären koſtade 1000 mark Silfver om dagen. Hertigarne gingo endaſt förſvars-

vis

vis til väga; men kunde icke hindra Konungarna at tränga fram til Nyköping, hvilket de förgäfves belägrade ända til Julhälgen. De måste tåga tilbaka och beqväma sig til et nytt stillestånd. K. Håkan inföll emellertid i Bohuslän och intog Kungälf; men det återföll innan årets slut i Hertigarnas händer. Ehuru fördelen således tycktes hafva varit på deras sida, funno de sig dock föranlåtne, at d. 20 Jul. 1310 ingå frid med Konungarna i Helsingborg. De stadfästade der giftermålet emellan Magnus och Ingeborg. Hertig Eric förlofvades med K. Erics Systerdotter, Sophia af Verle, en Stad och Slott i Westphalen. K. Birger skulle behålla Helsingland, Westmanland, Södermanland, Östergöthland, Gothland och en del af Finland; det öfriga skulle tilhöra Hertigarna. Dessa öfverenskommelser räckte dock icke längre, än til följande året d. 22 Mars. Hertigarne ingingo då i Opslo en ny Afhandling med K. Håkan i Norrige, der Hertig Eric åter förlofvades med Prinsessan Ingeborg, emot det han återlämnade Norra Halland, och Hertig Valdemar med K. Håkans brorsdotter, K. Eric Prästhatares dotter, som äfven hette Ingeborg. Prins Eric Valdemarson fick Marks Härad af Hertigarna, för sitt anspråk på Svenska Kronan. Hertig Eric anställde då en resa til Rom

Rom och Vienne, der Påfven Clemens 5 då vistades på Kyrkomötet, som hölls emot Tempelherrarna, för at utverka sig frikallelse ifrån giftermålet med Sophia af Verle.

I så fatta omständigheter kunde den förfigtighet icke vara öfverflödig, som K. Birger vidtog, då han lämnade i förvar hos Upsala Dom-Capitel alla regalierna och de öfriga Kronans dyrbarheter. Han måste äfven 1312 förfoga sig til Gothland, at dämpa et upror, och hade der den olyckan, at blifva tilfånga tagen, men lösfläpptes strax. Hertigarne firade emellertid i September månad sina bröllop i Opslo. Hertig Eric kom öfverens med Konungen i Danmark, om hans systerdotters tilfredsställande, och bägge Hertiginnorne ankommo til Lödese d. 8 Sept. 1313. Deras Gemåler skilde då först sin hofhållning, och följande året delade de sina länder. Hertig Eric fick Väftergöthland, Dal, Värmland, Norra Halland, Calmar Län och några Härader i Upland. Hertig Valdemar, Stockholm med dess län, större delen af Finland och Öland. Denna delning ingicks dock endast på fem år, hvilkas slut Hertigarne icke hunno öfverlefva. Deras magt tycktes vara befästad, då Hertig Erics Gemål år 1316 gaf honom en son Magnus, sedermera K. Magnus

gnus Smek, och Hertig Valdemars en son Eric, som dog ung; men Konungen, utan hopp at återfå sin myndighet med våld, tilgrep en list, lika nedrig, som den emot honom blifvit brukad vid Håtuna. Han böd sina bröder til sig på Nyköpings Slott d. 6 Dec. 1317. Efter fyra dagars välfägnad blefvo de fängslade af hans Marsk Johan Brunke, och, efter de flestas berättelse, ihjälhungrade. Detta har dock icke skett så fort, som det föregifves; ty d. 18 Jan. 1318 gjorde de sitt Testamente, och d. 16 Febr. finnes antecknad, såsom deras dödsdag. Birger drog af denna ogärning ingen frukt. Matts Ketilmundson och Birger Pehrson til Finsta anförde mot honom en allmän upresning. Konungen måste rymma til Gothland. Matts Ketilmundson förordnades til Riksföreståndare på en Herredag i Skara i Junii månad; men Hertiginnorne utöfvade äfven ifrån Calmar Kungliga rättigheter. Hertigarnes lik utlämnades ifrån Nyköpings Slott, som ändteligen gick öfver d. 8 Sept. Äfven Stegeborg, der Konungens son, Prins Magnus Birgerson blef fången.

K. Birgers Drots Johan Brunke, som lärer haft största delen i Hertigarnas olycka, blef fången, när han ville undsätta Stegeborg och i November halshuggen

gen och ſteglad på den Sandåſen i Stockholm, ſom efter honom ännu har namn af Brunkeberg. Tre andra Utlänningar, ſom deltagit i hans anſtalter, undergingo äfven ſamma öde. Prins Magnus hade vid Stegeborgs dagtingan fått förſäkran om lifvet. Det ſamma bekräftades honom i et ſtilleſtånd, ſom ſlöts emellan Sverige och Danmark i Roſkild på tre års tid, der K. BIrger i ſjelfva verket affattes, i det honom endaſt lämnades frihet at uppehålla ſig på Gothland, om Gothlänningarne ſå behagade. Hertig Erics ſon Magnus tilträdde, genom ſin Morfaders Konung Håkans dödsfall den 18 Maji 1319 Norrſka Thronen, och i Junii månad ſamlades en Riksdag i Upſala, ſom vid Moraſten äfven utvalde honom til Sveriges Konung. Borgareſtåndet finnes förſta gången nämndt vid detta tilfälle, ſåſom deltagande med Adeln och Bönderna i allmänna ärender. Man gjorde härvid Prins Magnus Birgerſon en uppenbar orätt. Han var nu 19 år gammal, och hade på intet ſätt förverkat den hyllning, man förut gjort honom; ty, ifrån Håtuna leken til Nyköpings gäſtabud, var han beſtändigt frånvarande i Danmark. Matts Ketilmundſon finnes äfven ſedermera hvarken nämnd ſåſom Drotts eller Riksföreſtåndare. D. 8 Julii ingingo ſex Andelige och tjuguen verldslige Herrar en förening,

ning, at inga allmänna pålagor skulle gälla, som icke för de underskrifna Herrarna och af dem för Allmogen i hvarje Stift blifvit föreslagne och bifallne. De skulle äfven upbäras af en Herrarnas och två böndernas utvalda Fullmägtiga af hvarje Stift, och förbundo Herrarne sig, at bistå Konungens Drots, Matts Ketilmundson med all deras styrka i denna Stadgas handhafvande, til dess Konungen upnått sina myndiga år. Detta var rätta början til Aristocratien eller Oligarchien i Sverige, som sedan blef orsaken til så många olyckor och ändteligen kastade riket under Danska oket. Biskoparne började nu tagas af Adeliga Ståndet, och tillika med Lagmännerna intagas i Rådet. K. Birgers öfriga lefnad förkortades af beständiga olyckor och förluster. Hans syster, Drottning Ingeborg i Danmark, dog d. 15 Aug. sedan hon haft den olyckan, at blifva insatt i et hårdt fängelse af sin Gemål, för et af hennes barn, som tog döden af et fall ur vagnen. K. Eric Menved öfverlefde henne icke längre än til d. 13 Nov. och efterträddes af sin bror, K. Christofer. Birger och hans Drottning flydde 1320 ifrån Gothland til Danmark, der de fingo Slottet Spikaborg på Jutland til förläning, och d. 21 Oct. blef Prins Magnus Birgerson dömd til döden af Riksens Råd, samt d. 28 halshuggen

på Helge Ands Holmen i Stockholm och lagd i sin Farfaders K. Magni Ladulåses graf. Fadren kunde icke länge uthärda med denna sorgen. Han dog året derpå 1321 och blef begrafven i Ringstad. En annan hans son, Eric, var Ärkedjäkne i Upsala. Hans Enkedrottning, Märta, lefde til 1341.

6. *Förmyndare-Regeringen för K. Magnus Ericson, ifrån 1319 til 1333. Fjorton år.*

Konungens Moder, Hertiginnan Ingeborg, hade hitintils deltagit i regeringen; men som det var at förmoda, at hon vid 22 års ålder icke länge skulle kunna hållas ifrån främmande biträde, fann Rådet angelägit, at ju förr dess häldre skilja sig vid henne. Det skedde igenom en förbindelse, som sex andelige och tjugunio verldslige Herrar ingingo d. 22 Jul. 1322, at hålla tilhopa under Konungens minderårighet, förglömma all ovänskap, som kunnat vara dem emellan under förra tiden, utestänga Hertiginnan och alla utlänningar ifrån deltagande i regeringen; men för öfrigt bemöta henne med all aktning. Dermed mentes förmodeligen Knut Porse, son til den förut omtalda Peder Porse, som började inställa sig i Hertiginnans

hans förtroende. I denna stadga nämnes Knut Johanson åter för Drots, som vid Nyköpings gästabud innehade samma värdighet hos K. Birger, och då vägrade lyda Hans befallning, at fängsla Hertigarna. Det första göromål, som syssellsatte den nya regeringen, var at sluta kriget med Ryssland. Ryssarne hade 1318 härjat Finska sjökusten, upbränt Åbo Stad, Domkyrka och Kusto Slott, och efter K. Håkans död anfallit Norrige, som nu äfven lydde under K. Magni spira. Men sedan Storförsten Georg Danieloviz förgäfves belägrat Viborg, fann han sig hågad, at ingå frid d. 8 Sept. 1322, då Savolax, Jeskis och Egrepe Härader, som utgjorde det fordna Svenska Karelen, afträddes til Sverige, och Systerbäck utsattes til gräns. Storförsten anlade tu år derefter Nöteborg. Någon oro finnes äfven hafva varit med Hertiginnans förtrogna Knut Porse, som slöts med en förlikning emellan henne och Svenska Rådet 1326, hvaruti Hertigen förklarades biltog öfver hela riket. Detta kunde likväl icke hindra henne, at 1327 gifva honom sin hand. Hon ägde med honom två Söner, som bägge afgingo i Digerdöden 1350. Efter sin Gemål, som dog 1330, lefde hon ännu i tretio år. Man förvarar i Upsala Bibliothek åtskilliga handskrifna böcker, som hon ägt, såsom en beskrifning öfver heli-

ga landet och några Latinska predikningar.

För öfrigt bör man icke bestrida Förmyndare-regeringen, at hafva haft sina nyttiga omsorger. Bland dem var Södermanlands Lagens öfverseende 1327. Ehuru de andelige och verldslige Herrarne icke dervid kunde komma öfverens, i frågan om gåfvor och testamenten til Kyrkor och Kloster, befinnes Regeringen likväl hafva rönt all bevågenhet af Påfven. År 1326 erhölls hans tillåtelse, at upbära halfva Canaans hjelpen eller sex åra tionden til kriget emot Rysland, och 1320 fick den unge Konungen tilstånd, at i dödsstunden af sin Bigtfader erhålla alla sina synders förlåtelse och et års aflat, så ofta Mässan söngs i hans närvaro. Drotsen Knut Johansons Stadga, på Herredagen i Tälge 1328, vittnar om en berömlig omtanka om Norrlands upodling, och af oroligheterna i Danmark betjente man sig, at förena Skåne med Svenska Kronan. K. Christofer blef 1326 fördrifven ifrån sitt land til Meklenburg, och Hertig Valdemar af Slesvig utvald til Konung, under Grefve Gerhards af Holstein förmynderskap, som derföre tilägnade sig Slesvig. Men det olyckliga landet styckades tillika emellan andra Herrar. Knut Porse fick stadfästelse på Södra

dra Halland. Det Norra tilhörde hans Styffon, Konungen i Sverige. Danfke Marfken Ludvic Albrechtfon innehade Blekingen, och Prins Eric Valdemarfon ifrån Sverige, Malmö och Trälleborg i Skåne, fåfom möderne arf efter fina Moftrar, Agnes och Jutha, K. Chriftofers Faftrar. Han hade, fedan han fkilts ifrån Sverige, varit Magifter Capellarum eller Öfverhofpredikant hos K. Håkan i Norrige, men nedlagt fitt präftämbete och blifvit förmäld. En annan Holfteinfk Grefve, Johan af Vagrien, förde K. Chriftofer tilbaka 1329, och fick derföre Skåne, Laland och Falfter; men de andre Herrarne behöllo icke deftomindre, hvad de innehade. K. Valdemar nedlade då följande året fin Kungliga värdighet och tog tilbaka Slesvig. Hans befkyddare, Grefve Gerhard, fick deremot Norra Jutland och Fyn, til defs 40,000 mark lödiga voro til honom betalde. Skåningarne, mifsnöjde med Gr. Johan och hans Tyfkars hushållning, nedfablade dem och underkaftade fig Konungen i Sverige, genom et fördrag i Calmar d. 17 Jun. 1332, hvaremot han bekräftade deras privilegier. Gr. Johan innehade likväl fäftningarna; men då han fåg fig icke kunna förfvara dem emot Sveriges och Norriges förenade ftyrka; fann han fig vid, at uplåta dem och fin panträttighet på landet för 34,000 mark lödig.

När härtil lägges 7000 mark, som betaltes för Köpenhamns Stad och Slott, 8000 til Ludvic Albrechtsons Enka, 8000 til K. Valdemar, 6000 för Helsingborgs lösen, lärer den summa af 70000 marker i det närmaste upkomma, som de gamle Författare berätta, at Skånes inlösen kostade. K. Christofer dog 1333. Hans son Valdemar vistades i Kejsar Ludvics Hof i Tyskland, och de Holsteinske Grefvarne styrde det qvarblifna af landet. Til Skånes lösen uptog Svenska Regeringen penningar, dels genom skatter, dels genom lån, hvaribland äfven halfva kyrkotionden, lyftades öfver hela riket. Man ansåg sig dock med skäl icke innehafva landet under annat vilkor, än panträttighet, och at det således borde återställas, när pantskillingen betaltes. I Sverige tilträdde K. Magnus sjelf regeringen 1333, och året derefter d. 5 Maji dog Matts Ketilmundson. I Norrige deremot skulle minderårigheten räcka til 1336, efter K. Håkans författning, och styrelsen emedlertid förvaltas af tolf Rådsherrar.

7. *K. Magni ensamma regering ifrån 1333 til 1357. Tjugufyra år.*

Konungens första omsorg blef, at förse sig med en Gemål, och dertil utvaldes Blanca, Hertig Johans af Namur dotter, som på mödernet härstammade ifrån Artois,

tois, och derigenom ifrån det Valesiska Konungahuset i Frankrike. At man tog en så långväga brud, torde hafva kommit af fruktan för en så nära förbindelse, som den, hvilken varit emellan K. Birger och Eric Menved. Konungens Syster, Euphemia, förmäldes följande året med Hertig Albrecht af Meklenburg. Vid Konungens Eriksgata 1335 gjordes i Skara åtskilliga författningar. Rikfens Råd och Riddare, med deras Fruar och barn, frikallades ifrån alla utskylder til Kronan. Barnabarn skulle ärfva som barn, och broder och systerbarn, som broder och syster. Öfvermaga jord, som blifvit säld, skulle vara underkastad löfen innom tre år, och qvinfolk pligta likasom karlar. I Västergöthland och Värend afskaffades aldeles träldomen. Genom en annan författning blefvo Storflockar förbudne och allmän landsfrid pålyst. At handhafva alt detta, förordnades Nils Ambjörnson Sparre, den samme, som uptog sitt mödernevapen, Oxenstierna af Langerum, och blef Stamfader för Oxenstiernor af Salesta, til Riks-Drots, med en ganska vidsträckt myndighet *). Efter K. Christofers död, regerade Gr. Gerhard af Holstein envåldigt i Danmark. Han mördades 1340, och Christofers son Val-

*) Stiernman Höfd. Minne, p. 209.

demar Atterdag kom hem til sitt land och blef Konung, fastän han icke ägde något at regera öfver. Han lämnade följande året en fullkomlig affägelse på Skåne, Halland och Blekingen, Lister och Hven til K. Magnus, så at besittningen förvandlades ifrån förpantning til ägande rätt. Äldste Författaren af Rimkrönikan har lefvat vid denna tiden, eller emellan 1320 och 1332 *). Konunga och Höfdinga Styrelsen synes ock höra hit, åtminstone vara skrifven efter 1318, efter der talas om Konung, som förgör sina bröder. Hon innehåller mycket vett och vackra föreskrifter i regeringskonsten, och tjenar til uplysning i gamla Språket. Den heliga Brita Brahe hade redan, med sin man, Riks-Rådet och Lagman i Nerike Ulf Gudmarson Hjorthufvud til Ulfåsa i Östergöthland, gjort en Pelegrimsfärd til S. Jago di Compostella i Spanien. Hon var född år 1303 på Finsta, en väl belägen gård vid Sjön Bjärken i Husby Skederid Socken i Roslagen. Hennes far var Riks-Rådet och Lagman i Upland, Birger Pehrson Brahe. Efter sin mans död 1344, började hon tro sig hafva uppenbarelser eller Samtal med Gud, Frälsaren, Jungfru Maria och Änglarna, samt at se syner. Hon förtälde dem för sin Bigtfar, Magister Matthias och Prioren Petrus

*) Hadorfs Uplaga p. 159.

Petrus i Alvastra, som fattade dem i pennan, och deraf upkom den så ofta omtryckta boken under detta namn. Hon reste til Rom, derifrån til Neapel, och kort före sin död til Jerusalem och Christi graf, och dog i Rom 1373. Förut hade hon inrättat en blandad Munk- och Nunne-Orden af S. Augustini reglor, men som, med hennes tilläggningar, fick namn af S. Salvators. Hon blef Canoniserad 1399.

Emedlertid tiltog, efter Krönikornas berättelse, missnöjet med K. Magnus i Sverige, i synnerhet för hans slemma seder, för hvilka han fick namnet Smek. I Norrige kallades han deremot Magnus Gode. Hans äldre son Eric utkorades, fem år gammal, 1342 til efterträdare i Sverige, och den yngre Håkan, som var fyra år, i Norrige, hvarigenom grunden blef lagd til dessa rikens söndring, och den oenighet innom Konungahuset, som sluteligen gjorde dess olycka och undergång. Man finner dock icke annat, än at fadren ännu en tid behållit regeringen. Emot det, at K. Valdemar affade sig beläningsrätten af Södra Halland, afträddes Köpenhamn til honom 1343, och han underkastade sig och sina efterträdare 3000 markers böter, om de klandrade de andra ländernas afträde, hvarpå han nu lämnade K. Magnus sitt Skötebref. Samma år bilade K. Ma-

gnus en tvift emellan Rewels och Viborgs invånare. Bönderne i Eftland hade gjort uppror emot Stormäftaren och Korsherrarna af Tyfka Orden uti Preuffen, til hvilka Valdemar fålde detta landet 1347, och fkickat bud til Bifkopen i Åbo, fom då viftades i Viborg, om hjelp. Rewel fkulle då förena fig med Finland, och man fkickade genaft några Skepp; men när de kommo fram, voro bönderne kufvade af Korsherrarna och Rewel fatt i förfvarsftånd, hvarföre de i ftillhet vände tilbaka. 1347 gjorde K. Magnus en expedition til Finland emot Ryffarna. Karelarnas och deras ftröfverier lära hafva varit hufvudorfaken; men Påfvens Bulla, fom lämnade honom underftöd til kriget, omtalar endaft Chriftendomens utbredande. Kriget räckte ännu 1351, och Konungen uppehöll fig under den tiden mäft i Finland famt befökte äfven Eftland och Liffland *). Allmänna Lands-Lagen öfverfågs och utarbetades 1347; men blef hvilande för Präfterfkapets invänningar til K. Chriftofers tid. Fahlu bergslag fick famma år fina förfta privilegier, med friftad för mifsdådare, undantagande dem, fom begått gröfre brott. Konungen hade lämnat Halland, fåfom Hertigdöme åt en Bengt Algotfon, hvars härkomft

*) Porthan ad Paul. Juften p. 300 — 307.

komst man icke känner; men at han varit en tiltagsen och ovärdig gunstling, synes af alla omständigheter. Han försköt sin Gemål, tog olaglig tull af Hansestädernas skepp, indrog Ärkebiskopstolens inkomster i Lund; men blef ändteligen af K. Eric utdrifven af landet. Derpå följde friden i Jönköping emellan fadren och sonen 1357, då K. Magnus afträdde til K. Eric Skåne, Halland och Blekingen, Östergöthland, Småland och hela Åbo Stift. Man finner likväl, at han mycket befattat sig med fadrens andel. Alla handlingar, som rörde Skåne, skulle tagas i förvar af fyra Biskopar och fyra Riksens Råd: et vilkor, som utvisar, at man hade misstankar om något hemligt förstånd emellan K. Magnus och Valdemar. K. Eric öfverlefde icke länge denna delning. Rimkrönikan och Ericus Olai berätta, at han och hans Gemål, Beatrix af Brandenburg, blifvit förgifne af Drottning Blanca. Torfæus åter, efter Isländska handlingar, at de dött i en smittsam sjukdom. Hertig Bengt blef året derpå ihjälslagen på Rönneholm i Skåne. Allmänhetens vidrighet ökades emot K. Magnus, då han bivistade Gudstjensten, oaktadt den bannlysning, han ådragit sig af Påfven, för det han icke betalt sin skuld til honom af 15000 ducater.

8. *Den*

8. *Den delade regeringen emellan K. Magnus och hans Söner, ifrån 1357 til 1363, Sex år.*

Af afvundsjuka på sin äldre son, K. Eric, lärer K. Magnus hafva kastat sig i K. Valdemars händer. Han trolofvade den yngre, K. Håkan med Valdemars dotter, Margareta, 1350, som då blott var sju år gammal. Efter K. Erics död, belägrade K. Valdemar Helsingborg i början af året 1360. Handlingarne rörande Skåne lära vid trolofningen hafva blifvit öfverlämnade. I Julii månad följande året, var Helsingborgs Slott ännu icke upgifvit; men förmodeligen kort derefter. Sannolikast är, at K. Valdemar underlagt sig landet med härsmagt, utan at någon färdeles anstalt på Svenska sidan gjordes til förfvar. K. Valdemar sköflade Öland och nedbröt Borkholms Slott, och anlände d. 22 Jul. til Gothland. Vid et utfall ifrån Visby tre dagar derefter, blefvo 1800 af Borgarena nedergjorde, och Valdemar intågade, elfva man högt, öfver de nedbrutna Stadsmurarna, och sköflade Staden. Visby har federmera aldrig återvunnit sitt fordna anseende. På Rådets anstiftan, fängslade K. Håkan sin far i Calmar Kyrka d. 11 Nov. 1361, och blef sjelf d. 15 Febr. 1362 vald til Sveriges och Göthes Konung.

Hans

Hans förlofning med Prinsessan Margareta uphäfdes, och han anmäldes i stället til Gr. Henrics Syster af Holstein, Prinsessan Elisabeth. Några af Rådet reste ut, at afhämta henne; men då hon kom til Danmark, blef hon qvarhållen af K. Valdemar, til dess giftermålet emellan Håkan och Margareta vunnit sin fullbordan 1363. Elisabeth gick sedan in i Vadstena Kloster. Vid K. Håkans bröllop dog Drottning Blanca, och blef begrafven i Ringstad, och äfven Valdemars egen son, Prins Christofer, med hvilken Sven Ulfsons eller Estridsons Ätt utslocknade på Svärdssidan. Tjugufyra af de Herrar, som tillstyrkt K. Magni fängslande och Håkans giftermål med Elisabeth, blefvo nu landförviste, och det voro de, som tilbudo Svenska Kronan åt K. Magni Systerson, Albrecht af Meklenburg. Hvad som sedan skedde genom Calmare förening, hade nu kunnat gå i verkställighet, och alla tre Nordiske Kronorne i Håkans person förenas under et hufvud, men det passade icke med Svenska Aristocraternas afsigter.

Cap.

Cap. 4. Utländske Konungar, ifrån 1363, til 1521, Ethundrade femtio åtta år.

K. Albrechts regering ifrån 1363 til 1389, Tjugu sex år.

De förnämste Herrarne, som utvalde K. Albrecht, voro Biskop Nils af Linköping, Nils Tureson Bjelke, Bo Jonson Grip, Carl af Tofta, Carl af Ulfåsa m. fl. De gingo förbi den äldre brodren Henric, efter han var måg til K. Valdemar i Danmark. Sedan Gothland blifvit underkufvadt och Stockholm upgifvit af Befallningsmannen Nils Kellson Vase, förrättades hyllningen d. 30 Nov. och bekräftades året derpå Fastlagstiden i Upsala. Slaget emellan Enköping och Tillinge d. 4 Mars 1365 fullbordade Thronförändringen. K. Magnus blef der fången och sattes på Stockholms Slott. K. Albrecht kröntes, och förmäldes samma år med Richardis, Grefve Ottos dotter af Schwerin. Efter et fåfängt försök, i förbund med Hertigarna af Meklenburg, at bekriga K. Valdemar, som då var stadd i fägd med Hanse-Städerna och at återtaga Skåne, och efter et uthärdadt missnöje i Sverige, måste K. Albrecht 1371 förlika sig med Svenska Rådet på de vilkor, at de skulle tilsätta Fogdar på husen med hans råde, och han ifrån deras råd aldrig afgå, hvarjehanda ärendom det hälst vore. Derpå

på kunde ändteligen d. 15 Aug. frid slu-
tas emellan K. Albrecht och Håkan, nu
mera endast-Konung i Norrige. K. Ma-
gnus släpptes då lös utur sit fängelse, mot
12,000 mark lödig, och drunknade tre år
efter vid Ljungholmen, icke långt ifrån
Bergen i Norrige, då han ville frälsa sig
ifrån et skeppsbrott.

Riks-Drotsen Bo Jonson Grip, hvars förfäder man icke känner, lärer i sjelfva verket hafva varit regerande i Sverige. Genom sin sondotter, Catharina Knutsdotter, blef han Stamfar för de yngre Griparna, eller Friherrarna af Vinäs, hvilken ansenliga Ätt gick ut med Riks-Rådet Maurits Grip, i Drottning Christinas tid. Han innehade, under förläning eller förpantning, Nyköpings, Stockholms, Calmars, Åbo, Viborgs, Raseborgs, Tavastehus, Korsholms, Örestens, Oppenstens och Forsholms Slott, med underliggande län och fögderier, hvaribland äfven var Åland och Rumlaborgs Slott och län, som bestod af Jönköping och halfva Småland. Desutom ägde han arfve- och aflinge gods, nästan i alla Landskap i riket. En sådan Herre och hans jämnlikar lefde i landet utan lag och ordning. Han ihjälslog Riddaren Carl Niclasson 1381, inför sjelfva Altaret i Riddarholms Kyrkan, och en annan Herre Matts Gustafson

fon mördade i Februarii månad 1372, Biſkop Gothſkalk i Linköping vid Linderås Kyrka. Konungen deremot förſtörde penningar på en reſa til Meklenburg 1374, der han tog Kejſar Carl 4:s förſäkran om arfsrätt til Svenſka Kronan för ſina barn, och på ſina Tyſka favoriter, hvarigenom han blef nödſakad, at pålägga nya ſkatter och ſtälla til rätta miſsnöjet deröfver med nya dagtingningar och friheter för Herrarna. Emedlertid dog K. Valdemar 1375, och ſom han två år förut förlorat ſin ſon, efterträddes han af dottren, K. Håkans Gemål, Drottning Margareta, dock ſåſom förmyndare för deras fem års gamla ſon, Olof Håkanſon. Detta förmynderſkap ſträckte ſig äfven til Norrige, ſedan K. Håkan dött d. 1 Maji 1380, och efter Olofs död i Falſterbo 1387, blef Modren regerande Drottning i hans bägge riken.

Hanſe-Städerne, ſom, efter friden med K. Valdemar 1380, innehaft Skåne, återlämnade det til Danmark 1385, och under deras beſittningstid retade K. Albrecht både dem och Danmark, med flera fruktlöſa anfall på landet. När Bo Jonſon dog 1459 och i ſitt teſtamente bortgaf 115,000 lod Silfver, ſatte han til verkſtällare deraf åtſkilliga Herrar, ibland hvilka Biſkop Nils i Linköping, Biſkop Thord i Streng-

i Strengnäs, Carl Ulfson, Eric Kellson och Erengisle Nilsson voro de förnämste. Desse kommo derigenom i besittning af hans innehafda Slott och blefvo lika så förfärliga som han. I denna otid ville K. Albrecht anställa en räfst, och återkalla hvart tredje hemman af andeliga och verldsliga Frälset til Kronan. Et allmänt elände och osäkerhet var tillika i Landet. Bo Jonsons Exsecutorer vände sig derföre til Drottning Margareta 1388, och updrogo eller hyllade henne det ena efter det andra af sina innehafvande Slott. Albrecht skulle försvara sin Krona med en talrik Tysk Krigshär; men blef slagen och tilfångatagen vid Falköping d. 24 Febr. 1389. Svenske Riks-Marsken Eric Kellson Vase anförde i detta slaget Drottning Margaretas troppar. K. Albrecht insattes på Lindholms Slott i Skåne, der han blef i sju år, til dess han, under Hanseställdernas bemedling, förliktes med Drottning Margareta 1395. Han dog samma år som hon, 1412, i Dobrans Kloster i Meklenburg och är begrafven i Gadebusch.

2. *Drottning Margaretas och K. Erics af Pommern regering, ifrån 1389 til 1432. Fyratiotre år.*

Stockholm försvarade sig til 1398, genom Vitalianernas undsättning, och Hättebröder-

derne anställde der d. 11 Jun. 1389 det grufveliga blodbadet på Käpplingeholmen. Abraham Broderson, Drottningens älskling, och Algot Månson Sture anförde belägringen. En allmän uselhet fortfor i landet. Man har et bref ifrån Dom-Capitlet i Linköping af år 1391, som berättar, at väl et hundrade landbönder funnos, som icke tilsamman ägde en spann korn, eller et lass hö. Icke desto mindre pålade Drottningen åtskilliga Skatter, såsom Rumpskatten, Rökskatten, Femton marks hjelpen. Västerås, Enköping och Linköping upbrändes. Gothland intogs, efter Prins Eric Albrechtsons död 1398, af Tyska Orden i Preussen, som deruppå hade pantförskrifning.

Drottning Margaretas Systerdotters son, Hertig Eric af Pommern, var redan 1388 förklarad arftagare til Norrige. 1396 d. 11 Jun. valdes han äfven i Skara til Konung i Sverige, och hyllades d. 23 vid Mora sten. En återbärning fastställdes i Nyköping d. 20 Sept. af alt det gods, som kommit ifrån Kronan, sedan K. Albrecht inkallades. Konungens kröning firades i Calmar d. 17 Jun. 1397, och d. 20 Jul. eller Margarete dag stiftades den rygtbara Calmar Union. År 1400 d. 8 Dec. antog K. Eric sjelf regeringen i Sverige,

rige, men i Danmark och Norrige icke förrän 1407. Vid aderton års ålder tilträdde han den mägtigaste monarchie i Europa. Hans giftermål, med Prinsessan Philippa ifrån England, gaf hopp om arftagare; men han visade Drottning Margareta ingen aktning och lät halshugga Abrahams Brodersson utanföre Sonderburg 1410. Hans ägtenskap blef ofruktsamt, och han ville arbeta sitt Syskonbarn, Hertig Bogislaus 9 af Pommern, til sin efterträdare. Hans bemödande, at återbringa Slesvig under Danska Kronan, kostade mycket och aflöpte ändå fruktlöst. Han blandade sig med våldsamhet i saker, som icke tilhörde honom, då han insatte sin Secreterare, Johannes Jerechini, til Ärkebiskop i Upsala och 1434 ålade Domherrarna i Lund, at utan uppehåll sjunga och läsa Psaltaren natt och dag i Domkyrkan. Sverige utbetalte 9000 Nobler at inlösa Gothland; men ön bibehölls likafullt under Danmark. Drottning Margareta dog 1412. Slesvigska kriget varade i tre och tjugu år, och utblottade landet på folk och penningar. En onödig omkostnad förorsakades äfven af den resa, som Konungen företog 1424 til Warschau, Ungern och Jerusalem, hvarifrån han följande året kom hem öfver Venedig. Intet betydande missnöje visade sig dock under Drottning Philippas lifstid. Men

hennes olyckliga krigståg emot Stralsund ådrog henne den hårdhet af Konungen, at han på henne bar händer. Hon dog året derpå 1430 i Vadstena.

Två år derefter började Engelbrekts upresning. Han var en Svensk Adelsman, af Väpnare-Classen, och bodde vid Fahlun. Han hade vistats i Förstars hof, hade en liten kropp, men mod och snille. Regenternas misstroende til de Svenska Aristocraterna, hade lämnat de Slott och fästen, af hvilka riket under inbördes oroligheterna blifvit upfyldt, åt utländska befälhafvare. Desse hade tillika at upbära Kronans inkomster af Allmogen i kringliggande län och härader, som til Slottens underhåll voro anslagne och til Länsmännernas förplägning. En sådan befallningshafvande var Jösse Ericson på Västerås Slott, en Dansk man, som uphängde fem bönder i rök, och spände hafvande qvinnor för plogen. Samma plågosätt brukades af en annan Länsman på Faxaholm i Helsingland, der en gammal Visa ännu omtalar, huru två spändes för Årder, fyra för harf och åtta för plog. På Agneholm i Värmeland fördes de treskande ut på två stora stenar i strömmen, och utsattes der i flera dagar för köld och hunger. Engelbrekt, väckt af sina Landsmäns klagan, reste först til Köpenhamn, at

at föredraga Konungen deras nöd; men när de ändå blefvo ohulpne, tog han til vapen d. 24 Jul. 1432, och i spetsen för Dalkarlarna förstörde Borganäs fäste, som var anlagt på en holme i Dalälfven, icke långt ifrån Gråde Gästgifvaregård. Derpå tågade han til Västerås. Konungen hade då afskedat Jösse Ericson, och förordnat Grefve Hans af Everstein i stället, som tilsatte en Vice Fogde, Melchior Görz. Köpings Slott nedrefs, sedan Commendanten Jahan Vale rymt til Stegeborg. Riks-Rådet Nils Gustafson, Eric Pukes far, kom til Engelbrekt i Västerås och fick Slottet i sin värjo, sedan det af Görzen blifvit upgifvit. I Upsala hölls en sammankomst af Adeln, och en tredjedel eftergafs af Skatterna. Eric Puke, som hade Korsholm vid Vasa i Österbotten af sin far i förläning, upreste Norrlänningarna och gaf dem en anförare, som hette Olof Djäkn. Helsingarna förstörde Faxaholm vid Söderhamn. Puken skickade Johan Folkeson til Åland, som intog Castelholm ifrån Fru Ida och hennes son, Otto Pugevisch. Rekarlsboerne förstörde Gripsholm, som Hartwig Flögh innehade. Engelbrekt tågade til Stockholm och dagtingade med Konungens Befallningsman, Johan Kröpelin, som var en hederlig man. Han kom äfven öfverens med Höfvidsmannen Ketilberg på Örebro om

Slottets upgifvande, så framt han icke blef undsatt inom sju veckor, och han fick äfven samma Slott och län, emot det han betalte Ketilberg 100 marker Silfver, som han hade länat Konungen under förpantning. Albert Styke på Nyköping, och hans Bror Henric Styke på Ringstaholm bredevid Norrköping, blefvo belägrade; men som Riksens Råd, nyss hemkomne ifrån Konungen, voro församlade i Vadstena, begaf sig Engelbrekt dit, med en lifvakt af 1000 man. Biskoparne Knut Boson Natt och Dag i Linköping, Sigge i Skara och Thomas i Strengnäs voro der närvarande. När de vägrade bifall til hans föreställningar, tog han Biskop Sigge i kragen, och hotade de andra med döden. En skrift upsattes då til Konungen, som Engelbrekt underskref ibland Rikfens Råd, och med sin egen betjent affände til Danmark. Derpå intog han Ringstaholm och Stegeborg, och lät belägra Stegeholm vid Västervik, som innehades af en Dansk man, Lage Röd. Et annat parti belade Rumlaborg vid Jönköping, som innehades af Otto Snaps. Trolleborg i Nykyrka i Småland innehades af Hemming van Lenchen. Det upbrändes, tillika med Piksborg i Annersta Socken. Axewalls Slott, vid Varnhem i Västergöthland, innehades af en Dansk, Anders Nilsson. Det belägrades af Eric

Puke.

Puke. Pehr Ulsson sattes til Höfvidsman öfver Värmlänningarna, som intogo Edsholm vid Trollhättan, Dalaborg vid Kambols Herregård i Bolsta Socken och Agneholm, der Gullspång flyter i Vänern. Engelbrekt sjelf intog Oppensten i Långhems Socken i Västergöthland, som på Grefve Hanses vägnar innehades af en Tysk, Mårten Grabo, och Öresten i Örby Socken, der en Dansk, Jösse Larsson, hade befälet.

På detta sättet förstörde han öfver tretio Slott och fästen. Hans styrka gick ofta til 100,000 man. Icke desto mindre kunde ingen klaga, at han mistat så mycket som et ägg, eller en höna, utan betalning. Han föll nu in i Halland, der han upbar skatt och intog fästningar. Med Skåningarna träffade han en öfverenskommelse vid Laholm, at man skulle fäga til tolf veckor förut, innan man började någon fiendtlighet. K. Eric gjorde om hösten 1434 et kort besök i Stockholm; men Engelbrekt blef året derpå i Arboga utvald til Rikets Höfvidsman. At sysselsätta sit folk, lät han dem gräfva Canalen vid Söder-Tälge. Konungen återkom och gjorde Christer Nilsson Vase til Riks-Drots, och Carl Knutson Bonde til Riks-Marsk; men då han icke vidare gjorde någon ändring i rikets styrelse,

valde Rikfens Råd Carl Knutfon til Riksförеståndare, til menighetens ſtora förtrytelſe, ſom icke med mindre kunde tilfredsſtällas, än at fäſtningarnas intagande ſkulle Engelbrekt ombetros. Carl Knutſon var född i Finland d. 5 Oct. 1409. Andre ſäga på Ringſtaholm i Öſtergöthland. Hans fader, Knut Bonde, Riddare och Rikſens Råd, dog 1413; men farfadren, Thord Röriksſon Bonde, ſom innehade ſamma värdighet, lefde til 1417. I ungdomen hade han reſt utomlands och kunde tala flera ſpråk. 1431 blef han gift med Brita Bielke, Riks-Rådet Ture Stenſons dotter til Kråkerum i Calmare Län. 1434 var han redan med ibland Rikſens Råd. På Varberg ſatte Engelbrekt Bror Svenſon til Höfvitsman, Abraham Broderſons brorſon; men ſjuknade för Axevall, och lät föra ſig på häſtbår til Örebro. Där fick han beſök af Bengt Stenſon Natt och Dag, ſom bodde på Göksholm, halfannan mil ifrån Staden, och hvars bror, Nils Stenſon, var gift med Carl Knutſons Svägerſka, Margareta Bielke. Engelbrekt ärnade ſig ſjöledes til Stockholm. Han tänkte hvila öfver natten på en holme i Hjälmaren, i Stora Mällöſa Socken, ſom efter honom bär namn af Engelbrektsholmen; men knapt var han landſtigen, förrän Bengt Stenſons ſon, Måns Bengtſon, kom til honom,

och hotade honom med et hugg i hufvudet. När Engelbrekt skulle afvärja det med en krycka, på hvilken han stödde sig, förlorade han tre fingrar. Då han vidare vände sig om, blef han huggen i halsen, och ändteligen klöfs hufvudet och krossades mot en sten. Kroppen genombårades med flera pilar. Det skedde d. 4 Maji 1436. Engelbrekts Fru, som han lämnat i Örebro, fördes fången til Göksholm. Riks-Rådet Albert Peccatil, som var med honom, och förmodeligen varit i hemligt samråd med Måns Bengtson, försökte förgäfves at få Slottet til upgift. Bönderne togo hans döda kropp, och förde den til Stora Mällösa Kyrka, hvarifrån den sedan flyttades til Örebro. De belägrade Göksholm, och Bengt Stenson med sonen måste fly til Ringstaholm. Der togos de genast i beskydd, genom Riksförestândarens bref, och Måns Bengtson blef sedermera Riks-Råd.

3. *Blandade In- och Utrikes Regenter til* 1521.

Carl Knutson höll nu en Riksdag i Söderköping 1436, der Olof Finne upgaf Stäkeholm, Folke Axevall, Matthias von Kahlen Elfsborg, Henric Clason Åbo och Eric Nilsson Stockholm. Carl Knutson behöll der Slottet, och Christer Nilsson förborgen. Nils Stenson fick Stege-

 borg,

borg, Puken Caſtelholm, och Kröpelin Åbo; men Bror Svenſon, ehuru närvarande, blef aldeles förbigången. Då han yttrade ſitt miſsnöje deröfver för Marſken, blef han halshuggen d. 1 Nov. Puken deremot upviglade Allmogen emot honom på alla ſtällen. Han togs i Väſterås och ſkickades til Drotſen, ſom genaſt lät ſlå hufvudet af honom 1437. Han hade äfven Tälge och Helſingland uti förläning. Carl Knutſons egennytta och lyſande lefnadsſätt väckte ſnart afvund. Drotſen vände ſig til Hertig Chriſtofer af Bäjern, K. Erics Syſterſon, hvilken redan började omtalas, ſåſom hans efterträdare. Til honom ſällade ſig Slägten Natt och Dag, af hvilken Nils Stenſon, Carls egen Svåger, var emot honom den bittraſte. Carl fängſlade Drotſen på Rävelſta i Upland, men Nils Stenſon blef af K. Eric utnämnd til Riks-Marſk. Detta var det ſiſta Konungen gjorde i Sverige. För öfrigt bekymrade han ſig om ingen ting. Han blef äfven afſatt i Danmark 1439, tog ſin tilflygt til Gothland och blef Sjöröfvare. Til ſjöſs hade han annars altid varit olycklig. Hans långvariga regering viſar endaſt vårdslöshet och ledsnad, nycker och infall, utan någon ſammanhängande plan.

Chriſtofer var redan 1438 inkallad til Danmark, och i Sverige antogs han genom förlikning med Carl Knutſon 1441,

ſedan

ſedan han lämnat honom Finland i förläning, och Öland i pant, för hvad han koſtat på riket. Med Drotſens tilhjelp minſkades det ſå, at Carl fick nöja ſig med Viborg och des län; och ſedan Drotſen dött 1442, blef hans måg, Bengt Jönsſon Oxenſtierna, med hela ſin ſlägt, Carls oförſonliga fiende. Konungen lämnade på en gång ſamma förläningar til flera perſoner, för at upväcka oenighet; han förde ut rikets penningar til Danmark; han tillät ſin morbroder på Gothland, at drifva kaperi, och flera miſsväxtår, ſom inföllo under hans regering, tilſkyndade honom namn af Barkekonung. Han dog 1448, då han ſkulle fara til en Herredag i Jönköping, och Herrarne updrogo der Riksföreſtånderſkapet åt Bröderna Bengt och Nils Oxenſtiernor. Carl Knutſon kom öfver ifrån Finland, med 800 man. Han utſkref en Riksdag til Stockholm, der han ſattes, tillika med Oxenſtiernorna, på Konungaförſlag, och af ſjuttio väljande endaſt ſaknade otta röſter. Danſkarne hade redan förenat ſig om Chriſtian af Oldenburg, och ſåledes brutit Calmare förening.

Jöns Bengtſon Oxenſtierna blef kort derefter Ärkebiſkop i Upſala. Et förſök, at återtaga Gothland, kaſtade denna ö under Danſka Kronan, genom befälhafvarens

rens Måns Grens trolöshet. Deremot valdes K. Carl til Konung i Norrige och kröntes i Trondhem 1449. Et annat parti förklarade sig likväl i Marstrand för K. Christian, och K. Carls egne fullmägtige bortskänkte hans rätt i Halmstad 1450, så at han måste affäga sig densamma. Nils Oxenstierna och Måns Gren voro häruti hufvudmän. Sedan Christian förgäfves försökt, at intaga Sverige med vapen, skred han til underhandlingar, och under dem bemägtigade han sig Öland 1456. Til denna öns återtagande skulle Ärkebiskopen upbåda Uplänningarna, och dem vände han i stället mot K. Carl. Efter en förlorad träffning vid Strengnäs, måste Konungen fly til Danzig 1457. Denna Staden, såsom en af de förnämsta i Hanseförbundet, lämnade honom beskydd, för at bryta Danmarks öfvervigt i Östersjön, under det Christian utan svårighet intog hans rum på Svenska thronen.

At lösa ut sina medarfvingar efter morbrodren, Hertig Adolf af Holstein, behöfde Christian penningar, och dem ville han utpräffa i Sverige. Han pålade stora skatter, och då allmogen yttrade missnöje deröfver, kastade han skulden på Ärkebiskopen, som skulle förvalta riksstyrelsen under hans frånvaro. Han tog honom i förvar, och förde honom fängs-

lig

lig med sig til Danmark. Då tog Biskop Ketil Vase i Linköping til vapen 1464. K. Carl återkallades ifrån Danzig och kom til Stockholm; men sedan Christian släppt Ärkebiskopen på fri fot, måste han åter affäga sig kronan, och åtnöja sig med Raseborgs och Kexholms län i Finland. Tottarne, missnöjde med Christian i Danmark, hämnades med hans störtande från Svenska thronen. K. Carl kom tilbaka 1467. Han bibehöll sig ändteligen, under et beständigt krig, til sin död 1470, då han utnämnde Sten Sture den Äldre til Riksföreståndare, hvars mor var hans halfsyster. Konungens ena dotter Magdalena var gift med Ivar Axelson Tott, och den andra med Eric Ericson Gyllenstierna.

Man känner icke året, då Sten Sture blifvit född. Fadren, Riks-Rådet Gustaf Anundson Sture, härstammade från en urgammal adelig ätt. Sjelf var han gift med Åke Axelson Totts dotter, Ingeborg, och hans Syster Helena Sture ägde dennas broder, Eric Axelson til man. På Helleskogen, vid Harakers Kyrka i Västmanland, hade han aflagt första profvet af sin tapperhet. Det var, under Ketil Vases upresning emot Christian, til Ärkebiskopens befrielse. Konungen blef derigenom nödsakad, at uphäfva belägringen

gen för Wästerås. Nils Boson Sture til Penningby, en Svensk Riddersman af en annan slägt, än Riksföreståndaren, biträdde honom, jämte Tottarna, när K. Carl för andra gången återställdes til Kronan. De segrade öfver en Svensk förrädare, Eric Carlson Vase vid Opphöga, och i Västergöthland öfver K. Christian sjelf. Efter K. Carls död, måste Sturen ännu lefverera Eric Carlson, och hans bror Trotte, tre slagtningar. Dalkarlarne voro honom härvid til biträde. Följande året ankom K. Christian sjelf med en stor flotta ifrån Danmark. Han landsteg vid Stockholm och besatte Brunkeberg. Stockholms Borgerskap och en samlad allmoge, under Nils och Sten Sturar, angrepo honom der 1471 d. 11 Oct. Tvenne anfall afslogos af Konungen; men Knut Posse gjorde et utfall ifrån Staden, och Sten Sture ryckte tredje gången upföre berget. Äfven detta försök aflöpte fruktlöst. Sturen angrep då den delen af Danska hären, som stod nedanföre vid Clara Kyrka. Danskarne öfvergåfvo sin fördelagtiga ställning på högden, och rusade sina landsmän til undsättning. Så snart man fick drabba på fältet, var segern afgjord. Hufvudbaneret eröfrades. Sjelfve Danske Marsken togs til fånga. Christian sårad flydde til sina skepp, och med dem til Danmark. Sverige blef oanfägtadt under

der hans återstående regering. Tre dagar derefter uphäfdes, genom Riksföreståndarens och Rådets beslut, den Stadgan i Svenska Stadslagen, at hälften af Magistraterna i Städerna skulle vara Tyskar.

Det lugn, som riket nu vann ifrån Danska sidan, användes, at bota de refvor, kriget förorsakat. Vetenskapernas odling blef et förr okändt föremål för Regeringens omsorger. Deras närmaste hemvist hade hitintils varit i Cöln. Christian hade försökt, at flytta dem til Köpenhamn; men Sturens omtanka förekom honom i Upsala. Han biträddes häruti af Ärkebiskopen Jacob Ulfson. Denne var utvald af Cardinalerne i Rom, emot Upsala Dom-Capitels önskan, och hemförde Påfven Paul den andras Bulla om sitt erkännande. En lärd Canik, Ragvald Ingemundson, skickades tilbaka, at begära tilstånd til et Universitets inrättande i Sverige. Sixtus den fjerde utfärdade sin Bulla, Riksföreståndaren sitt privilegium, och Ärkebiskopen sitt programme til föreläsningarnas början de. Academien invigdes d. 21 Sept. 1477, och S. Britas fäst d. 7 Oct. utmärktes med göromålens begynnelse. En Vadstena Munks, Olai Guthonis, Collegier i Theologien, Logican, Metaphysican och Physiqven, annoterade ifrån 1479 til 1487, förvaras ännu på Upsala Bibliothek. En annan Vadstena Munk, Petrus Dasypodius, höll

höll föreläsningar i Sphæra materiali, och gjorde det konstiga urverket bakom Altaret i Domkyrkan, som visade planeternas gång, och månans til- och aftagande; men brann opp 1702. Det oväntade medel til vetenskapernas utspridande, som kort före denna tid blifvit upfunnit i Tyskland, behöfde endast tjugu års mognad, för at hos oss komma i gång. Boktryckare-konsten idkades här ifrån 1483, och Riksföreståndarens Gemål var ibland dess förnämsta befordrare. Hon utgaf, på sin egen bekostnad, Alanus de rupe de Psalterio Mariæ virginis. I Upsala Bibliothek finnas ännu flera böcker, som hört henne til. Ericus Olai sammanskref denna tiden sin Svenska Historia. Biskop Brynolf 3 i Skara författade en Chrönika om Skara Biskopar. Ragvald Ingemundson öfversatte Landslagen på Latin, och Conrad Rogge höll en Oration för Doctorsgraden i Perusio i Italien.

K. Christians död och hans sons K. Hanses upträde på Danska Thronen, hade icke varit mägtigt at rubba detta lugn, om icke Ivar Axelson Totts sammansmälta förmögenhet, genom brödernas Olofs, Erics och Lars Axelsöners död, hade satt honom i stånd, at blifva Riksföreståndarens medtäflare. Nils Stures son, Svante, som påstod sig hafva blifvit för-

förfördelad i arfvet efter sin far, gjorde et med honom. Detta kom så mycket sämre til pass, som en oro i det samma yppades ifrån Öster. Iwan Vasiliowits den förste upsteg på Ryslands Thron, afskuddade Tatarernas välde och förenade Novogorod med Muscou. Liffland och Finland hotades med samma öde. Eric Carlson Vase, förrut uprorsstiftare, skyddade nu gränsorna. Härmästaren i Liffland anropade Sveriges bistånd. Sturen företog et krigståg til Finland, och Knut Posse räddade Viborg; men, under Riksföreståndarens frånvaro, fick anläggningen emot honom luft. Rådet fruktade, at sluteligen smälta bort, då han aldrig kallade nya Ledamöter i de afgångnas ställe. Herrarne klagade, at han drog in allmogen i rikets styrelse; men ehuru de med Ärkebiskopen i hemlighet arbetade för K. Hans, vågade de likväl icke at blifva kände derföre. En armée och flotta ifrån Danmark och et broderskap emellan allmogen i Norrland och Dalarna rustade sig emot hvarandra. Bönderne lägrade sig vid Rotebro; men Sturen var icke sjelf med i hären. Han ärnade understödja dem med et utfall ifrån Stockholm; men förekoms af den landsatta Danska krigsmagten. Den anföll Dalkarlarna dagen förrut, d. 28 Sept. 1497. Slaget blef lika afgörande til K. Hanses fördel, som det

L på

på Brunkeberg hade varit tjugu sex år förrut för Sturen. Han måste nedlägga Riksföreståndarskapet; och K. Hans antogs til Sveriges Konung. Han måste dock tilfredsställa Sturen med den största förläning, som någon Svensk man innehaft, efter Bo Jonsons tid, bestående i hela Finland, Nyköpings Slott, Färingsön och Svartsjö, Sorunda och Ösmo Socknar, Öster- och Väster-Rekarna samt Getala hed vid Skara. Han fick Rikshofmästare-värdighet, och et rum ibland de fyra Rådsherrar, som under Konungens frånvaro skulle förestå regeringen. Konungen var dock nöjd, at hafva kunnat skilja honom ifrån sin förra förläning, Västerås och Dalarna, hvarifrån han hämtat sin mästa styrka, och yttrade sig märkvärdigt vid skilsmässan: J hafven lämnat mig et svårt testamente; ty Bönderna, dem Gud hafver skapat til trälar, hafven J gjort til Herrar. Konungens son, Prins Christian, hylldes nu äfven til fadrens efterträdare.

Svante Nilsson Sture erhöll Riks-Marske-ämbetet, för det han bidrog til K. Hanses val; men fick afslag på sin begäran om förläning af Söderköpings Stad. Sten Sture måste äfven återlämna en betydande del af Finland, emedan Konungen påstod, at han hade större inkomster, än han sjelf. Hemming Gadd medlade för-

förlikningen emellan Sturarna, och Herrarne klagade gemenfamt hos Konungen, at han, tvärt emot fin förfäkran uti Calmare-Recefs, updragit Svenfka Slott och län åt Danfka män; genom en hemlig öfverenshommelfe afträdt Savolax och en del af Carelen til Ryfsland, och för öfrigt underlåtit näftan alt, hvartil han förbundit fig. Konungens olyckliga krig vid Dithmarfen, hvaruti han, i flaget vid Meldorp år 1500, förlorade 4000 man, gaf mifsnöjet luft. Herrarne famlades i Vadftena under Sturarnas anförande. Sten Chrifterfon Vafe, fom hade miftat Elfkarleby laxfifke, flog ihjäl Konungens Fogde och gjorde et med dem. Hemming Gadd anlade belägring för Stockholm. Lybeckarne, hvilkas fkepp Konungen låtit upbringa i Öfterfjön, för det de gjort tilförfel på Sverige, lämnade Sturarna fex krigsfkepp til hjelp. Efter Stockholms öfvergång, ftannade K. Hanfes Gemål et helt år i Sverige. Prins Chriftian åter hemfökte Väftergöthland med eld och fvärd. När Sten Sture hade följt K. Hanfes Drottning på fin hemrefa til gränfen, fjuknade han på återrefan, och hann med möda til Jönköping, der han dog d. 25 Nov. 1503. Knut Alffons Enka från Norrige, Märta Ivarsdotter, fom fedan fick Svante Sture, mifstänktes, at hafva bibragt honom förgift. Han be-

grafdes i Gripsholms Klofter, fom han hade ftiftat af fitt arf och egit. Derifrån flyttades hans ben til Kernbo Kyrka, och när hon ölades, til Domkyrkan i Strengnäs.

Svante Sture blef utvald til Riksföreftåndare af Rikfens Herrar d. 21 Jan. 1504. K. Hans deremot ftämde dem til Calmar, och, när de icke inftälde fig, dömdes de ohörda at mifta fina gods. På denna dom begärde Konungen ftadfäftelfe af Kejfar Maximilian, fom gick ännu längre och förklarade dem i acht. I Calmar anftälde Konungen et blodbad på Magiftraten och Borgerfkapet. Tiden drogs ut med underhandlingar och möten til 1510, då kriget utbraft å nyo, och Sverige, underftödt af Lybeckarena til fjöfs, hade all framgång. I denna ftällning dog Svante Sture d. 2 Jan. 1512 i Väfterås och blef begrafven i Domkyrkan, hvars Altartafla är en fkänk til hans åminnelfe. Stockholms Stad och Slott famt Allmogen hyllade fonen, Sten Sture den yngre, til efterträdare; men Herrarne ville hafva Eric Trolle. På mötet i Upfala d. 18 Maji 1512 valde bönderne på Kungsängen den förra, och Rådet på torget den fednare. Trollen tog namn af Riksföreftåndare, och gick genaft in i underhandling med K. Hans. På et nytt

nytt möte i Stockholm d. 22 Jul. segrade åter Sturen, och Herrarne måste beqväma sig efter honom. Möten och underhandlingar började å nyo. Jacob Ulfson tog afsked ifrån Ärkebiskopsstolen, och Trollens son Gustaf blef vald i hans ställe. Han emottog penningar af Christiern til sin fullmagts lösen, och röjde strax sin afvoghet emot Sturen samt befästade sig på Stäket. Sturen tog fadren i fängsligt förvar och belägrade Stäket. På Arboga Riksdag 1517 förklarades Ärkebiskopen förlustig sitt ämbete. Sedan en Dansk undsättning under Jacob Trolle blifvit afslagen, måste han upgifva Slottet, och sjelf affäga sig ämbetet på Riksdagen i Stockholm, der det beslöts, at Stäket skulle nedrifvas. 1518 företog sig Christian sjelf en expedition til Stockholm; men blef slagen vid Brännkyrka och erböd sig til underhandling, då han emot tro och lofven bortförde med sig sex gifna gisslar, och ibland dem Gustaf Ericson Vase, til Danmark. Han intog derpå Borkholm och Öland 1519 och belägrade Calmar; men Sturen slog hans Cavalleri, och tog Danske Marsken Åke Brahe til fånga, hvarpå han anställde en sträng räfst med dem, som gått Konungen til handa, hvilka dömdes til halshuggning och stegling. Sturen kom d. 21 Nov. tilbaka til Stockholm. Den affatte Ärkebiskopen up-

pehöll ſig på Ekholmen i Vekholms Socken i Upland. Chriſtiern ruſtade ſig til et nytt fälttåg emot Sverige. Han tog ut ſin Gemåls brudſkatt, 300,000 Gyllen, och fick hjelptroppar ifrån K. Frans 1 i Frankrike.

Danſka Generalen Otto Krumpen föll, i början af året 1520, ifrån Helſingborg in i Väſtergöthland, och Sturen mötte honom på ſjön Åſunden bredevid Bogeſund, nu för tiden Ulricæhamn; men blef ſkuten i låret af en kula, ſom ſtusſade på iſen, at han måtte föras bort, och hans folk ſkingrades. Under det Sturen fördes til Örebro och Strengnäs, ſtormade Danſkarne Svenſka förhuggningen på Tiveden och kommo til Väſterås. Då Sturen ſkulle ſkynda til Stockholm, dog han af ſin bleſſure i ſin ſläde på Mälaren d. 2 Febr. och de Svenſke ſaknade anförare. Et ſtilleſtånd ſlöts förſt på fjorton dagar, och ändteligen en dagtingan den 7 Mars af några Rikſens Råd med K. Chriſtians Generaler, då han antogs til Sveriges Konung. Stockholm förſvarades likväl af Sturens Enka, Chriſtina Gyllenſtierna, och belägrades af de Danſka. Åtſkillige lyckliga utfall gjordes, och Allmogen, ſom reſte ſig öfveralt, hade äfven framgång. Chriſtiern kom ſjelf med en flotta ifrån Danmark, och hade med ſig Påfven

Leo

Leo den 10:des Bulla, med bannlysning öfver dem, som förolämpat Ärkebiskopen. Åtskillige Svenske Herrar låto nyttja sig, at öfvertala bönderna til aftåg. Hans troppar intogo Västerås, och Stockholm upgafs d. 2 Sept. likväl emot helig förbindelse på Christierns sida om glömska för alt, som tildragit sig under fägden, om bekräftelse på Stadens privilegier och förläningar för Fru Christina och hennes medhållare. Christiern höll derpå sitt intåg i Staden; men vistades der denna gången blott åtta dagar, under hvilken tid han dock, uti tvenne på torget uprestа galgar, hann lämna vedermälen af sin grymhet. Emedlertid sökte hans anhängare inbilla Allmänheten, at vissa Herrars ärelystnad och sträfvande efter Riksföreståndarskapet, varit orsaken til alla Sveriges olyckor i det framfarna.

Christiern kom d. 20 Oct. tilbaka til Stockholm ifrån Danmark, och Riksens Råd utfärdade et öppet bref, hvaruti de erkände honom för en arfkonung, och Sverige för et arfrike. Hans hyllning skedde d. 1 Nov. på Brunkeberg; men strax fattes en Andelig Domstol af tolf Ledamöter, för hvilken klagades, på Ärkebiskop Trolles vägnar, öfver de våldsamheter, som emot hans person och Är-

kebiſkopsſtolen blifvit öfvade. Denna domſtol förklarade d. 8 Nov. de anklagade för kättare, och således ſkyldiga til döden. Domen verkſtälldes ſtrax på Biſkoparna Matts Gregerſon Lillie i Strengnäs och Vincentius i Skara, flera Rikſens Råd, Adelsmän och Borgare, tilſammans nitiofyra perſoner. Kropparne lågo i två dygn i tre högar, til deſs de om lördagen upbrändes på et ſtort bål på Södermalm. Sturens Enka och Svärmor, med Guſtaf Ericſons Mor och Syſter, fördes fångne til Köpenhamn. Blodbadet fortſattes i Åbo, i Jönköping och i Nydala Kloſter, och fyllde hela riket med faſa och förſkräckelſe.

Guſtaf Ericſon Vaſe, ſom var ämnad af Förſynen til ſitt Fäderneslands befriare, var då undſluppen ifrån Danſka fångenſkapen och uppehöll ſig på Räfsnäs gård i Södermanland. Han var född på Lindholms gård i Orkeſta Socken i Roslagen, tre mil ifrån Stockholm, d. 12 Majii 1490. Fadren, Riks-Rådet och Riddaren Eric Johanſon Vaſe, omkom i Stockholmſka blodbadet. I ungdomen hade han viſtats på Rydboholm och på Tärna i Södermanland, ſtuderat vid Academien i Upſala och gjort ſitt förſta inträde i verlden i Sten Sture den Äldres Hof. Vid Stäkes belägring och Bränkyrka ſlag, hade

de han inlagt första profven af sin tapperhet. I Danmark hade han fått tilstånd, at uppehålla sig hos sin slägtinge, Eric Ericson Baner på Kallundborg, och derifrån i September månad 1519 kommit undan til Lybeck. Der uppehöll han sig i åtta månader; men sökte förgäfves annan hjelp, än at han d. 31 Maji 1520 blef landsatt på Stensö utanföre Calmar. Sedan han der lika fåfängt sökt upmana besättningen til tappert motstånd mot de Danska, begaf han sig til sin Svåger, Riks-Rådet Joachim Brahe, som äfven i Stockholm blef halshuggen. Vid tidningen derom, fann han sig icke der längre i säkerhet; utan begaf sig d. 30 Nov. til Dalarna. På Rankhyttan i Wika Socken bodde en rik Bergsman, Anders Pehrson, med hvilken han hade studerat tilhopa i Upsala. Förklädd i bondekläder tröskade han i hans lada; men blef igenkänd och fördes af honom til en gammal bekant, Arent Pehrson på Ornäs i Thorsångs Socken. Denne tog väl emot honom; men var en förrädare. Varnad af hans hustru, kom Gustaf undan til Kyrkoherden i Svärdsjö, hos hvilken han äfven tröskade; men då de Danske spanade efter honom öfverallt, skaffades han til en Bonde i Isala by. Derifrån for han til Marnäs by i Rättviks Socken, der han i tre dagar gömdes under en stor kullsallen

 furu,

furu. Vid Rättviks och Mora Kyrkor talte han til Allmogen och sökte förmå dem, at taga til vapen för rikets frihet; men då han icke vann bifall, måste han åter döljas i en källare i Utmedlands by i sistnämnde Socken. Misströstande således, at kunna uträtta något, for han i Januarii månad 1521 til Lima i Västerdalarna, för at derifrån gå öfver til Norrige. Dalkarlarne hade emedlertid fått en annan öfvertygelse. Deras utskickade hunno Gustaf i Sälns by i Transtrands Capells-lag och kallade honom tilbaka. Gustaf fick nu 16 karlar til Lifvakt, och kunde i Mars månad, 400 man stark, besöka Fahlun, der han fängslade Bergsfogden Christofer Olofson. Andra gången kom han igen med 1500 man, och fick då orten på sin sida. Til Helsingland tågade han i April med 150 man i blanka harnesk; men fast han der icke uträttade något, svuro likväl Gestrikland och Gefle Stad honom trohet. Emedlertid hade hans folk, under Peder Svenson til Vibberboda, Schönströmars och Adlerheimars Stamfar, vunnit en seger öfver Christierns folk, under Ärkebiskop Trolle och Biskop Beldenacke, vid Utsunda Färja på Sönnbo Heden i Folkärna Socken. I Hedemora lät Gustaf slå Klippingar, med en beväpnad man på ena sidan, och två Dalpilar på den andra. Vid Romfärtuna delade

han

han in sitt folk i rotar och fännikor, och satte Lars Oloffon, Björnramarnas Stamfader, och Lars Ericson til Öfverste Höfvidsmän för hvar sin halfpart af Hären, som gick til 15,000 man. De vunno gemensamt en seger öfver Danskarna i Västerås d. 22 April. Slottet belägrades. Arvid Västgöthe sändes til Östergöthland, at belägra Stegeborg, och Lars Ericson til Upsala, dit ankomsten skedde d. 18 Maji. Ärkebiskopens Fogde, Bengt Bjugg, blef der slagen, och Ärkebiskops-gården intagen. Gustaf sjelf kom dit tre veckor efter; men måste, vid Ärkebiskopens ankomst, draga sig tilbaka. Han blef dock snart bortdrifven af Gustafs Öfverstar, som följde efter til Stockholm, och slogo läger för Staden. Christiern var denna sommar borta hos sin Svåger, Kejsar Carl den femte i Nederland. Castelholm på Åland belägrades. Vadstena, Linköping, Norrköping och Söderköping hyllade Gustaf Ericson, och han kom sjelf i Augusti ner til Östergöthland, der Biskop Brask svor honom huldskap. Ifrån Linköping utskref han en Riksdag af Götha rike til Bartholomæi tid i Vadstena. Dit samlades öfver sjutio personer af Adel ifrån Östergöthland, Småland, Västergöthland och Dal, af hvilka Gustaf d. 24 Sept. blef vald til Riksföreståndare.

Exemplaret häftadt kostar 20 skill.

UTKAST

TIL

SVENSKA HISTORIEN.

ANDRA STYCKET.

Exemplaret häftadt koſtar 20 ſkill.

UTKAST

TIL

SVENSKA HISTORIEN.

ANDRA STYCKET.

UTKAST
TIL
FÖRELÄSNINGAR
ÖFVER
SVENSKA
HISTORIEN

AF

ERIC MICHAËL FANT.

ANDRA STYCKET.

TIL KONUNG GUSTAF II ADOLF.

STOCKHOLM,
Tryckt hos HENRIK A. NORDSTRÖM,
1803.

Imprimatur.

P. MALMSTRÖM.

INNEHÅLL.

TREDJE TIDEHVARFVET. *Lutherska Perioden.*

Tredje Tidehvarfvet. Lutherſka Perioden.

Cap. 1. Waſa-Huſet ifrån 1521 til 1654. Ethundrade tretio tre år.

1. Guſtaf den Förſte til år 1560. Tretio nio år.

För den nya Riksföreſtåndaren återſtod ännu mycket inom Riket at öfvervinna. Läckö Slott i Väſtergöthland blef väl intagit, men Elfsborg och Nylödeſe måſte belägras. Öfver lägret för Stockholm vid Rotebro ſattes Knut Andersſon Lilje och Staffan Saſſe til Höfvidsmän, och det flyttades ſedermera til Järfva. Et annat anlades vid Sätra i Botkyrko Socken, och det tredje vid Glya på Lofön. Lars Ericſon förordnades til Fogde öfver Dalarna, och Lars Olofsſon öfver Norrbotten. Til Finland ſkickades Nils Arvidſon, ſom likväl icke kunde förekomma, at K. Chriſtierns Befallningshafvande Junker Thomas lät afrätta i Januarii månad 1522 på Åbo Slott Ture Ericſon och Lagmannen i

Norra Finland Henric Stenson samt Hemming Gadd på Tavastehus. En betydande Finsk Adelsman Eric Flemming fick likväl tilfälle under sken af et utfall med Svenska besättningen, at gå öfver til Nils Arvidson. Västerås Slott upgafs til Lambrecht Mattson af Henric von Meelen, och äfvenså Tynnelsö och Engsö. Men för Stockholm kunde i brist af flotta intet uträttas. K. Christierns Amiral Severin Norrby kom i Mars månad i Skären och uphäfde bägge lägren vid Järfva och Sätra. Derifrån seglade han til Åbo och nödgade Nils Arvidson at uphöra med belägringen. Här var således ingen annan utväg, än at höra sig om främmande hjelp. Lybeck, Hansestädernas hufvudstad, hade länge med farhåga ansett de handelsfriheter, K. Christiern beviljat Holländarne i Östersjön. At uteslänga dessa farliga Medtäflare, var dess fördel. Riksföreståndaren hade under sitt vistande i denna stad der gjort sig känd. Han skickade dit en Canzliskrifvare, född i Dithmarsen, Sivard von Holte at begära biträde, och fick tio Örlogsskepp under Amiralen Hans Stummel, 900 Knektar under en Pommersk Öfverste Johan Ernicke, och en stor hop Tyska Ryttare. Af dem kunde 500 skickas til Arvid Västgöthe at belägra Cal-

Calmar, och de öfrige nyttjas vid Stockholms belägring, då de äldre och gifte bönderne kunde hemförlofvas.

Den förbättring af Religion, som redan 1517 var början i Tyskland, hade denna tiden hunnit blifva känd äfven i Sverige. En Vadstena Munk Petrus Magni, hvilken såsom Rector öfver St. Britas hus uppehöll sig i Rom, skref derom 1518 hem til sina Ordensbröder och yttrade mycken benägenhet för den nya läran, och tvenne bröder ifrån Örebro, Olaus och Laurentius Petri, hvilke studerat vid Academien i Wittenberg under Luther och Melanchton och der blifvit promoverade til Philosophie Magistrar, hade efter hemkomsten först på Gottland, sedan i Strengnäs och ändteligen i sin födelseort predikat emot Aflatshandeln och Påfviska Kyrkobruken. Den förre hade blifvit antagen til Canzler hos Biskopen i Strengnäs samt Skolemästare derstädes, och dragit på sin sida Ärkedjäknen Laurentius Andreæ. Biskopen i Linköping Hans Brask hade, under det Ärkebiskopen var invecklad i de inbördes oroligheterna, egenteligen satt sig deremot. Troligt är väl, at Riksföreståndaren, under sitt vistande i Lybeck, äfven inhämtat någon kunskap

i detta ämne; men han visade åtminstone i början af sin styrelse ingen böjelse, at skilja sig ifrån Romerska Stolen. Han skref icke allenast 1521 et ödmjukt bref til Ärkebiskopen, hvaruti han försäkrade honom om fullkomlig förgätenhet af det framfarna, om han ville förena sig med honom och fäderneslandet; utan han vände sig äfven til Påfven om bekräftelse för de Biskopar, med hvilka Svenska församlingen nu behöfde förses. Gamle Ärkebiskopen Jacob Ulfson, som tagit afsked, var blefven död i Gripsholms Kloster, i en ålder af mer än 100 år. Hans efterträdare Gustaf Trolle hade tagit sin undflygt utom Riket. Biskoparne i Skara och Strengnäs voro omkomne i Stockholmske blodbadet. Biskopen i Västerås Otto Svinhufvud hade dött i Stockholm, dit han året förut blifvit flyttad af Didrik Slaghök. Biskoppen i Åbo Arvid Kurk drunknade på vägen, när han skulle resa til Riksföreståndaren ifrån Finland. Således voro fem Stift ledige i Svenska Församlingen. Domprosten i Västerås Magister Knut utvaldes til Ärkebiskop. Han hade varit brukad såsom Canzler hos Riksföreståndaren. En Kanik Måns Månson skickades til Rom at begära Påfvens bekräftelse för Magnus Haraldson på Skara och Magnus Som-

Sommar på Strengnäs. Til Västerås valdes Pehr Jacobson Sunnanväder, som varit Canzler hos Sten Sture den yngre och af hans Enka blifvit skickad utomlands at värfva folk; men efter hemkomsten icke kunnat göra reda för sina medhafda penningar. Som han misstänktes at vara Sturiska huset tilgifven, måste Kanikerne gifva en försäkran ifrån sig för sig och honom, at de icke skulle upvigla Sturens Söner emot Riksföreståndaren, när de kommo utur fångenskapen ifrån Danmark. Til Åbo Stift utvaldes en Herr Eric, Decanus i Linköping.

Stockholms belägring drefs nu med alt eftertryck. Hertig Fredric af Holstein, som sedan blef Konung i Danmark, skickade Riksföreståndaren hjelp på begäran, och tvenne Lybske Rådsherrar, Bernhard Bomhousen och Herman Plönjes ankommo med nytt manskap. Junker Thomas, som ifrån Finland skulle förese besättningen med proviant, föll i Eric Flemmings händer i Furusund och blef hängd vid Tynnelsö. Svenske lägren flyttades til Kungsholmen och Södermalm. Deremellan drogs en flottbro och en dylik äfven emellan Södermalm och Djurgården, på hvilken et Blockhus upfördes. Stockholm

blef således inspärradt på alla sidor. K. Christierns Commendanter Henric Slaghök och Gorius Holste råkade i stor nöd, och måste för brist på lifsmedel drifva ifrån sig djäknar och gamla präster, munkar, legofolk, qvinnor och andra onyttiga personer. Danmark angreps af Lybeck med tretton Skepp, och i Stockholmsskären lågo de Lybske med femton. Det såg illa ut för Amiral Norrby, då han i November månad der blef infrusen med fem; men Tyskarne ville icke angripa honom, för at icke göra så snart slut på kriget och sig derigenom umbärliga. De inqvarterades uti Städerna, och ovänskapen emellan Danmark och Lybeck uphörde 1523, sedan Hertig Fredric blifvit vald til Konung och den 15 Febr. med Staden slutat et förbund. Riksföreståndaren kunde vid samma tid göra et dubbelt anfall på Danmark. Berendt von Meelen inföll i Januarii med de Tyska Ryttarena i Skåne och Halland, men uträttade intet på sex veckor; och när han i Mars månad ifrån Calmar ryckte in i Blekingen och redan hade landet inne, lät han öfvertala sig af Danska Rådet at vända om och låta saken komma an på dagtingan. Lars Siggeson Sparre föll vid samma tid in i Norrige, framträngde til Christiania, lade Bohuslän under

der Sveriges Krona och befäste Carlsborg sedan de Danske öfvergifvit Elfsborg och satt eld på Slottet. Christiern befäste åter Malmö och Köpenhamn, och lastade 18 Skepp med sina förnämsta papper och redbarheter samt seglade med Gemål och barn til Nederländerna.

Riksföreståndaren hade nu sammankallat Ständerna til Strengnäs, der Mötet öpnades den 24 Maji af den nyvalda Ärkebiskopen med et Latinskt Tal. Lybske Råden framlade en Räkning på 68000 mark Lybsk för den gjorda hjelpen och fordrade antingen penningar eller vissa handelsförmåner. De sednare måste beviljas efter tre dagars betänketid. Ingen Svensk skulle få handla utom Öresund och Bält. Ingen handla på Sverige mer än Hanseförbundet, och de skulle njuta frihet för all tull och omgälder. Sverige skulle intet förbund sluta utom deras samtycke. De förnämste af Rådet, som ännu voro i behåll, voro utom Biskoparna, Ärkedjäknen Lars Anderson, Rikshofmästaren Ture Jönson Roos, Axel Posse til Hellekis, denna Famillens Stamfar; Nils Clason til Stola, Stamfar för Ekebladar; Nils Olofson Winge, Lars Siggeson Sparre, och Knut Ericson Kurk, som ensam vä-

grade ingå i de vilkor, som voro Lybeck beviljade. Riksföreståndaren ökte nu Rådets antal med åtskilliga nya Ledamöter, bland hvilka Berendt von Meelen, Ivar och Eric Flemming samt Knut Anderson Lilje i framtiden blefvo mäst namnkunnige. Den nye Konungen i Danmark hade väl genom bref anmanat Svenska Ständerna, at efter Calmare förening taga honom til Konung; men innan det framkom, var Riksföreståndaren Gustaf Ericson af Riksens Råd och Allmogen d. 6 Junii dertil utvald, uti den salen, som ännu är bibehållen öfverst i Gymnasiihuset i Strengnäs. Calmar hade redan öpnat portarna för Arvid Västgöte d. 27 Maji. Konungen och Riksens Råd utfärdade sin försäkran för Stockholms Borgare om säkerhet til lif och gods, emot det at Staden blef upgifven. Det skedde äfven d. 21 Junii, då Henric Slaghök dagtingade med Lybeckarna om fritt aftåg emot förbindelse, at icke tjena emot Sverige på två månader, och midsommars afton d. 23 Jun. höll K. Gustaf uti Stockholm sitt intåg.

Det synes, som Konungen på Riksdagen i Strengnäs fått uplysning om nyttan af en Religionsförbättring, äfven för det verldsliga Regementet; ty d. 29 Junii ut-

utfärdade han et öppet bref om lån ifrån Kyrkor och Kloster, til det Tyska Krigsfolkets aflöning, som hade kommit in i Riket öfver hans behof och begäran och icke ville taga kopparmynt i sold. Han fordrade derföre til låns hvad umbäras kunde och närmast var til hands af monstrantier, kalkar, m. m., och så mycket rundt mynt, som var at tilgå, hvilket skulle återbetalas, så snart Riket kom i bättre omständigheter. På denna anfordran erhölls ifrån Stiften och Klostren 2400 mark lödig, eller 9600 Riksdaler efter nuvarande myntfot; men Konungen underlät derföre icke ännu, at visa all höflighet emot Påfven. Adrian 6:te hade utnämnt en Svensk, Johannes Magnus af den gamla Store ätten, som studerat under honom, den tiden han var Professor i Löwen, til Påfvelig Legat i Sverige. Den utnämnde Biskop Sunnanväder i Västerås hade utspridt i Dalarna uproriska bref emot Konungen, hvilka Hans Befallningshafvande öfverkommit. De förelades DomCapitlet, då Konungen bivistade Mårmässomarknaden, för at afhandla med Allmogen om Lybska skulden och Kronans behof, och hade den verkan, at Sunnanväder blef affatt, tillika med den nyvalda Ärkebiskopen Mäster Knut, som

antagit sig hans förswar. Til Ärkebiskops-stolen blef Johannes Magnus i stället vald, och Petrus Magni til Västerås. Konungen anhöll uti flera bref til Påfven om dessa och de förr nämnda Biskoparnas bekräftelse, och då et bref ifrån Påfven ankom i det samma, at man skulle insätta Ärkebiskop Trolle i sina rättigheter, affärdades Johannis Magni bror Olaus Magnus til Rom med svar ifrån Konungen, hvaruti han besvärade sig öfver Trollen på det häftigaste.

Bröderne Ivar och Eric Flemming öfverskickades til Finland med det qvarbehållna krigsfolket, och intogo innan årets slut Kustö, Åbo, Raseborg, Nyslott, Viborg och Tavastehus, och underlade sig således hela landet. Ifrån en Riksdag, som hölls i Söderköping i October månad, utfärdades til K. Christiern en förnyad upsägelse af all tro och lydnad, och K. Gustaf försäkrades af Riksens Råd och Ridderskapet om deras bifall til alla hans göromål, och at de skulle hålla hans arfvingar skadeslösa för hvad han kostat på det allmänna. Hos K. Fredric och Danska Rådet begärdes uti bref frihet för de ännu fångna Svenska Fruntimmer. Deremot förklarades Eric Trolle med sin Son

Är-

Ärkebiskopen, Arvid Trolle, hans Son Ture och Måg Nils Boson Grip biltoga och landsflygtige utur Riket. De bägge sistnämnde återkommo likväl sedermera, fingo nåd och blefvo uptagne uti Rådet.

K. Christierns Amiral Severin Norrby hade satt sig i besittning af Gothland. På en Riksdag, som hölls i Vadstena i början af året 1524, yrkades denna öns återtagande med mycken ifver, i synnerhet af Biskop Brask, under hvars andeliga välde hon hörde. Förrättningen updrogs åt Berendt von Meelen, som icke allenast emot lag blifvit uptagen ibland Riksens Råd, utan ock gift med Konungens Slägtinge Margareta Vase, Enka efter Riks-Rådet Eric Knutson Roos, som omkommit i Stockholmska blodbadet. Konungen fick nu anledning at uptaga fattig- eller kanik-tionden för detta året öfver hela Riket, och at i Vadstena tilägna sig S. Catharinas skrin, som vägde 340 marker silfver. Han förlade äfven om hösten Tyska Ryttarena i borgläger hos Klostrens bönder. De i Västerås afsatte Prelaterne hade dragit sig opp til Dalarna, der de fortforo at upvigla Allmogen emot Konungen, och von Meelens upförande på Gothland rögde en tydelig samman-

manſättning emellan dem och honom, at ſtörta Guſtaf, under ſken af nit för Sturiſka Huſet. Han lämnade icke allenaſt Norrby oſtörd i ſin beſittning af Gothland, utan han bemägtigade ſig följande året Calmar ſlott och Nils Stures perſon, då han kom tilbaka ifrån fängenſkapen i Danmark; och då han ſjelf i Maji månad rymde med ſin Fru och Bror Henric von Meelen ur Riket, lämnade han ſlottet til Henric Jute, ſom hade varit i tjenſt hos Sturarna. Konungen måſte ſtorma det tre gånger och förlorade 1400 man, innan det upgafs. Norrby, ſom friat til Sten Sture den yngres Enka, Fru Chriſtina Gyllenſtierna, under hennes fångenſkap i Köpenhamn och af henne icke blifvit aldeles med kallſinnighet bemött, afträdde Gothland genom en formelig afhandling til Konungen i Danmark, och fick af honom Sölvitsborg i Skåne til förläning.

Laurentius Andreæ var nu redan af Konungen antagen til Canzler och Olaus Petri förordnad til Stadſens Secreterare i Stockholm, der han äfven ifrån Predikſtolen ſtundom förkunnade den rena läran. Biſkop Braſk hade väl begärt förbud på Luthers ſkrifter; men Konungen ſvarade, at då man införde ſkrifter emot Luther, bor-

borde äfven hans arbeten läsas, på det förståndige män måtte kunna utleta sanningen. Medan Konungen i September månad 1524 var borta på et möte med Konungen i Danmark i Malmö, der Blekingen afträddes til Danmark och frågan om Gothland och Bohuslän utställdes til et nytt möte i Lybeck nästa år, hade tvenne Vederdöpare, Rink och Knipperdolling, inkommit ifrån Tyskland til Stockholm och der begynt mycket oväsende. Vid Konungens återkomst blefvo de utdrifne. Annan dag Jul, den 26 Dec. då Konungen var i Upsala, lät han Olaus Petri sammandraga de mäst omtvistade punkter af den nya Läran uti tolf Spörsmål, och med dem gick han i Riksens Råds närvaro opp i DomCapitlet, der Olaus Petri närmare förklarade sina tankar och upmanade i synnerhet Doctor Peder Galle, at anföra hvad han hade deremot. Men som Gallen så väl nu, som äfven en annan gång sedermera undandrog sig all muntelig ordväxling, befalte Konungen, at han skulle upsätta sina svar skrifteligen öfver bemälte frågor. Dem utgaf Olaus Petri med sina egna 1527. Frågorne angingo traditionerna, Prästväldet, synd emot Canoniska Lagen, Bannlysning, Påfvemagten, Cerimonierna, goda verk och

gär-

gärningar, Klosterlefvernet, Brödets och vinets förvandling i Nattvarden, Uppenbarelser, Skärselden och Helgonens dyrkan. När Olaus Petri följande året vågade det dristiga steget, at gifta sig, ehuru han var Präst, följde nya klagomål ifrån Brasken, och det väckte äfven upmärksamhet, at, när Grönsö slott var intagit, som tilhört Domkyrkan i Wästerås, behölts det af Konungen, som der förlade sina hästar. Biskop Brask utgaf emedlertid en Latinsk Handbok, som var rensad ifrån mycken vidskepelse och i många mål är lika med vår ännu brukeliga, och Ärkebiskopen fördelade en Svensk Öfversättning af Nya Testamentet emellan Domkyrkorna och Klostren, som likväl aldrig blef fullbordad. Man finner likväl, at Konungen ännu utfärdat föreskrift för en Pelegrimsfarare til S. Jacob i Compostella i Spanien, och at Clemens 7:s Bulla om Jubelåret emottogs och efterfölgdes i Sverige.

I October månad gjorde Konungen et besök i Dalarna, då Dalkarlarne sammankallades til Tuna Kyrka och efter visad botfärdighet erhöllo nåd; men de uproriske Prelaterne flydde til Ärkebiskopen i Trondhem. Konungens kröning och förmäl-

mälning yrkades af Ständerna på en Riksdag i Vadstena 1526 i Januarii. Til den förra beviljades en Gärd och om den sednare utfärdades Ständernas bref på Tyska, hvaruti hans tilkommande Gemål försäkrades om Lifgeding, och hans manliga bröstarfvingar om thronfölgden och förläningar. Deremot bekräftade han Ridderskapet och Adelns privilegier, med tilökning af rättighet, at upbära sakören af deras landbönder. Til Rikets gälds betalning skulle två tredjedelar af tionden användas. Konungen tilägnade sig genom börd, efter sin Farmor Brita Sture, Gripsholms Kloster, som på gemensamt arfvegods var grundlagdt af Riksföreståndaren Sten Sture den äldre, och började af dess och fyra andra uphäfna Klosters nedrifna murar upbygga Gripsholms slott. Olaus Petri utgaf d. 14 Februarii den första skrift på Svenska i Reformationsvägen, som var en Förklaring öfver de Catholskas tre hufvudstycken i Cathechesen, Trones Artiklar, Fader Vår och Ave Maria; och i Maji månad höll Konungen et samtal med den vid Upsala församlade Allmogen om Latinska Mässan och dess afskaffande.

På et nytt Riksmöte i Stockholm d. 25 Jun. upgaf Konungen återstoden af Rikets gäld

gäld til 45000 mark, och til dess betalning beviljades d. 10 Aug. en ovanlig gärd af Ständerna. Två tredjedelar af kyrkornas tridjung i Tionden skulle dertil användas, och det öfriga lämnas dem til vin och vax. Af Präfterskapet fordrade Konungen 25000 mark Örtug, men lät nöja sig med 15000, hvaraf hvar mark svarade emot 20 skillingar efter nuvarande myntfot. Upsala Stift betalte härutaf 4000 mark, Linköping 2500, Åbo 3000, Skara 2000, Strengnäs 2000, Västerås 1000, och Wexiö 500. Städerne i Upland, Västmanland, Södermanland, Nerike och Bergslagen skulle göra en gärd i vissa läster Järn, och i Småland, Öster- och Västergöthland i vissa däcker Oxe- och Kohudar. Af Allmogen sammansatte sig 12 Skattebönder och 24 Landbönder i en gärd af Säd, Smör, Hudar, Kreatur, m. m. uträknad til visst värde i penningar. Biskoparne och Adeln åtogo sig en förmögenhets-afgift och at af hvarje 400 marks ränta, Frälse eller Förläning, utrusta sex varagtiga karlar til häst med fulla vapen. Knapt voro Ständerne åtskilde, förrän en Svensk Öfversättning utkom af Nya Testamentet in folio, d. 25 Aug., hvilken Konungen låtit utarbeta af sin Canzler, Lars Anderson. Biskop Brask för-

förböds at vidare betjena sig af Söderköpings Boktryckeri, och Ärkebiskopen skickades ut, under sken at fria för Konungen til K. Sigismunds Dotter i Pohlen, Prinsessan Hedvig. Han kom aldrig tilbaka, och Ärkebiskopsstolen stod obesatt til 1531. De uproriske Prelaterne Sunnanväder och Mäster Knut voro på lägd hemkomne från Norrige. Oagtadt Biskoparnas och Upsala DomCapitels protest, ställdes de för en verldslig Domstol och dömdes til döden. Efter et nesligt intåg i Stockholm afrättades de d. 17 och 21 Febr. 1527. En farligare tilställning hade redan yppat sig i Dalarna, som förmodeligen påskyndade deras olycka. En bonddräng ifrån Björksta Socken i Västmanland gaf sig ut för at vara Nils Sture, och ehuru denne Herren dog detta år i Konungens Hof, fick bonddrängen, som gemenligen är känd under namn af Daljunkaren, medhåll i Mora, Orsa och Leksand Socknar, samt understöd af Ärkebiskopen i Trondhem, der han äfven befordrades til et Adeligt giftermål. De vunno dock icke medhåll af de andra Socknarna. Konungen fann sig ännu icke i stånd at beifra denna saken. Han emottog och besvarade med all foglighet deras klagomål, som egenteligen gingo ut

 på

på utländſka mäns nyttjande i Rikets ämbeten. Härmed mentes förmodeligen Grefve Johan af Hoja, ſom Konungen uptagit ibland ſitt Råd och förmält med ſin Syſter, Margareta Vaſe, RiksRådet Joachim Brahes Enka. Han ſlöt äfven med deſſa ſina uproriſka underſåtare et ſtilleſtånd, ſom på hans vägnar ingecks af Anders Pehrſon på Rankhyttan och Måns Nilsſon i Aſpeboda, hvilke biträdt honom i upresningen emot K. Chriſtiern.

Uti et öpet bref til Rikets invånare hade Konungen i början af året tilkännagifvit, at de upkomna Religionstviſterne på en Riksdag i Väſterås ſkulle underſökas, och emedlertid fick Olaus Petri tilfälle at ännu mera uplyſa dem genom tryckta ſkrifter, i anledning af en upkommen ſtridighet med en lärd Carmeliter-munk i Danmark, Paulus Eliæ. Denne hade uti et Sändebref til Danſka RiksMarſken Tyke Krabbe beſkylt Luther, at hafva prädikat olydnad emot Öfverheten, förkaſtat goda verk och gerningar, m. m. Härpå ſvarade Olaus Petri i en Skrift d. 28 Mars. Äfven hade ſamme Munk kommit öfver en handſkrift af de förr omtalda Spörsmål, ſom K. Guſtaf förelade Upſala DomCapitel. Til dem utgaf han d. 28 April

April tryckta svar och förelade Konungen i stället tolf Spörsmål, som mäst gå ut på hans hårda och giriga regemente, och dessa besvarade Olaus Petri följande året uti et Sändebref af d. 27 Maji. Den utlofvade Riksdagen i Västerås öpnades d. 20 Junii. Biskoparne Hans Brask, Magnus Haraldi, Petrus Magni och Magnus Sommar voro der närvarande. Två Kaniker af Upsala och två af Wexiö DomCapitel. Femton Rikfens Råd, 129 Adelsmän, 32 Borgare, 14 Bergsmän och 105 Bönder. I Konungens gästabud sattes Biskoparne under Rikfens Råd. Konungens proposition framställdes af Canzleren Lars Anderson d. 22. Den innehöll, at Kronans inkomster voro 24000 mark och utgifterne 60000: at Konungen och Adeln hade knapt en tredjedel af Rikets gods i sina händer: at missnöjen och utländska tankesätt regerade i landet. Ture Jönson Roos och Biskop Brask förkastade de utvägar, som upgåfvos til hjelp. Biskopen i Strengnäs öfvertalde dem ändteligen at foga sig, sedan Konungen hotat at afläga sig Kronan. Rikfens Råd och de tre Standen afgjorde först Riksdagsbeslutet, som är kändt under namn af Västerås Recess. Biskoparne biträdde den med de orden, at de voro tilfreds, huru rike och fattige Hans Nå-

 de

de dem hafva ville. Kyrkans gods skulle återkallas under Kronan. Tionden skiftades under Catholska tiden i tre delar. En tilkom Kyrkoherden, och den blef bibehållen *). De andra två tredjedelarne voro åter delade i tre delar. En tilföll Biskoparne och kallades Biskopstionde. Den fingo de behålla tillika med sina landbönder, emot det at de betalde Konungen en viss summa penningar i arrende; men sedermera afstodo de ifrån altsammans, emot det, at de fingo visst underhåll af Kronan. Den andra delen tilföll Sockenkyrkan och kallades Kyrkotionde. Den underlades nu Kronan, emot det åt vissa tunnor bestodos Kyrkorna, under namn af vin- och byggningssäd. Tredje delen behölls i förstone af bonden hemma til de fattigas underhåll, och kallades derföre Fattigtionde. Sedermera anslogs den til Canikernas underhåll vid Domkyrkorna och fick namn af Caniktionde. Den blef nu äfven hel och hållen indragen til Kronan. Biskoparnes Slott skulle öfverlämnas til Konungen, som ägde at utstaka deras Hofstat och indraga öfverskottet. Ärkebi-

*) K. M. bref om Clerkeriets lön 1528. Fants Diarium 3: 2. K. M. Förklaring, at Allmogen icke förbjudes at utgöra den rätta tionde i Västerås Recess. Höpp. Fört. p. 2.

bifkopen hade haft Ståke, eller Almarståk i Näs Socken, Annex til Ryd, tre mil ifrån Stockholm och 4 ifrån Upfala, vid ftora fegelleden och allmänna landsvägen, der färjan är öfver fundet. Efter den fäftning der varit och fom förftördes efter Ständernas beflut 1517, är nu endaft en ftenhög och derunder en källare i behåll. Desfutom ägde Ärkebifkoparne Arnö i Gran Socken, nu Öfverfte boftälle vid Kongl. Lifregementet til häft; Landsberga, nu Öfverfteboftälle vid Uplands Regemente, har fordom varit en ftor Ärkebifkoparnes afvelsgård, hvaraf Socknen ännu heter Bifkopskulla. Äfvenfå Tuna, fordom Bifkopstuna i Åker Socken, nu et beruftadt Säteri om 6⅔dels mantal. Bifkopen i Linköping hade Munkeboda, nu Norsholm; i Skara, Läckö; i Strengnäs, Tynnelsö; i Väfterås, Grönsö; i Åbo, Kuftö, nu Öfverfteboftälle vid Åbo läns Infanteri-regemente, ¾dels mil ifrån Åbo. Kloftren lämnades en Ridderman i förläning, emot det at han underhöll Munkarna, fom nu voro förminfkade til et ringa antal, och betalde arrende til Kronan. Bifkoparne fkulle ej vidare taga bekräftelfe ifrån Rom. Börd tilläts få väl Kronan, fom Adeln på fådana gods, fom kommit ifrån dem under

kyrkan sedan K. Carl Knutsons Räfst 1454. Deras talan skulle likväl pröfvas vid Häradsrätterna och anmälas hos Konungen. Biskoparne skulle tilsätta Kyrkoherdar på landet. En Annan författning gjordes på denna Riksdag om kyrkosaker, som kallas Västerås Ordinantia. Konungen kunde afsätta Präster och utstaka gränsorna emellan Socknarna. Munkarnas tiggeri skulle inskränkas. Prästers qvarlåtenskap tilföll deras arfvingar. Testamenten til Biskopar och Präster ogillades, men i stället kunde Konungen ihågkommas. De sakören, som Biskoparne hitintils upburit i vissa brottmål, tilerkändes Konungen, och andeliga jurisdiction inskränktes.

Större förändring i Sveriges inrikes belägenhet, har aldrig någon Riksdag medfört i Sverige, än denna och den som hölls 1680. Riksens Råds bref härom med Konungens föreskrift utsändes med goda män til alla landsorter, och då flere oblide omdömen deröfver utspriddes ibland Allmänheten, blef Laurentius Petri anbefald at upsätta en förklaring både öfver Västerås Recess och Ordinantia. Denna skrift, författad 1529, är den förste af hans penna *). För Biskop Brask måste

otta

*) v. Stiernman Rd. Beslut, I: 108.

otta Riksens Råd gå i borgen; men när Konungen reste til Götha rike efter Riksdagen, passade han tilfälle och utverkade sig befrielse derifrån. Under sken at visitera på Gothland reste han til Danzig, der han träffade den landsflygtiga Ärkebiskopen Johannes Magnus och dog i Lenda Kloster i Pohlen 1538. Biskopen i Linköping betalte af sina inkomster 3000 Danska mark och 144 pund smör; i Skara 2050; och Prästerskapet, för at vara frie för Borgläger eller inqvartering, 1000 mark och 200 oxar. Biskopen i Strengnäs 2000 mark örtug, hvar mark efter 1527 års Myntordning til 16 skillingar: Prästerskapet 4000 mark. Biskopen i Åbo 1200 mark örtug och 283 pund smör. Canonicater och Præbender utdeltes af Konungen til både Andelige och Verldsliga Personer. Af Domprosteriet i Upsala behöll Konungen landbönderna och gaf tionden åt Ärkebiskopen. Archidiaconatet indrogs til Bibelns tryckning. Scholasteriet eller Tierp fick Laurentius Petri. Ture Pehrsson Bjelke, Cantoriet o. s. v.

Konungen var mycket angelägen om at stifta giftermål emellan de Herrars Enkor och Döttrar, som omkommit i Stockholmska blodbadet, och sina nya Embetsmän.

män. Om hans Syster och Syskonbarn, som begge hette Margareta Vase, är talt tilförene. Sten Sture den yngres Enka Christina Gyllenstierna förmäldes nu om hösten på Lindholmen med Johan Tureson Roos. Han hade i fem år tjent i Hertig Henrics af Meklenburg Hof. Sedan såsom frivillig i fyra år hos Konungen i Frankrike, och i sju år hos Tyska Kejsaren, hvilken slagit honom til Riddare. Nu uptogs han äfven ibland Rikfens Råd. Eric Rynings Enka, Anna Bengtsdotter Lilje, giftes med Gudmund Skrifvare eller Slatte, som tornerade om henne med Staffan Sasse vid Konungens kröning 1528. Eric Nilsson Gyllenstiernas Enka, Brita Jönsdotter Roos, fick Måns Brynteson Liljehök. Måns Grens til Tidön Enka, Anna Jacobsdotter, blef gift med Jon Skrifvare, som hade varit Mölnaredräng, men af Konungen sattes i Västerås Schola, blef Ståthållare på Västerås Slott; men för sin högfärd afsatt och död i uselhet på Ekeby gård i Ryttern 1531. Tönne Ericson Totts Enka, Catharina Ericsdotter Bielke, fick Arvid Västgöthe. Knut Bengtson Sparres til Engsö, Christina Gyllenstierna, Lars Tureson Roos. Ture Bengtsons til Benhamra dotter Anna, Måns Svenson Somme, och Bengt Nilssons til

Ben-

Benhamra Syster, Henning Brockenhusen. Ärkebiskopen Laurentius Petri fick Konungens Syskonbarn Elisabeth Mattsdotter Uplänning.

At bibehålla Apostoliska Successsion i den Svenska Församlingen, lät Konungen d. 5 Jan. 1528 viga de utvalda Biskoparna i Strengnäs, af Biskop Petrus Magni i Västerås, som sjelf var vigd i Rom; och derpå firades hans kröning på en Riksdag i Upsala d. 12 i samma månad. Äplet bars vid denna högtidlighet af Rikshofmästaren Ture Jönson Roos, Svärdet af Riksmarsken Lars Siggeson Sparre, Spiran af RiksRådet Holger Carlson Gere; men Kronan låg på Altaret och påsattes Konungen af Biskoppen i Skara Magnus Haraldson Strömfelt. Konunga-eden innehöll intet til Prästerskapets förmån. Tretton Riddare slogos inom och utom Rådet. Kröningspenningar utkastades och högtiden firades äfven med Tornerspel. Från Upsala begaf Konungen sig til Västerås, hvarest han d. 15 Februarii höll mönstring med Adelsfanan och Krigsfolket til 14000 man, och med dem tågade han upp til Dalarna. Dalkarlarne omringades på Tuna gärde, och uphofsmännerne straffades til lifvet. En dylik räfst anstäldes i Mars

månad med Helsingarna i Delsbo. At ytterligare stadga cerimonierna vid Gudstjensten, sammankallades et Kyrkomöte i Örebro til d. 2 Februarii 1529. Konungens Canzler Laurentius Andreæ var Ordförande. Biskopar, Präster och jämväl Munkar voro närvarande. Der afgjordes, at den Hel. Skrift skulle förklaras i Scholor och Kyrkor; dock skulle man hålla sig til den Latinska Öfversättningen, som Munkarne derföre borde äga. Öfverflödiga Helgdagar skulle afskaffas, utom dem, som buro namn af Rikets Patroner. Vigvatten, Beläten, Palm, Kyndersmässoljus, olning och chrissming, Fastedagar och Pelegrimsresor bibehöllos; men förklarades til deras rätta betydelse. Olaus Petri kunde då utgifva den första Handboken på Svenska d. 28 April. Uti den bibehölls salt i munnen, smörjning med olja och ljus i handen vid Döpelsen. Vid sjukbesök skulle man dock söka at undvika yttersta smörjelsen. Förböner skulle anställas för de aflidande, om tilståndet så tillät.

En arfstvist med Rikshofmästaren Ture Jönson Roos hade satt honom i ovänskap med Konungen. Hans Fru Anna Vase, som var Konungens halfsaster, hade

de tagit lika lott med Konungens Far efter Farmodren Brita Sture. Rikſens Råd hade afdömt den året förut i Lödeſe til Konungens fördel och at Rikshofmäſtaren ſkulle återbära en tredjedel af arfvet. Han förenade ſig med RiksRåderna Nils Olofſon Winge, Ture Ericſon Bielke och Måns Bryntеſon Liljehök i Väſtergöthland, och den ſiſtnämnde var utſedd at intaga Guſtafs rum på thronen. Biſkopen i Skara deltog häruti. De Evangeliſke Prädikanter, ſom Konungen nedſändt, fördrefvos. Konungens Svåger, Grefven af Hoja, och Secreterare Wulf Gyler voro ſände til Lybeck, at göra ſluträkning om Stadens fordran hos Kronan. Den utſattes til 73000 mark Lybſk, ſom ſkulle betalas inom fem år. Emedlertid ſkulle Lybeck enſamt hafva tullfrihet i Sverige och det blott i Stockholm, Calmar, Söderköping och Åbo. Grefven reſte vidare til Hertig Magnus I af Sachſen Lauenburg, at fria för Konungen til hans dotter, Prinſeſſan Catharina, ſom var ſexton år gammal, och hvars Syſter Dorothea ägde K. Fredric I:s Son, Prins Chriſtian af Danmark. Vid återkomſten til Sverige Påſktiden, blefvo han med ſin Fru och Gyler qvarhållne af Smålänningarna, ſom upreſt ſig i Jönköping och ſkrifvit uproriſka bref til Öſtgö-

götharna. Desse höllos dock i ordning af RiksRåderna Holger Carlson Gere och Måns Johanson Natt och Dag. Rikshofmästarens Son, Domprosten i Upsala Jöran Tureson Roos, upväckte rörelser i Roslagen och Helsingland; men vid Landstinget med Västgötha Allmogen i Larf befanns dess tankesätt emot Herrarnas förmodan. Hofmästaren och Biskopen flydde då öfver gränsen til Halland, och derifrån til K. Christiern i Nederland. De öfrige trodde, at ingen ting kunde dem bevisas; men deras bref voro upsnappade vid Hofva på Tiveden. De förelades Ständerna på en Riksdag i Strengnäs d. 17 Jun. En urtima Rätt af Adel, Borgare och Bönder dömde dem til döden. Ture Bielke benådades för Modrens förbön; men måste pligta 2000 Gyllen. Axel Posse förfonade Konungen med et Credenskar. En rik Borgare i Vadstena, Mårten Skinnare, måste betala 1000 marker. Rikshofmästarens Fru gick in i Skokloster, och hans Son, Domprosten togs af Konungen til nåder, men förlorade ämbetet.

Hvart dämpadt missnöje gaf Konungen anledningar til nya intägter för Kronan. Af Upsala Domkyrka anammades i Julii månad den Guldkalk, som Hertiginnan Inge-

Ingeborg ditskänkt i testamente efter sin Gemål Hertig Eric Magnusson, om tretton markers vigt. På en Herredag i Upsala 1530 beviljades en Klocka, näst den största, af alla Kyrkor och Capell i Städerna. Vid dessa klockors utmätning togs äfven en tredjedel af Kyrkornas silfver. Förbud utfärdades, at sälja oxar ur landet. Et visst pris utsattes på dem. Konungen handlade dem sjelf til detta värde, och arrenderade bort rättigheten, at sedan sälja dem. Vid Salberge upbars til och med två öre i veckan af lösa qvinnor, som lågo der på deras skalkhet och onda lefverne. Alla brottslingar hade der fristad, undantagande mördare, sin Herres förrädare, uppenbara tjufvar och den frid bröt å qvinna. Alt silfver, som der tilverkades, skulle lefvereras til Konungens Silfköpare. Grufved skulle huggas på Kronans bergskog, så långt den räckte, och sedan hvar den kunde finnas; men kolved icke utan skogsägarens minne. Länsmän tilsattes i alla Socknarna omkring Grufvan, och Konungens Drabant Nils Uggla blef der Fogde och Åmbetsman på Väsby gård.

Större delen af de landsflygtiga Svenskarna samlade sig hos K. Christiern i Neder-

derland, hvars inbyggares förtrytsamhet öfver Lybeckarnes handelsfriheter i Norden satte en Krigshär på benen til hans hjelp. Nordiske Konungarne hade redan förbundit sig til inbördes försvar emot denna deras gemensamma fiende, med vilkor, at Sverige skulle behålla Bohuslän i sex år och hafva sin rätt til Gothland förbehållen. En ny orolighet i Sverige tycktes göra tilfället för K. Christiern gynnande. På en Herredag i Örebro i Januarii månad 1531 blef beslutet om klockornas användande til Rikets gälds betalning äfven utsträckt til alla landskyrkor, dock med tilstånd för Allmogen at lösa dem qvar med silfver. Visse ansedde män affärdades til hvar landsort, at kungöra beslutet, och Canzlern Lars Anderson och Staffan Sasse förordnades til upsyningsmän öfver denna upbörd, som borde transporteras til Sjöstäderna. Men när den skulle verkställas i Dalarna, blef en allmän upresning, för hvilken Konungens fordne anhängare, Måns Nilsson i Aspeboda och Anders Pehrson på Rankhyttan voro hufvudmän. Ture Jönsons, Gustaf Trolles och Biskop Måns Haraldsons bref utspriddes i Riket om K. Christierns ankomst i Riket och förändrade sinnelag. Dalkarlarne hämtade sina klockor tilbaka ifrån

ifrån Västerås, och deras efterdöme följdes af Nerikesboerna. Konungen låddes icke märka deras anstalter; utan gaf dem en af de mäst brottsliga til Befallningsman. Han förmådde emedlertid Allmogen i Upland, på et möte i Upsala om Ersmässan d. 18 Maji, til stillasittande, återbesatte den lediga Ärkebiskopsstolen och fullbordade sitt giftermål. Det förra skedde genom val i Stockholm d. 24 Junii. Rectorn i Upsala Laurentius Petri fick 200 röster och vigdes i Gråmunkeholms, nu Riddarholmskyrkan, näst för Michelsmässan af Biskop Petrus Magni i Västerås. Giftermåls-contractet emellan Konungen och Prinsessan Catharina var undertecknadt d. 24 Mars. Calmar med Stockholm och Öland samt Kexholms län i Österbotten utsattes til hennes Lifgeding med 3000 Rhenska Gyllens årlig ränta. RiksRåderne Lars Siggeson Sparre, Birger Nilsson Grip och Gustaf Olsson Stenbock affärdades i Julii til hennes afhämtande. D. 10 Sept. ankom hon til Stockholms brygga. Högtiden firades med Tornerspel. Gripen vigdes vid samma tilfälle med Konungens Systerdotter Brita Brahe, och Stenbocken med Brita Lejonhufvud, af hvilket ägtenskap han blef Konungens tredje Svärfader. K. Christiern var nu färdig med

sin

ſin tilruſtning, och det gälde förſt Norrige. Oagtadt de grymheter, han der föröfvat, ſåſom Prins, hade han der ännu många anhängare, förmodeligen af miſsnöje med Danſka Regeringen. Guſtaf Trolle var ſkickad förut at bereda honom vägen. Han anlände ſjelf til Opslo d. 11 Nov. och hyllades af ſamteliga Ständerna. De landsflygtige Svenſkarne voro i hans ſällſkap. Ture Jönſon och Biſkop Magnus Haraldſon inföllo i Bohuslän och Belägrade Bohus. Derifrån utfärdade de uproriſka bref til Väſtergöthland. Carlsborg intogs och upbrändes. Lars Siggeſon Sparre ſändes ned med Konungens bäſta Krigsfolk och Adelsfanan af Götha Rike, och de öfrige gränsorterne ſattes i förſvarsſtånd.

Svenſkarne anföllo i Januarii 1532 lägret för Bohus med den framgång, at belägringen måſte uphäfvas, och den gamle Rikshofmäſtaren, af hvilken Chriſtiern anſåg ſig bedragen, miſte derföre hufvudet i Kongälf. Bohuslän, ſom ännu bordt behållas i fyra år, afträddes til Danmark, och Chriſtierns magt i Norrige ſammanſmälte til 2000 man. När Danſka flottan ankom dit, måſte han dagtinga på Aggerhus d. 14 Jul. och öfverlämna ſig i K. Fre-
drics

drics händer. Han försäkrades väl om et Förstеligt underhåll; men dömdes til evigt fängelse och handterades med mycken stränghet. Holländarne ingingo äfven frid med Sverige och Danmark i Köpenhamn och förbundo sig, at icke vidare bistå K. Christiern. Svenske flygtingarne kommo undan och funno beskydd hos Hertig Albrecht af Meklenburg, som var gift med Christierns Systerdotter, Hertig Albrecht af Preussen, som var hans Svåger, och Churförsten Fredric af Pfalz, som blef förmäld med hans dotter Dorothea. Derifrån underläto de icke, at sprida oro i Norden.

Nu kom Konungens tid, at beifra upproret i Dalarna. Vapensyn hölls d. 13 Jan. 1533 i Västerås. Dalkarlarne sammanstämdes och tiltalades af Riksens Råd. Deras anförare afrättades på stället. Måns Nilsson, Anders Pehrsson med flera fängslades och gingo til döden i Stockholm. De öfrige fingo för sista gången tilgift.

Missnöjet i Lybeck med friden emellan Holländarne och Nordiska Konungarne verkade der en Revolution. Den förra Magistraten affattes och tvenne äfventyrare, Mejer och Wullenweber bemästra-

 de

de sig styrelsen. K. Gustafs Köpmansgods togs i qvarstad, då han vägrade ingå förbund med dem emot Nederland, och hans egen Svåger Grefven af Hoja förfördes til affall. Tvifvelsutan har något enskildt missnöje med Konungen gifvit anledning dertil. När Grefven kallades ifrån Viborg, som han hade i förläning, seglade han i stället med Fru och barn til Rewel, hvarifrån han begaf sig til Lybeck. Sturiska namnet skulle efter vanligheten nyttjas. Riksföreståndaren Sten Sture den yngres son, Svante Sture, som vistades vid Lauenburgska Hofvet, narrades derifrån til Lybeck, men kunde icke öfvertalas til otro emot sitt fäderneslånd. Von Meelen, Biskop Brask och flere Konungens ovänner vaknade ur deras dvala. Det var i sådana omständigheter en dubbel lycka, at Konungen såg sitt hus befästadt med en Son, Prins Eric, som föddes på Stockholms Slott d. 13 Dec. I Danmark gjorde Lybeckarne samma påstående om förbund emot Holländarne, och i denna ställning dog K. Fredric I, d. 3 April. Lybeck förklarade sig då för den fångna Christiern til efterträdare. Den aflidne Konungens äldre Son, och K. Gustafs Svåger, Prins Christian, tilträdde Hertigdömet Holstein, såsom

ſom arfland. Der inföll en Lybſk Krigshär under Grefve Chriſtofer af Oldenburg och Hertig Albrecht af Meklenburg, och brandſkattade. En flotta underſtödde hans företag. Köpenhamn och Malmö öppnade honom portarna, och han hyllades af Skånſka Adeln vid Lund.

Konunga-valet i Danmark drögde et helt år, ty Präſterſkapet ville föredraga den yngre brodren Prins Johan framför Hertig Chriſtian, ſom var tilgifven Lutherſka läran. Ständerne i Jutland valde honom likväl d. 4 Jul. på K. Guſtafs inrådan, ſom underſtödde honom både med folk och penningar. Johan Tureſon Roos föll in i Halland med ſex fännikor landsknektar och 2000 häſtar och intog Halmſtad, der Chriſtian hyllades. Grefven af Hoja och Mejer ankommo til landets förſvar; men Jacob Bagge afſlog en ſtorm på Halmſtad i Jan. 1535, och Mejer blef ſlagen af Johan Tureſon d. 14 i ſamma månad vid Helſingborg, ſjelf fången med 1500 man, och de öfrige lade ned gevär. På de Danſkas påſtående lämnades Mejer til förvar hos deras Commendant på Warberg; men narrade honom och Slottet i ſina händer. Johan Tureſon fortſatte likväl ſin framgång i Skåne, och intog Lund.

Svenska Örlogsflottan lopp ut d. 30 April af elfva Skepp och fyra lastdragare under Amiralen Måns Svenson Somme. Han förenade sig med den Danska och hade en lycklig träffning emot Lybeckarne vid Bornholm, hvarpå han hjelpte til vid Malmös, Landskronas och Köpenhamns belägringar. Slaget vid Assens på Jutland, hvilket de Danske vunno under Ranzows anförande d. 21 Junii emot Grefven af Hoja, afgjorde kriget til K. Christians förmon. Grefven blef der fången och dödad, och Ärkebiskop Gustaf Trolle afled dagen efter af sina blessurer. Eric Flemming sattes i Augusti månad til Befälhafvare öfver Svenska Krigsmagten i Skåne, der Christian äfven blef hyllad. Han gjorde sjelf sin Svåger d. 7 Sept. et besök i Stockholm, drögde der i otta dagar och fick et nytt penningelån; men några dagar efter hans afresa afled hans Svägerska, K. Gustafs Gemål Drottning Catharina, på Stockholms Slott d. 23 Sept. blott 22 år gammal, och hastigheten af detta dödsfall gaf äfven Gustafs fiender anledning at utsprida om honom utomlands förklenliga rygten. De förenade flottorne hindrade den Lybska, ehuru hon fått förstärkning ifrån K. Henric VIII i England, at undsätta Köpenhamn. Warberg öppnade

de portarna d. 22 Sept. och Landskrona d. 9 Oct. för Svenska Armeen i Skåne. Flottan gick derpå der i hamnen i vinterqvarter. Til hennes förstärkning förbandt Adeln sig på en Herredag i Arboga, i Februarii månad 1536, at utrusta et Skepp ifrån Upland och Östergöthland, et ifrån Västergöthland och Småland och et ifrån Finland, med en Jagt til hvardera Skeppet. Hvar och en frivillig, som ville rusta sig emot Rikets fiender til häst, fick af Kronan 30 mark örtug, 6 alnar Engelskt kläde och fritt underhåll hela året igenom. Krutsjuderier inrättades; men dessa anstalter blefvo snart öfverflödige genom den påföljande friden.

En ny hvälfning föreföll i Lybeck. Gamla Rådet insattes efter Rikskammarrättens dom, och Wullenweber dömdes til döden. Friden emellan Danmark och Lybeck slutades i Hamburg d. 14 Febr., K. Gustaf oåtspord. Han blef likväl deruti innesluten; men på de obehagliga vilkor, at Lybeckarne skulle återfå sina fordna handelsfriheter i Sverige och Konungens enskilde tvister med Grefvens af Hoja barn och Berendt von Meelen slitas genom en rättegång. K. Christian ursägtade sig med fruktan för Churförsten af Pfalz,

 för

för hvars räkning Regentinnan Maria i Nederland affkickat tvenne Kejserliga Rådsherrar til Ärkebiskopen i Trondhem. Norrige förlorade, för sina inbyggares förhållande i dessa krig, sin sjelfständighet och blef et lydland under Danmark. K. Gustaf ingick ändteligen äfven förlikning med Lybeck i Julii månad. Staden skulle bibehållas vid sina handelsförmåner; men erlägga 5 procents tull af ingående varors värde. Med Danmark tecknades et förbund i Köpenhamn d. 9 Oct. om inbördes förfvar, och Svenska Kronans fordran hos den Danska utsattes til 25000 Gyllen. En sammangaddning uptäcktes emot Konungens lif af Tyska borgare i Stockholm, under anförande af Myntmästaren Anders Hanson, som var gift med Biskop Brasks Syster, och för hvilken hufvudmännen för Reformationsverket i Sverige sedermera föllo i onåd. Men emot dessa utrikes bekymmer och inrikes faror vann Konungen et stöd i en ny lycklig ägta förbindelse med Margareta Lejonhufvud, RiksRådet Eric Abrahamsons dotter til Loholmen eller Gräfsnäs. Hon var född på Ekeberga i Nerike. Fadren hade omkommit i Stockholmska blodbadet. Hon var förut förlofvad med Svante Sture. Bröllopet med K. Gustaf firades i

Up-

Upsala d. 1 Oct., och Sturen fick följande året Drottningens Syster, Merta Lejonhufvud. Dessa förbindelser blefvo likväl för framtiden af betydliga följder. Äldste Sonen, Prins Eric, hvars mor var en utländsk Prinsessa, saknade Slägtingar inom Riket. Hans Styfsyskon af sednare giftet hade deremot et talrikt antal, af det i forntiden så mycket betydande Sturiska Huset, hvilket i hemlighet icke kunde underlåta, at anse sig närmast berättigadt til thronen, åtminstone i händelse af Vasa-ättens utgång. Derifrån och ifrån K. Gustafs författning om Hertigdömen för sina Söner af sednare giftet, får man härleda de inbördes oroligheter, som alt til K. Carl den Niondes tid söndersleto Riket. På Ryska sidan syntes Konungen kunna vänta sig rolighet, sedan hans sändebud til Muscou i Jan. 1537 förlängt friden på sextio år, hvilken efter tio års förlopp med korsskysning skulle bekräftas. Men med Danmark föreföllo oupphörlige underhandlingar. De angingo dels Konungens fordran, som ändteligen fyra år härefter blef betald med 31000 Riksdaler; dels hans egna och Svenska Adelns arfvegods i Danmark och Norrige, hvilka de Danske ville anse förbrutna, i anledning af Kejsar Maximilians dom af

 år

år 1505, som förklarat dem, som hyllat K. Hans 1499 och brutit hyllningen, förlustiga deras medborgeliga rättigheter. Konungen fick dock tilbaka sina gods i Halland. Berendt von Meelen, som gått i Sachsisk tjenst, fordrade 15000 Gyllen i skadestånd för sin hustrus arf; men lät dock sedan förlika sig med 2200. Grefvens af Hoja barn ville träda til hans förläning af Viborg och Nyslotts län i Finland; men Konungen svarade, at man icke kände några ärfteliga Län i Sverige. Deras Mor, Konungens Syster, emottog icke hans anbud, at komma tilbaka til Sverige, utan dög i Rewel; men hennes Son med förra giftet, Pehr Brahe, kom hem och återfick sina fädernegods. Konungens Kamererare Olof Bröms, som varit skickad til Köpenhamn i dessa ärender, rymde derifrån til Hertigen af Meklenburg, och Konungen, som förgäfves fordrade honom tilbaka, klagade, at han bedragit honom på en stor summa penningar. Missnöjet med Konungens författningar med oxhandeln på gränsen, gjorde Småländska Allmogen orolig, så at Konungen måste sända ned troppar ifrån Linköping under Lars Siggeson Sparre, som pligtfälde bönderna på boskap och penningar. Följande året brast denna oro åter

ter ut under tvenne Bönder, Jöns Anderson och Nils Dacke, som ihjälslogo Konungens fogdar och, när de eftersattes, flydde den sednare til sin slägt i Blekingen och den förre til Lybeck, der han underhandlade med Berendt von Meelen och Grefve Eric af Hoja emot Konungen. Adelns förhållande var äfven föremålet för denna upresning, som egenteligen brast ut fyra år derefter i den så kallade Dackefägden, det farligaste upror Konungen hade at uthärda, och som varade i tre år. Konungen nödgades sjelf förehålla Adeln, huru de lefde, som ingen Öfverhet vore i landet. I synnerhet missbrukade de mycket deras bördsrätt ifrån kyrkor och kloster, så at Konungen måste förordna, at alla sådana frågor omedelbart skulle underkastas hans pröfning. Brist på skickeliga ämnen inom Riket, gjorde det förmodeligen til en nödvändighet för honom, at söka Ämbetsmän utifrån. En Jacob von Saphojen blef hans Lifmedicus. En Gilis von Taubenheim, Prins Erics Hofmästare. En Conrad von Phy, hans Canzler, och en Georg Norman Prinsens Informator.

De bägge sistnämnde blefvo ganska betydande i Konungens Rådkammare. O-

laus Petri hade låtit afrita några vädersolar, som synts på himmelen, på en tafla, som han uphängt i Storkyrkan, der hon ännu förvaras, och i sina predikningar förklarat dem såsom förebud til Guds straff öfver Konungens synder, den han offenteligen utropat för en tyrann. Han hade utgifvit en predikan om eder och svordom, hvaruti han skyllt Konungen för dessa laster. Konungen skref et skarpt bref til hans bror, Ärkebiskopen, och förböd honom, at ifrån den dagen företaga någon ting uti Reformationsverket utan sin vettskap, icke heller trycka några böcker, förrän de af Konungen vore gillade. Magister Norman förordnades til General-Superintendens öfver hela Prästerskapet i Sverige, och fick et Religionsråd sig til biträde, nästan i likställighet med Bugenhagens inrättningar denna tiden i Danmark. När det sedermera uptäcktes, at Olaus Petri och Laurentius Andreæ genom hemlig bekännelse varit medvetande i Anders Hansons stämplingar emot Konungens lif, ställdes de 1540 för rätta på Herredagen i Örebro, och Ärkebiskopen måste sjelf dömma dem til döden. Stockholms Borgerskap betalte 500 Gyllen för sin Kyrkoherde, som tre år derefter fick igen ämbetet; men Laurentius

An-

Andreæ måste lösa sitt lif med hela sin egendom, och lefde sedan i största fattigdom i Strengnäs. Bägge dogo 1552. Magister Norman och Biskop Henric Kanna i Västerås, til börden Norrman, fingo Konungens fullmagt, at såsom Religionsråd visitera alla Församlingar, til- och afsätta Präster, och upfann Biskopen, i samråd med Canzleren Phy, det så kallade tunnofängslet, då den brottslige träddes igenom en tunna med utslagna bottnar och spikar uti, i hvilken han rullades. På dessa visitationer anammades hvad ännu kunde vara qvar af kyrkornas silfver.

Men en vigtigare författning afgjordes på denna Riksdag, som varit och blir en af K. Gustafs största förtjenster emot dess Fädernesland. Fjorton närvarande Rådsherrar och tre Biskopar svuro på Konungens blottade svärd, som förklarade sig för Arfherre i Sveriges Rike, uti dess Söners, Prinsarna Erics och Johans närvaro, af hvilka den sednare var tre år gammal, at vara Honom och hans Lifsarfvingar trogna och lydiga, och anammade deruppå Sacramentet. Detta förnyades på en Sammankomst i Ny Lödese, hvarest äfven en Regementsordning utfärdades för Västergöthland, i afseende på det o-

ro-

roliga tilståndet i landet. En Kammarordning faststäldes rörande Kronans upbörd och räkneverk; och som den nye Canzleren, som var Nederländare, för alla dessa författningar hos Allmänheten kom i vanrygte, måste Konungen genom et offenteligt påbud taga honom i förswar. Italienske byggmästare införskrefvos ifrån Venedig, som byggde de första Galerer i Östersjön och tillärde Finnarna i den konsten.

Med sin Svåger K. Christian den tredje i Danmark hade Konungen et personligt möte på gränsen emellan Småland och Blekingen vid Brömsebro d. 14 Sept. 1541. Han seglade med sin Gemål och bägge Söner på en stor flotta til Calmar. Derifrån kom han på lätta fartyg och slog upp et ganska prägtigt läger på en holme. K. Christians tält var upslagit på fasta landet, och der slutades en frid på 50 år, som hufvudsakeligen grundade sig på 1534 års fördrag och i tjugusex punkter innehöll föga märkvärdigt. Et inbördes förswar emot gemensamma fiender var det förnämsta. Af Smalcaldiska Ligans hufvudmän, Churförsten af Sachsen och Landtgrefven af Hessen, hade Konungen blifvit anmodad om biträde, äfven-

som

som af K. Ferdinand i Böhmen, genom Kejserliga Canzleren von Baumgarten, om hjelp emot Turken; men med höflighet undandragit sig bägge delarna. Deremot och som K. Christian redan slutit förbund med K. Frans I i Frankrike, ditskickades först Secreteraren Frans Trebow, och sedan Christofer Richer kommit såsom Fransk Minister tilbaka, skedde i Januarii månad 1542 en stor beskickning til Frankrike af Konungens Canzler von Phy, hans Svåger Sten Ericson Lejonhufvud, Knut Anderson Lilje och Göran Norman. De träffade K. Frans I i Regny, och förbundet tecknades d. 1 Julii. Konungarne skulle bistå hvarandra med 6000 man, som i nödfall kunde ökas til 25000 och 50 Krigsskepp. Fransoserne skulle tullfritt få införa salt i Sverige för 6000 Ducater. I detta förbund intogos K. Jacob V i Skottland, Hertig Albert af Preussen, Hertig Albert af Cleve och Geldern, och K. Henric VIII i England.

Den förr omtalte Nils Dacke uti Småland hade nu uprättat en Lifvagt af 100 man, ihjälslagit Arvid Västgöthe, Germund Slatte, och flere Adelsmän samt Konungens Fogdar, och var stundom 10000 man stark. Konungen skickade flera goda

da män af Adeln ner, at afgöra hans befvär i godo. Han fick sjelf legdebref at komma til Konungen, men förgäfves. Krigsfolket och Adelsfanan måste då nedsändas under Gustaf Olsson Stenbock och Severin Kihl. Med dem slöt Dacken et stillestånd ifrån d. 26 Jul. til d. 1 Nov., men höll det icke bättre, än at han då plundrade som värst och tilböd Svenska Kronan åt Svante Sture, som var Höfvitsman på Stegeborg. Konungen beslöt då at hålla en stående här på benen, både af ryttare och landsknektar, som i hans tid gick til 6000 man och mycket förökades af hans efterträdare. En Tysk Ryttmästare Glasenapp skickades ut i detta ärende at värfva folk, och Georg Norman och Christofer Anderson såsom Legater til Danmark. Den förre skulle gå derifrån til Hertigarna af Pommern och understödja värfningen. Den sednare gjorde sig otrogen och rymde med hustru och barn til Lybeck, der han dog 1548. Han hade blifvit promoverad Magister i Wittenberg och var nu Riddare och Riksens Råd. Lars Siggeson Sparre och Johan Tureson Roos skickades til Östergöthland, at hålla det landskapet i ordning. Det förut ingångna stilleståndet förlängdes på et år til d. 1 Nov. 1543; men Dacken upförde

de sig emellertid med Kunglig myndighet, höll landsting i Vexiö och emottog beskickningar ifrån Hertig Albrecht af Meklenburg och Kejsar Carl den femte, hvars utskickade Granvella likväl icke vågade sig närmare, än til Nürnberg. Uti et öppet bref til hela Riket gjorde Konungen en jämförelse emellan förra tider i Sverige och de närvarande, för at visa huru liten anledning Allmogen hade til sina klagomål. Han tog en trohetsförsäkran af Dalarna, och höll en Riksdag i Örebro i Januarii månad, der Krigsmagten öfver hela Riket upbådades, at samlas i Vadstena och tåga til Småland. Germund Somme, som var Commendant på Calmar, afslog Dackens försök, at intaga Slottet. Svante Sture höll Östgötha Allmogen i lydnad genom sitt anseende, och slog Dacken flera gånger i utfall ifrån Stegeborg. Sparren och Roosen anföllo honom på en skog vid sjön Åsunden i Östra Härad, der han sjelf blef skjuten genom bägge låren och hans magt skingrad; men han reste sig igen, sedan han blef läkt, och understöddes af uproriska Präster. Jacob Bagge med et utfall utur Calmar d. 30 Jun. och Germund Somme samt Ture Pehrson Bielke, under ting med Allmogen i Julii månad, gaf hans partie

sista

sista stöten. Han sjelf blef ihjälslagen på Rödeby skog i Blekingen, då han var stadd på vägen til Tyskland, och kroppen steglades, med en kopparkrona på hufvudet, vid Calmar. K. Gustaf klagade, at hans utgifter för detta upror stigit öfver 700,000 mark örtug, och at alt hvad han i sju års tid hunnit samla, derigenom blifvit förskingradt. Det blef ock det sista, han under sin regering hade at uthärda.

Von Phy kom nu hem ifrån Frankrike och förde med sig S. Michaëls Orden, af hvilken K. Gustaf blifvit utnämnd til Riddare; men hans förtroende uphörde med det samma. Doctor Luther hade berättat Konungen uti bref, at han gift sig i Leipzig emot föräldrarnas vilja med en Unwardin, som han fört med sig i Flandern och på andra ställen; men hade nu et annat fruntimmer Anna Kökeriz med sig til Sverige *). På de fem år, han va-

*) Hans verser til Georg Norman vittna om insigt i Latinska språket:
Si nunc ipse voles, possis rescribere amico:
Charta per ambages ire redire potest.
Jam via per gratas pateat purgata puellas,
Charta nec hibernis plus remoretur aquis.
Haud procul in solitis cantat philomela rubetis
Atque super viridi fronde queruntur aves.

varit Konungens Öfverste Canzler, Regements- Krigs- och Secreta Råd, hade han förstört 68000 Riksdaler, för hvilka han icke kunde göra någon räkning *). Han miste nu sina ämbeten och insattes på Västerås Slott, der en Canzliskrifvare slog honom i hufvudet med en sten, så at han dog, 1557. Vid hans förhör, som anställdes i hans hustrus och Svägers Job von Kökeriz närvaro, har han tilskrifvit sin olycka Konungens Svåger Sten Ericson Lejonhufvud, hvilkens ohöfsade upförande vid Franska Hofvet han icke kunnat lämna utan åtal. De Ragalier, som K. Frans I förärat Svenska Kronprinsen, hade han satt i pant i Brehmen för et lån af 12000 Riksdaler, för hvilka han värfvat Soldater. Desse nyttjade han först at hindra Churförstens af Pfalz förening med Hertigen af Meklenburg. Sedan kommo de öfver til Sverige med en Grefve af Solms och Hertig Otto af Luneburg, hvilka han bedragit at gå i Svensk tjenst. Krigsfolket utskickades igen under den förras befäl, til hjelp åt Konungen i Frankrike, och Hertigen fick 500 Gyllens pension.

D På

Jure igitur miror diuturno silentia amici
Malueris forsan oscula amica sequi.

*) v. Stiernman: Bib. til Riksd. Besl. p. 70.

På Riksdagen i Väſterås 1544 blef Örebro arfförening bekräftad af 143 perſoner af Adel, och Prins Eric ſåſom thronföljare hyllad i kloſterſtugan. Om Konungen dog, innan han blef myndig, ſkulle Enkedrottningen med fyra Rikſens Råd föreſtå regeringen. De öfrige Prinſarne ſkulle få förläningar, och Prinſeſſorne brudſkatt. Tvenne af Rikſens Råd ſkulle beſtändigt vara närvarande hos Konungen. Stockholm förſågs med 800 mans garniſon och et helt års proviant. För den öfverflödiga väta, ſom detta år hindrat årsväxten, påbödos otta Bönedagar å rad för detta och fyra för de följande åren. De ſkulle firas på den årstid, ſom genom Biſkopen ſkulle tilkännagifvas. Sala grufva gaf deremot 21000 marker ſilfver. Som Biſkoparne och DomCapitlen icke vidare kommo ut med, at ſjelfve upbära räntorna af ſina bönder och betala Konungen det utſatta arrendet; tog han bönderna under Kronan och föreſåg dem i ſtället med underhåll af den indragna tionden. Biſkopen i Linköping fick den fordna Biſkopstionden af Vifolka Härad. Biſkopen i Åbo, S. Johannis præbenda och den ſå kallade Taxa noctium procurationis. Biſkopen i Skara, præbenda Archidiaconatus, o. ſ. v. Sjöſtäderne i Sveri-

ge började nu segla utomlands och med Konungens föreskrifter besöka Engelska, Skottska, Franska, Nederländska och Portugisiska hamnar. Genom biträde til fördraget i Spejer emellan Danmark och Kejsaren, och freden i Crespy emellan Kejsaren och Frankrike, hade Konungen blifvit förlikt med Carl V. Han brefväxlade både med utländska Förstar och Lärda om skickliga Juristers, Läkares, Fältskärers och alla slags Konstnärers och Handtverkares inkallande i Riket, och utfärdade 1546 en Stadga om Köphandeln, som skilde Handtverkare i vissa Skrå och de Handlande i vissa Societeter.

Efter Spejerska fördraget skulle nu K. Christiern förlossas ifrån sitt sjuttonåriga fängelse på Sunnerburgs Slott på ön Alsen i Slesvig. Han flyttades derföre til Kallunborg på Seland, hvilket Slott och Län updrogs honom til underhåll. Hans döttrar, af hvilka den yngre Christina blifvit gift med Hertigen af Lothringen, försäkrades om brudskatt ifrån hans tre fordna Riken; men härmed var K. Gustaf icke nögd. Han sammankallade Rikssens Ständer i Februarii månad 1547 til Strengnäs, at derom öfverlägga. Ärkebiskopen Laurentius Petri, Biskoparne Bot-

vid i Strengnäs och Henric i Wästerås, samt Kyrkoherden i Stockholm Olaus Petri voro der närvarande, tillika med Prästerskapet ifrån dessa närmast belägna Stift. I början förklarade de sig hågade, at köpa sig ifrån krig med penningar; men ändteligen afflogs brudskatten. En skrift utfärdades på Tyska och Latin om orsakerna härtil, hvilken omtrycktes på K. Carl IX:s befallning 1598. Konungen lät upläsa sitt Testamente för Ständerna, som af dem bekräftades och tildelade hans Söner vissa Förstendömen. Dionysius Beuræus, en Fransos och Calvinist, inkom til Kronprinsens undervisning, sedan Norman med andra ärender blifvit sysselsatt. Arfföreningen uteslöt Konungen i Danmark ifrån alt hopp för sina efterkommande på Svenska Thronen. At bibehålla något slags anspråk derpå, lät han öfvertala sig af Canzleren Fris, at småningom börja införa Sveriges vapen Tre Kronor i det Danska, såsom minne af den fordna Calmare förening. Det skedde första gången, då hans dotter Anna förmäldes med Hertig August af Sachsen, i Torgau d. 12 Oct. 1548, i närvaro af Svenska Riks-Råderna Göran Norman och Carl Holgerson Gere, och gaf sedan anledning til långvariga tvister och krig. Til säkerhet

för

för utrikes anfall, lät Konungen följande året försänka Oxdjupet och befästa Vaxholmen, at förfvara inloppet til Stockholm. Kejsar Carl V. öfverlämnade honom genom et Sändebud sitt älskade förslag til förening emellan Religionerna, som är kändt under namn af Interim. Konungen sammankallade Ärkebiskopen och hans bror, Biskopen i Strengnäs och Fullmägtiga ifrån Biskopen i Västerås med några andra Prästmän, at skärskåda denna bok i Upsala i Mars månad. De förkastade henne enhälligt och Konungen instämde deruti. En beskickning affärdades til Frankrike, at lyckönska K. Henric II, til dess anträde til regeringen. Ifrån England kommo en Gundelfinger och Chamerling, och en Handelstractat tecknades 1551, at Konungen skulle tullfritt få utföra Engelska varor, om han förde silfver til England, och förbandt sig at icke skicka det til något annat land. Om han sände osmundsjern, stål och koppar, skulle han betala tull såsom en Engelsman. Förde han in andra varor, skulle han betala lika tull med andra främmande. Af detta silfver, som kom ifrån Sverige, förbättrades Engelska myntet *).

 Konun-

*) Hume History 8: 89.

Konungen förlorade d. 26 Aug. ſin dygdiga Gemål, Drottning Margareta Lejonhufvud, på Tynnelsö. Hon var då 33 år gammal, hade varit gift i 15, och gifvit ſin Herre tio barn, af hvilka otta ännu lefde, nemligen Prinſarne Johan, Magnus och Carl, och Prinſeſſorne Catharina, Cecilia, Anna, Sophia och Eliſabeth. Hon lagade at många förtretliga ſaker aldrig kommo för Konungen, och blidkade honom, när han var uprörd. Hans ſinnelag undergick efter hennes död mycken förändring. Han fattade genaſt följande året tycke för hennes ſyſterdotter Catharina Stenbock. Biſkop Henric i Väſterås, för hvilken han hade mycket förtroende, föreſtälde frågan om ſkyldſkapen, utan at nämna perſonerna, i bref til Ärkebiſkopen, ſom ſtämde honom och Biſkopen i Strengnäs ſig til mötes i Enköping, der de uplatte et nekande betänkande. Ändteligen gaf Konungens Hofpredikant Petrus Andreæ Niger Ärkebiſkopen tilkänna, at frågan angick Konungen. Han måſte då reſa ner til Öſtergöthland och öfverlägga med Biſkop Eric i Skara, RiksRådet Norman och Sten Ericſon Lejonhufvud, då ſaken afgjordes til Konungens välbehag. Fröken Stenbock var förut förlofvad med Svante Stures

half-

halfbror, Gustaf Johanson Roos; men kärleken måste vika för Majestätet, och hennes fästman blef sedan gift med hennes syster, til en fullkomlig likhet med Konungens förra ägtenskap. Konungens biläger firades i Vadstena d. 22 Aug.

Man skulle kunna tycka, at Konungen bordt vara belåten med hvad han redan ifrån andeliga ståndet indragit til Kronan; men 1553, då Ärkebiskopen åter var fallen i hans onåd, gjorde han nya förändringar med Stiften och deras Styresmän. De förra delades och de sednare fingo namn af Ordinarii, i stället för Biskopar. Utom Ärkebiskopen, tilsattes en sådan i Stockholm och en i Gefle. Biskopen i Linköping fick en Ordinarius i Jönköping och en i Calmar. Biskopen i Strengnäs, en i Örebro. Biskopen i Västerås, en Ordinarius i Tuna, och Biskopen i Åbo, en i Viborg. Af de större Pastoraterne upbar Konungen inkomsterna och besörgde Gudstjensten genom Vice Pastorer. Engelbert Elai Terserus beklädde detta ämbete i Umeå. Vid afvelsgårdarnas inrättning i Finland tre år härefter, tog Konungen hälften eller tredingen af all Prästtionde, som han var stor til, och halfva Kläckaremålan.

Af vidsträcktaste påfölgd blef den upmärksamhet, Lifflands belägenhet fordrade på andra sidan om Östersjön. Detta land, belägit vid Finska viken, af 40 Svenska mils längd och 30 mils bredd, beboddes af ålder af tvenne folkslag, Ester, hvilkas språk stämmer öfverens med Finskan, och Letter, et Sarmatiskt folk, af samma ursprung som det Pohlska. Rewel är hufvudstaden för de förra och landet deromkring kallas derföre Estland: Riga för de sednare. Landet är frugtbart på säd och boskapsbete, som ger tilfälle til en stark utförsel, i synnerhet som jämväl Pohlens afkastning utföres på Dunaströmmen genom Riga. Bönderne äro indelte i Hakar, hvar och en sammansatt af fem arbetsföra personer emellan femton och femtio år. Landet tilhörde af ålder Danmark, som sålde sin rätt til Markgrefvarna af Brandenburg. Riddarne af Svärds-Orden, som stiftades i medeltiden i Tyskland, företogo sig at omvända inbyggarne til Christendomen, och blefvo derigenom deras Herrar. Härmästaren Walther von Plettenberg antog 1522 Lutherska läran, och råkade derföre i tvist med Catholska Ärkebiskopen i Riga och hans Lydbiskopar. Landet mådde dock väl under hans styrelse och K. Gustaf hade med ho-

honom mycken spanmålshandel. Czaren Ivan Wasiliovitz den andra, som 1533 stigit på Ryska Thronen, hade 1551 underkufvat Casan och Astracan, och då friden emellan Ryssland och Liffland 1553 gick til ända, ville han betjena sig af Liffländska oroligheterna under Härmästaren von Galen, at äfven underlägga sig dessa sina grannar. Han sökte sig ock sak med Sverige af skattens upbärande i Lappmarken, som han påstod, at de Svenske Birkarlarne upburit af Ryska undersåtare. Som Systerbäck ännu var gränsen emellan bägge Rikena, tilhörde Ingermanland Ryssland, som derigenom hade åtkomst til Östersjön, hvilken dock icke nyttjades. Under det Härmästaren begärde hjelp ifrån Sverige, gjorde Ryssarne i November 1554 et infall uti Finland. D. 2 Januarii 1555 slogo de läger för Viborg. D. 11 Mars kom en annan Armée efter af 30000 man, som brände och sköflade; men Jöns Månsson, Befallningsman på Kefvenabben, slog af dem en corps om 12000 man, som förlorade 900 man, 29 fanor, vapen til 2000 man och 500 hästar. K. Sigismund II i Pohlen erböd et förbund emot denna öfvermagt, och tvistigheterne med Danmark måste i en sådan ställning upskjutas, ehuru Danske Kronprinsen Fredric lätit sätta

tre Kronor uti sitt Sigill och tagit sitt residence i Malmö, hvarifrån han hotat at flytta Sveriges gräns til Holveden.

Konungen for sjelf öfver til Finland, med sin son Prins Johan, och kom til Åbo d. 13 Augusti. Ingen hjelp viste sig, hvarken ifrån Pohlen eller Liffland. Jacob Bagge gjorde et infall i fiendens land och belägrade Nöteborg, men måste draga sig tilbaka, och Konungen, som fruktade at Ryssarne härigenom mera skulle upretas, visade deröfver missnöje. En smittosam sjukdom hade inritat sig ibland hans krigsfolk, hvaraf RiksRådet Måns Johanson Natt och Dag afgick med döden. Belägringen för Viborg förstärktes d. 21 Jan. 1556 med 150,000 man; men uphäfdes på tredje dygnet af skrämsel öfver et buller, som gjordes af hövagnar, hvilka om natten fördes på en bro in på Slottet. Konungen hade låtit göra stora förhuggningar på skogarna och kostat på kriget 200,000 marker. En gång tänkte han fara landvägen genom Västerbotten hem til Sverige, om fienden påträngde. En annan gång var han verkeligen öfver til Åland, men for tilbaka til Åbo igen, när det befarade infallet icke blef af. Nu slöts först et stillestånd på sex månader.

der. Konungen afträdde hela Storförstendömet til Hertig Johan, med arfsrätt för hans manliga efterkommande, och började tänka på hans förmälning med en Pohlsk Prinsessa. Han lämnade honom qvar i Finland och kom sjelf tilbaka til Stockholm d. 8 Julii. Domprosten i Åbo Mäster Knut skickades til Nougorod och fann Czaren benägen til frid. Ärkebiskopen Laurentius Petri, Sten Ericson Lejonhufvud och Biskop Michaël Agricola ditsändes d. 7 Nov. til dess afslutande. Den handel, som Engelsmännerne öppnat på Archangel, satte Ryssarna i bekymmer. Mag. Martinus Helsingus och Arnold Rosenberger skickades til Drottning Maria, at göra föreställningar deremot; men de aflöpte förgäfves.

Friden med Rysland blef slutad i Muscou d. 2 April 1557, på fyratio år, och bekräftades om sommaren med korskyssning. Gränsetvisterne afgjordes tre år derefter af 100 personer på hvardera sidan. Czaren anföll Liffland, hvars Härmästare Gotthard Kettler vände sig til Hertig Johan i Finland och begärde hjelp af et penningelån, emot underpant af någon fast ort i landet. Dorpt och Narva intogs af Ryssarna följande året, och penningelånet

lof-

lofvades af Konungen mot underpant af Rewel och flera fästningar under Kejsarens garantie. Kronprinsen Eric förläntes med Calmar Stad, Slott och Län samt Kronobergs Län och Öland och gaf deruppå Fadren sin förbindelse. Han fick förslag at fria til Drottning Elisabeth i England af Dionysius Beuræcus, som ditskickades tillika med Sten Ericson Lejonhufvud. At gifva ärendet mera anseende, förklarades han för ArfKonung, och hans bror Hertig Johan affärdades til England med flera Svenska Herrar. Hans utredning kostade 200,000 Gyllen, och han förtärde i England 100,000. Ehuru Drottningen gaf tämmeligen tydeligt afslag, beflöt K. Eric at sjelf resa dit och var verkeligen stadd på vägen, i Elfsborg, när K. Gustaf afgick med döden i Stockholm d. 29 Sept. 1560. Han hade förut haft Ständerna tilsammans i Junii månad och låtit dem än ytterligare bekräfta sit Testamente om Hertigdömen för sina Söner, samt Strömsholms Slott, som han börjat bygga tre år förut, och des Län til Lifgeding för sin Enkedrottning. Han hade sista året varit mycket sjuklig och missnöjd til sinnes. Än klagade han på sina Söner öfver ohörsamhet emot Föräldrar; än öfver sina Fogdars otrohet. Tre fänni-

nikor Ryttare, som han lät hvärfva utomlands, behöll han hos sig, så länge han lefde. Regeringsomsorgerne följde honom i det sista. Den bekante Hubert Languet kom ifrån Danzig til Stockholm och for sedan derifrån til Liffland, Carelen och Lappland. Under återresan upvagtade han Konungen på Gripsholm, som då höll på at bygga på flera ställen, äfven vid Academien i Upsala. Han anmodade Languet, at dertil skaffa sig skickliga Konstnärer ifrån Frankrike. Sveriges tre Kronor voro nu insatte i sjelfva Danska Riks-sigillet, och när K. Christian III Nyårsdagen 1559 genom döden lämnade sit rum på Thronen åt sin son, Fredric II, spådde Konungen sig icke deraf mycken rolighet. Med Frankrike förnyades förbundet efter Frans II:s anträde til regeringen, och den så kallade Droit d'Aubaine, eller afgiften af Svensk mans gods, som der var arffallit, blef uphäfven. En förtretelig händelse inträffade, då Konungens äldste dotter, Prinsessan Catharina förmäldes med Gr. Edzard til OstFrisland. Hennes Syster Prinsessan Cecilia skulle följa henne på utresan til vägs; men öfverraskades i Vadstena ensam i sin sängkammare med Brudgummens bror, Grefve Johan, af ArfKonungen, som hade den o-

för-

förſigtigheten at göra ſaken allmän, och Grefve Johan måſte ſitta tre fjerdedels år i fängelſe på Örbyhus Slott i Upland. Från Prinſeſſan Catharina härſtamma Öſterrikiſke Grefvarne af Kauniz-Rittberg.

K. Guſtaf hade ſjelf haft en upfoſtran, ſom öfverträffade hvad man af denna tiden kunnat vänta. Han var färdig både i Vocal- och Inſtrumental-muſique, och förſtod ſig på målning och Bildthuggeri. Hans minne och omdöme voro ovanliga. Hans Hof var prägtigt och uplifvades äfven af Fruntimmer. Sina ſöner gaf han all möjelig undervisning. ArfKonungen Eric hade, utom inſigt i vetenſkaper, mycken färdighet at rida, danſa och ſimma. Med Riket hushållade han, ſom ſin enſkildta egendom. Ordenteliga Jordböcker inrättades, med utſatt ränta öfver alla des faſtigheter. Til Allmogens efterrättelſé i jordbruket utfärdades tryckta vidlyftiga föreſkrifter, hvilka ſockenvis utdeltes. En anſenlig ſkatt ſamlades uti ſilfver, hvilken ſonens påföljande krig och pragt ſnart förſkingrade. Sveriges handel ſträcktes utom Öreſund, och idkades både af Konungen ſjelf och de förnämſta af Adeln. Han återgaf Konungamagten et anſeende, ſom den icke haft alt ſedan

Ma-

Magni Ladulåses tid, och styrelsen så myccken ordning, som efter en så långvarig oreda var möjelig.

---

2. *Eric den Fjortonde til 1568. Otta år.*

Vid tidningen om Fadrens död skyndade K. Eric tilbaka til Stockholm, och anstaltade om des och des bägge Gemålers begrafning i Upsala Domkyrka. At vinna Adeln, tillät han dem at börda tilbaka de gods, som den aflidne Konungen tilegnat sig af kyrkor och kloster, då de til dem kunde bevisa sig äga bättre rätt. Lifflands ställning ådrog sig dernäst hans upmärksamhet. Trenne Nordiske Magter hade börjat dela detta olyckliga land. Ryske Czaren innehade Narva och Dorpt. Konungen i Danmark hade köpt af Härmästaren tvenne Biskopsstift, Pilten i Curland och ön Ösel, hvilka han gifvit i utbyte til sin bror, Prins Magnus, för des andel i Holstein. Härmästaren Kettler lämnade det öfriga af landet under Pohlskt beskydd, och blef derföre Hertig af Curland. Fullmägtige ifrån staden Rewel infunno sig hos K. Eric och underkastade sig Svenska Kronan. Adeln uti Harrien, Jervien och Wihrien följde Rewels efterdö-

döme, så at större delen af Estland kom på Sveriges lott. Clas Christerson Horn ditsändes och intog d. 24 Jun. Slottet i Rewel. Genom en beskickning til Ryssland i Maji månad, under anförande af Biskop Eric Falk uti Linköping, sökte Konungen bereda sig denna Grannes vänskap. På en Riksdag i Arboga d. 14 April hade K. Gustafs Testamente, i affseende på Hertigarnas rättigheter, fått en billig, men för dem mindre behaglig förklaring. När nu arfvet skulle skiftas efter Fadren, ville Konungen icke afräkna på sin andel i lösören den kostnad, han gjort på frieriet i England. Detta gjorde kallsinnighet emellan bröderna. Nils Ericson Gyllenstierna förordnades til Riks-Canzler. En Prästson ifrån Sala, Göran Pehrsson, som hade studerat i Wittenberg och hemkommit derifrån med Melanthons fördelagtiga betyg, blef Vice- eller Hof-Canzler. Hans bror Christer Pehrson fick äfven Konungens förtroende. Cronhielmska slägten härstammar från honom på mödernet. Konungen kungjorde sitt beslut om Grefve- och Friherre-värdighetens införande i Sverige. Under Medeltiden hade några Tyske Grefvar varit i landet, och under K. Gustaf I, Grefven af Hoja. Nu gjordes vid Kröningen i Up-

sa-

ſala, d. 29 Jun. 1561, Svante Sture til Grefve af Väſtervik, Pehr Brahe af Viſingsborg och Guſtaf Johanſon Roos af Bogeſund. Äldſte Sonen kallades blott Friherre, ſå länge Fadren lefde. Nio Friherrar utropades, af hvilka Oxenſtierniſka ſlägten ännu bibehåller ſig. Tjugu Riddare dubbades. Et anbud, ſom gjordes ifrån Pohlen om förbund emot Ryſsland, genom Grefve Johan af Teczyn, afbögdes. En reſa til England, ſom Konungen företog i September, i ſällſkap med ſina bröder, Hertigarna Magnus och Carl, afbröts deraf, at han blef väderdrifven ifrån Skagern til Elfsborg. Til uphjelpande af fabriker och handtverk lämnade han främmande Religionsförvanter frihet at inflytta i Riket, och gaf ſina nya underſåtare i Eſtland, ſom fruktade för deras ſegelfart genom Öreſund, i händelſe af krig med Danmark, hopp om en ſådans öppnande genom Canaler ifrån Mälaren til Hjälmaren, derifrån til Vänern och ſå genom Götha älf i hafvet.

I ſtället för de förut vanliga Räfſtetingen, inrättade Konungen i Stockholm ſin högſta Nämd, ſom förſta gången ſatte ſig d. 11 Febr. 1562. Göran Pehrsſon blef der Procurator eller JuſtitieCanz-

ler; men förlorade ofta sina påståenden. Enligt Konungens Regements- och Hofordning, skulle fyra vara hans Secrete eller GeheimeRåd, nemligen Svante Sture, Pehr Brahe, Sten Ericson Lejonhufvud och Dionysius Beuræus. Genom skjutsfärdspenningarnas påläggande och gästgifveriers inrättande, sökte han förekomma den olägenhet, Allmogen hade af friskjutsen. Sedan han fått et tämmeligen tydeligt afslag i sitt frieri til Drottning Elisabeth, sändes Grefve Pehr Brahe til Drottning Maria af Skottland, i samma ärende, men denna underhandling afstannade innan årets slut. Med mera framgång drefs Giftermålshandeln emellan Hertig Johan af Finland och K. Sigismunds syster i Pohlen, Catharina Jagellonica. Grefven af Teczyn återkom til Sverige i detta ärende, och Konungen lämnade dertil så mycket nödigare sitt bifall, som han föresåg et säkert missförstånd med Pohlen på Lifländska sidan, sedan Clas Horn intagit Pernau Stad och Slott, som var ibland de af Kettler afträdda orter. Hertigen lånte icke dessmindre sin svåger 125,000 daler, i goda Svenska silfvertackor, emot underpant af sex Slott, och i Giftermålscontractet inflöt, at han skulle visa sig vara en fri och sjelfständig Förste. Hans

bilä-

biläger firades i Vilna, hufvudſtaden i Litthauen, d 4 October. På Liffländſka farvattnen kryſſades emot Hanſeſtädernas handelsfartyg, ſom gingo Revel förbi och gjorde tilförſel åt Ryſſarna på Narva, och 32 ſkepp upbragtes. Horn intog äfven Wittenſten. Med Ryſsland underhölls likafullt god vänſkap, och med Danmark förlängdes friden på tretio år. På Stockholms Riksdag d. 16 Jun. gjordes en författning om Adelns ruſttjenſt, ſom var til des ſtora förmon. Den ſattes på 300 marks ränta i gods och 200 marks uti förläning. En Grefve fick undantaga tre, en Friherre två och en Adelsman en gård, hvilket är uphofvet til Säterierna i Riket. Den Adelsman, ſom icke hade ſå mycket gods, at han kunde uppehålla ruſtningen, lades under ſkatten. Oagtadt denna lindring, befanns at Svante Sture, Pehr Brahe och Sten Ericſon Lejonhufvud återſtodo med hela femtio häſtars ruſtning för ſina gods. PfalzGrefven Georg Johan af Veldens förmäldes i Stockholm med Konungens ſyſter, Prinſeſſan Anna, hvars efterkommande nu äro utgångne.

De förſta tvenne åren af K. Erics regering voro ſåledes utmärkte af lugn, ordning och goda författningar; men 1563

yppade sig oroligheter både inom och utom Riket. Friherre Sten Ericson Lejonhufvud affändes fåsom Ambassadeur, at fria i Cassel til LandtGrefven Philips dotter Christina af Hessen; men qvarhölls vid genomresan i Köpenhamn. Konungen i Pohlen sökte förbund emot Sverige hos Hertigarna af Preussen och Pommern, och gjorde sig äfven räkning på Hertigen af Finland. Denne Herren tog det eftertänkeliga steget, at sammankalla Finska Ständerna til Åbo i Januarii månad, och förbinda dem med sig til gemensamt förfvar emot K. Eric. Konungen samlade deremot Ständerna af Sverige til en Riksdag i Stockholm i Junii. De dömde Hertigen ifrån lif, ära och Hertigdöme, och Konungen stadfästade domen i Jönköping i September. Hogenskild Bielke och Olof Henricson sändes til Åbo med domen och en krigsmagt; men måste belägra Slottet i tvenne månader, innan de fingo det upgifvit, och Hertigens person i sina händer. Han öfverfördes med sin Furstinna til Vaxholmen, der Göran Pehrson höll et tal til den församlade menigheten om orsaken til hans fängslande. Derifrån fördes han på öppen båt genom Södersluss til Gripsholm. Hans fängelserum, som der ännu visas, tillika med

fän-

fången i hvilken K. Sigismund blef född 1566, är mycket hyggligare, än det, hvaruti K. Eric sedermera hölls fången efter sin olycka. Flere af hans Hofmän undergingo pinliga förhör, och hans pantslott i Litfland intogs af Konungen. För Hertig Magnus, som äfven underskrifvit dödsdomen öfver sin bror, lät Konungen fria til Drottningen i Skottland. Amiralen Jacob Bagge affärdades med tolf Örlogsskepp, at afhämta Hessiska Prinsessan, och som en Dansk flotta var gången i sjön, hade han befallning at upsöka och angripa henne, innan han satte sändebuden i land vid Rostock. Han träffade henne d. 24 Maji vid Bornholm. Danske Amiralen Brockenhusen blef slagen och sjelf fången. Hessiska giftermålet blef afslagit af LandtGrefven, först för K. Erics förändrade instructioner, sedan för vägens osäkerhet, och ändteligen för det Konungen likafullt underhöll brefväxling med Drottning Elisabeth. Prinsessan blef sedan gift med Hertig Adolf af Holstein, och derigenom mor til K. Carl IX:s sednare Gemål, Christina. Danmark och Lybeck förklarade nu Sverige krig d. 9 Augusti. K. Fredric sjelf föll in med 28000 man i Västergöthland och belägrade Elfsborg. På fjortonde dygnet upgafs fäst-

ningen d. 4 Sept. af Eric Kagge, som tog sin tilflygt til Danmark. K. Eric bröt deremot in i Halland, der Svenske Generalerne Clas Horn och Carl Mornai måste lämna fältet för de Danska; men Pehr Brahe intog Bohusläp, och Knut Haraldson Sop, Jämtland och Herjedalen. Sedan Amiralen Bagge hållit et segertåg i Stockholm, gick han åter ut med 18 skepp och träffade Danska flottan, under Peder Skram, om 33 skepp, vid Öland, der Danska Amiralskeppet gick förloradt. Tilförseln af vin hindrades i Öresund. Biskop Johan Ofeg i Västerås tog sig deraf anledning, at tillåta vattens bruk i Nattvarden uti sitt stift. Deremot skref Ärkebiskop Laurentius Petri, som ansåg det ledande til Calvinska vilfarelser.

Hertig Johans olycka hade i följe med sig misstankar hos Konungen, på hans syskonbarn Grefve Svante Sture och des söner samt Enkedrottningens bröder, Stenbockarna. Grefve Sture afsade sig Ståthållarskapet i Rewel och anförde som orsak dertil, at han icke kunde verkställa Konungens hårda befallningar. Konungen åter anklagade honom för försummelse och egennytta. I hans söners Sten och Eric Sturars närvaro, hade Olof Gustafson

Sten-

Stenbock haft förgripliga utlåtelser om Konungen, hvarföre han ställdes til ansvar inför den Kungliga Nämden och blef dömd til döden d. 31 Jun. 1564; men han benådades och ställdes på fri fot. Grefve Pehr Brahe och hans halfbror Grefve Johan af Hoja, som var Biskop af Osnabrüg, misstänktes äfven för någon sammansättning med Stenbock. Dennes far Gustaf Olsson och Clas Horn sändes i början af året at belägra Bohus; men det aflopp frugtlöst. Amiral Bagge gick ut med flottan om 35 skepp, af hvilka det största, som kallades Makalös, förde 200 metallcanoner. Han lefvererade Danska flottan et sjöslag vid Öland d. 30 Maji, som påstod i två dagar; men Makalös sprang i luften och Baggen måste gifva sig fången. När de tre Amiraler, som efter honom fingo befälet, icke kommo öfverens, sände Konungen dit Clas Horn, som genast drabbade med de Danska och dref dem med tre skepps förlust ur sjön. Prinsessan Cecilia förmäldes med Mark-Grefve Christofer af Baden; men denna förbindelse blef icke lycklig. Hon sväfvade omkring i Tyskland, Nederland och England uti en högst oordentlig lefnad. Den ene af hennes söner bröt af sig halsen, den andre var halt och lam. Hon

kom tilbaka til Sverige 1576 och bodde i Arboga.

Sedan alla utrikes frierier för Konungen aflupit frugtlöst, äfven til K. Christierns dotterdotter, Prinsessan Renata af Lothringen; föll han med sitt tycke på Catharina Månsdotter, hvars fader, född i Borgsjö i Medelpad, tjente såsom Capitaine vid Stånd-Drabanterna. Hon sjelf var 17 år gammal, och blef af Konungen insatt ibland hans systers, Prinsessan Elisabeths Hoffruntimmer. Ständerne, altid benägne at göra honom til viljes, anhöllo at han måtte välja sig en Gemål, in- eller utrikes, af hvad stånd honom behagade. För öfrigt gjorde detta intet hinder i regeringsomsorgerna. Gimo och Österby bruk anlades i Upland på Kronans bekostnad; och fastän Pernau i Liffland gick öfver genom förräderi til Hertigen af Curland, behöll likväl Svenska flottan sin öfvervigt i sjön. Clas Horn bar opp tull i Öresund, skrämde Köpenhamn och jagade Danska Amiralen Herlöf Trolle på flygten. Han träffade andra gången d. 7 Julii vid Bornholm med Otto Rud, som blef fången; men Sten Sture och Pehr Baner stupade på Svenska sidan. Varbergs Stad intogs d. 28 Aug. och

och Slottet d. 15 Sept. då Pontus De la Gardie och en Stuart, fom var flägt med Skottfka Konungahufet, blefvo fångne och gingo i Svenfk tjenft. Efter flera ombyten af befälhafvare, lämnades Arméen til Jacob Häftfko. Han anföll Danfkarna, under Daniel Ranzau, vid Axtoma by i Svarterå Socken i Halland d. 20 Oct.; men blef flagen, och när Tyfka Soldaternas otro under drabbningen och Väftgötha Allmogens förfummelfe fkulle ftraffas af Nils Sture, blef det af honom ur agt låtit, och han råkade derföre i onåd hos Konungen.

När härtil kom 1566, at Nils Boje, fom fkulle belägra Bohus och biträdas af Sturen, klagade, at han hade mera hinder än hjelp af honom; blef Sturen inftäld för högfta Nämden d. 13 och 14 Junii och dömd til döden. Straffet förvandlades uti et nesligt tåg kring Stockholms gator, med halmkrona på hufvudet; men deruppå togs han til nåder, och fkickades ut, at fria för Konungen til Lothringfká Prinfeffan. Hårdheter och orimligheter började nu omväxla. Tvenne Paulunvagtare dömdes efter Hof-artiklarna för olydnad, för det Konungen hittat några fmåfaker på et hemligt rum, fom

nius. Konungen sammankallade Riksens Ständer til Stockholm i början af Maj; men flyttade Riksdagen til Upsala, der den började d. 19 eller Pingstafton. Svante Sture och Abraham Stenbock kallades til Svartsjö, der Konungen vistades, och den sednare öfverhopades med mycken nåd. Göran Pehrsson sökte förmå honom at skrifva et Tyskt bref til Geneviz, af innehåll, som honom förelades, om et harnesk och en guldkedja, hvaraf det förra skulle betyda krigsfolk och den sednare penningar. Han vägrade, til des sträckbänken framtogs och han fick et bevis af Göran Pehrsson, at han gjort det på begäran. Brefvet nyttjades i processen af Göran Pehrsson och beviset fanns igen i Stenbocks ficka, sedan han var mördad. Sturen deremot handterades illa och hades tvenne dagar til förhör, utan at kunna öfvertygas. Hans Son Eric Sture, Sten Ericson Lejonhufvud och Ivar Ivarson til Strömsta kommo äfven fängslade til Svartsjö, och alle fångarna fördes derifrån sjöledes på båtar til Upsala. Svante Sture sattes på Slottet i den flygeln, som är närmast Staden. I denna ställning kom Nils Sture olyckligtvis hem ifrån Lothringen och reste genast til Upsala. Han for in hos Ärkebiskopen Laurentius Petri, som

som på hans begäran följde honom opp til Slottet, men fick icke företräde hos Konungen. Emedlertid smög Ordinarius i Calmar, Petrus Caroli, sig til Göran Pehrsson och lät veta Sturens ankomst. Han blef då straxt uphämtad och insatt i et fängelse midt emot Fadren. I rummet bredevid satt Sten Ericson Lejonhufvud. Eric Sture och Ivar Ivarson förvarades äfven på samma sida af Slottet; men Abraham Stenbock nedre i Staden. Grefve Pehr Brahe och Ture Pehrsson Bielke voro äfven inställde til Riksdagen; men infunno sig icke och undgingo förföljelsen.

Konungen sjelf besökte först Lejonhufvud d. 24 Maji och förkunnade honom frihet samt tog honom med sig in til Grefve Sture, der de ingingo förlikning; men medan Grefven skulle taga sin hatt och kappa, för at följa Konungen ut, möter Konungen den förr omtalte Petrus Caroli i Slottsbacken, och spasserar med honom til Sandviken och tilbaka. Hvad de talade, är obekant; men man trodde, at Petrus Caroli berättat Konungen et rygte, at Hertig Johan vore lös ur sitt fängelse och et upror på färde. Han gick då in til Nils Sture, som han stack igenom armen med en dart, och då Sturen drog

ut

den förening, han förra året ingått med Hertig Johan. Och ſedan Catharina Månsdotter d. 9 Jan. gifvit honom en Son, ſom döptes d. 9 Junii och kallades Guſtaf, då modren tillika adlades och fick en halfmåne i vapnet, utfärdade han d. 8 Julii en kungörelſe öfver hela Riket, hvaruti Sturarne åter förklarades för Riksförrädare, och en tackſägelſedag påböds til d. 12 Sept. för hans återſtällande til hälſan. Han böd ſina bröder, Hertigarne Johan och Carl, til ſitt bröllop, ſom ſkulle firas d. 4 Julii, tillika med deras Syſters Prinſeſſan Sophias med Hertig Magnus af Sachſen Lauenburg. Men Hertigarne begåfvo ſig i ſtället til Väſtergöthland och intogo Vadſtena Slott. Dit ſamlades alle, ſom med Konungen voro miſsnögde, Grefvinnan Sture, Lejonhufvud, Stenbockar, Bielkar och Gyllenſtiernor, och underſtödde företaget med penningeförſkott. Hertigarne kommo öfverens om en gemenſam Regering, och ſlogo mynt med bägges ihopbundna namn. Sändebud affärdades til Danmark, at handla om ſtilleſtånd. Stegeborg upgafs d. 18 Julii och vidare Nyköping. Sedan bilägren och Drottningens kröning emedlertid gått för ſig i Stockholm, åtſkildes Ständerne d. 20 Auguſti; men Hertigarne vunno några da-

gar

gar efter en seger öfver Konungens folk på Höle skog och nalkades Stockholm på denna sidan. Konungen dref dem sjelf tilbaka til Tälge. De nödgades taga en annan väg genom Västerås och Upsala. Der möttes de af Enkedrottning Catharina Stenbock, Hertig Magnus och Prinsessorna Sophia och Elisabeth, och slogo d. 17 Sept. läger på Rörstrands ängen utanföre Stockholm. Eric Stenbock öfvertalte Dalkarls-soldaterna, at utlefverera Göran Pehrsson. Ärkebiskopen upsatte et betänkande, at man med godt samvete kunde öfvergifva en Regent, som var behäftad med en obotelig sjukdom. Grefve Pehr Brahe öfvertalte besättningen på Stockholms Slott, at upgifva det åt Hertigarne; och sedan Göran Pehrsson undergått et pinligt förhör och dödsstraff d. 28 Sept., måste K. Eric, af alla öfvergifven, dagen derpå afsäga sig Kronan och träda i fängelse på Slottet, til dess Ständerne i Januarii månad följande året hunno samlas.

Inför dem underkastades han en slags rättegång, och de utfärdade deruppå sina orsaker, hvarföre de funnit sig nödsakade at skilja honom vid regeringen och updraga den åt Hertig Johan. Man ser deraf, at det misstroende, han med skäl hy-

ste til sin äldsta bror och de med honom beslägtade höga Herrar i Riket, gifvit honom anledning at betjena sig af personer af ringa härkomst, som upväckte afund. Hans Styfmor Enkedrottningen, hans bröder Hertigarne, Grefve Brahe, Baron Lejonhufvud, Stenbock med hans Söner upgifvas, jämte Sturarna, såsom egenteliga föremål för hans förföljelse. Samma personer ådrogo sig sedermera K. Johans och i synnerhet Hertig Carls misstankar och hat. Hans inrättade högsta Nämd eftertogs utan klander af K. Gustaf Adolf. Skilnaden var, at den förra bestod af blott ofrälse Ledamöter. Et dylikt giftermål, som hans, ingick Kejsar Petter den förste i Ryssland utan anmärkning. Adelns förhållande mot honom var otacksamt, när man påminner sig hvad han gjort för des räkning. Estlands hyllning gaf väl anledning til et hundrade sextio års påföljande krig, och förmodeligen til den inre vanmagt, hvarmed Riket arbetade i det sjuttonde århundradet; men Danmarks och Rysslands afsigter fordrade all upmärksamhet. Aldrig har Sveriges Sjömagt varit mera fruktansvärd, än under hans regering. Elfsborg hade väl Danskarne intagit; men förlorat Varberg, Jämtland och Härjedalen och otta krigsskepp. Hans täta flyttnin-

ningar ifrån det ena ſtället til det andra under fängenſkapen och hans ömkeliga död vittna, at ömheten för honom börjat vakna efter hans olycka. Hans mjältſjuka, miſstänkſamma och häftiga ſinnelag, ſom ſtundom gick til urſinnighet, gjorde honom dock altid til en farlig Regent på Thronen.

---

3. *Johan den Tredje til 1592. Tjugu fyra år.*

Vid regements-förändringar plägar gemenligen förſta omſorgen vara, at belöna dem ſom bidragit dertil, och göra den nya ſtyrelſen behaglig genom förunnade förmåner åt de betydande. Således förökades vid K. Johans kröning Brahiſka och Sturiſka huſens Grefſkap. Lejonhufvuds Enka och Barn uphögdes i Grefligt ſtånd. Gyllenſtjerna, Bjelke, Fleming, De la Gardie och Stenbock blefvo Friherrar, och flere Riddare ſlogos af Konungens inrättade Guds Lams Orden. Riks-Drotſe-ämbetet, ſom i hundrade år varit nedlagdt, uplifvades och lämnades til Grefve Brahe. Frälſeſtåndet hugnades med privilegier. De ſkulle upbära ſakören inom ſina egendomar och förläningar, haf-

va uteſlutande rätt til Häradshöfdinge-ſysſlor, endaſt få dömas i högmålsſaker af ſina vederlikar, vara frie för ſvåra häkten, äga fri handel med afkaſtningen af ſina gods och förläningar. Deras bönder frikallades för ſkjuſs och kronodagsverken ſamt utſkrifning en mil omkring Sätesgården. Deras ruſtning ſattes på 400 marks ränta i krigs- och 800 i fridstider; men den, ſom icke ägde ſå ſtor ränta, behöll likafullt adelig ſköld och vapen, hvarigenom man förſt fick obeſuttne Adelsmän. Präſterſkapet ſökte äfven privilegier. Ärkebiſkopen och Biſkoparne i Strengnäs och Väſterås voro färdige med ſitt betänkande på Ulfveſund d. 13 Sept., at K. Eric, i händelſe af upror, kunde aflifvas. Dermed inſtämde äfven Rikſens Råd. Biſkoparne fingo rättighet at beſätta de Paſtorater ſom icke voro regala, och Präſtebarn at ärfva efter ſtadslagen. Hvad de öfrige Rikets invånare vunnit på denna Revolution, förmäler icke Hiſtorien, om icke, at de ſå kallade Tavernepengarne, ſom blifvit pålagde til Gäſtgifveriernas underhåll, nu blefvo uphäfne.

Konungen i Danmark hade beviljat Hertigarna ſex månaders ſtilleſtånd, til Thronförändringens utförande. När det gick

gick til ända, måste de i Stockholm församlade Rikets Råd och Adel d. 17 Nov. 1568, til krigets fortsättande, bevilja femtedelen af deras egendom i guld, silfver och penningar, såsom lån, hvilket af tilförordnade goda män i hvar landsort skulle upbäras, ehuru en ansenlig påst omyntadt silfver nu i Skattkammaren fanns i förråd, som för des blandning med guld icke utan föregången skedning kunde nyttjas. Friden i Roskild, som flöts dagen efter af de til stilleståndet affända Fullmägtiga, lämnade alla eröfringar, med Sveriges rätt til Liffland, til Danmark och 200,000 Riksdaler i lösen för Elfsborg. Den blef derföre af Konungen ogillad. Hertig Carl föll in i Skåne, der han härjade och brände, och lät slå opp sitt namn på alla kyrkodörrar. Clas Fleming gick igenom Jämtland til Trondhem, och Brynte Lilje genom Bohuslän til Christiania. Men Varberg återtogs af de Danska d. 4 Dec. 1569, sedan Svenske Commendanten RiksRådet Bo Grip blifvit skjuten och Ranzau och Brockenhusen stupat på fiendens sida. Pontus De la Gardie blef sedermera fången, och man började å nyo handla om frid. K. Carl IX:s i Frankrike Minister i Köpenhamn Charles Dancè instälde sig i Stetin, der mötet

öppnades d. 1 Jul. 1570. Kejserlige, Pohlske, Sachsiske och Pommerske Sändebud instälde sig äfven. Friden slöts d. 13 Dec. och varade sedan i fyratio år eller til 1611. Elfsborgs lösen nedsattes til 150,000 Riksdaler, och Herraväldet öfver Liffland tilerkändes Kejs. Maximilian II, som dock aldrig deraf kunde komma i besittning.

Ständerne, som voro samlade i Stockholm 1569, bestodo af Riksens Råd, Riddare, Väpnare, Biskopar, Ordinarii, Borgare och besuttna Bönder. RiksRåden voro 19 til antalet, större delen med Konungen och sins emellan beslägtade. RiksDrotsen Grefve Pehr Brahe var Konungens Syskonbarn. Riksmarsken Gustaf Olsson Stenbock, den äldste i Rådet, Enkedrottningens Far, Drotsens Svåger och gift med Konungens Moster, hade äfven der med sig sina två Söner, Olof och Eric. Två Gyllenstiernor, tre Bjelkar, Clas Fleming, Gustaf Baner, Knut Posse voro äfven i Rådet. Hela Adelsståndet bestod blott af 29 personer. Biskoparne voro gamle Ärkebiskopen Laurentius Petri Nericius, Eric Falk i Linköping, Eric Svart och Jacobus Johannis i Skara, Johan Ofeg i Västerås, Nicolaus Canuti i Vexiö, Paul Justen i Åbo och Eric Herchiepe i Viborg.

borg. Ordinarii voro Martinus Olai i Gefle, Erasmus Nicolai i Tuna, Jacobus Johannis i Örebro, Andreas Torquilli i Jönköping och Petrus Caroli i Calmar. Borgarne voro 33, två ifrån hvar Stad, Stockholm, Upſala, Väſterås, Strengnäs, Arboga, Örebro, Vadſtena, Söderköping, Calmar, Jönköping, Vexiö, Linköping, Gefle, Öregrund, Torshälla, Elfsborg och Lidköping. Bönderne voro några ifrån hvarje landsort. RiksDrotſen förde ordet för Ridderſkapet, Ärkebiſkopen för Präſterna, Borgmäſtaren i Stockholm för Borgarena, och en Bonde för det ſtändet.

Det förnämſta Sverige innehade i Liffland, var Rewel med de omkringliggande landſkap, Harrien, Virien och Jervien. Padis, Habſal, Lode, Leal, Wittenſten, Weſenberg, Karkhus och ÖfverPahlen voro ſmå befäſtade Adeliga ſlott, ſom tilhörde denna andelen. Ryſſarne innehade Narva, och derföre var K. Johan angelägen, at icke de ſkepp, ſom handlade på Öſterſjön, ſkulle ſegla Rewel förbi och göra hans fiender tilförſel. Pohlſka hufvudbeſittningen var Riga. Vid Thronförändringen 1568 låg en Ryſk beſkickning i Stockholm. Den reſte hem 1569, och Konungen ditſände en Legation, för hvil-

ken Biskopen i Åbo Paul Justen var hufvudman. Den insattes i Ryssland lika lång tid, som Ryske Sändebuden blifvit uppehållne i Sverige, eller til Januarii 1572. Konungens i Danmark bror, Prins Magnus på Ösel, kastade sig under Czarens beskydd, som förklarade honom för Konung i Liffland och lofvade honom sin brorsdotter Maria til Gemål. Rewel och Wittensten belägrades af Czaren och Prins Magnus 1570; men försvarades af Ståthållaren Gabriel Oxenstierna och Carl Henricson Horn, Fältherren Gustaf Horns fader. K. Johans fordran vid Pohlska Hofvet, på den försträckta lånesumman 125,000 Riksd. och sin Drottnings brudskatt 30,000 Riksd. samt arfvegods i Mejland, affspisades med frugtlösa löften. 1571 ditsände Konungen Svenska Ständernas hyllningsbref för Prins Sigismund, och Pontus De la Gardie med Clas Bielke affärdades til Nederland, at hindra segelfarten på Narva.

Konungens broder, Hertig Carl, blef väl bedragen i sin uträkning om delagtighet i regeringen; men ställdes tilfreds med Konungens stadfästelse på des Hertigdöme, efter K. Gustafs Testamente och utan K. Erics tilläggningar. Han fick äfven 6000 markers hjelp til rustningens

under-

underhållande i Förstendömet. Hertigen bekräftade deremot Succesfions-ordningen, hvaruti utstakades, at han med Drottningen och Rikfens Råd skulle förestå regeringen, om Konungen afled i Prins Sigismunds omyndiga år. 1571 förökades hans Förstendöme med Vasbo och Valla Härader i Väftergöthland, fom togos ifrån Hertig Magnus, hvilken i flera år lefvat fvagfint på Vadstena Slott. Han utnämndes äfven til Ståthållare och FältÖfverfte i Liffland; men kom aldrig at tilträda den värdigheten. Emedlertid gjordes han af Rikfens Råd mifstänkt hos Konungen för åtskilliga stämplingar, och när K. Erics förbrutna arfvegods skulle delas emellan bröderna, klagade Hertigen, at många gårdar blifvit honom undandragne. Under fyra och et halft års fängelse, fom Konungens Gemål med honom uthärdat, hade hon fullkomligen hunnit intaga hans finne; och fom hon bekände fig til Catholska läran, underläto icke Jesuiterne at betjena fig af denna utväg, för at äfven böja Konungen dertil. De första åren märktes likväl icke detta af Allmänheten. Ärkebiskop Laurentii Petri Kyrko-ordning utkom 1571 och uplyser mycket våra gamla kyrkobruk. At stå naken för kyrkodörren, var fordom et kyrkostraff. Man

hade haft mycken affky för de qvinnors lik, som dogo i barnsäng. Brudgumme och brud plägade taga Nattvarden på deras vigningsdag, äfvensom Konungarne vid deras kröning. Prästen kunde sjelf anamma Sacramentet, hvar gång han utdelade det åt andra, om det ock vore flera gånger på samma dag. I Dymbelveckan brukade man icke ringa med klockor, utan blåsa i horn. Fullväxt folk döptes med neddoppande. För Hospitalernas räkning utsändes Biddare i Stiften, och på Helgdagar gicks omkring med hatten eller taflan. Af- och tilträdande Prästhus delade inkomsterna af Gäldet ifrån Valborgmässan. Präster skulle bruka sida kjortlar och lufvor, i stället för stackota kappor och hofmanshattar. Såsom Konungens tilläggning torde man få anse, at Ansgarius, Adalvard, Stephan och Sigfrid sägas hafva predikat den rätta tron: at i de större städer flere än et altare i kyrkorna tilläts: at Sacramentets uphöjelse, öronbigten, olja, salt och ljus i döpelsen och hos de döende tilläts.

Uti Hofvet vistades tre personer, som egenteligen kunna anses såsom hufvudmän för den påsyftade religions-förändringen, Kronprinsens Informator Theol. Doctorn Nils

Nils Mylonius, Kongl. Secreteraren Petter Fechten och Drottningens Hofpredikant Johan Herbest. Den sistnämnde upsatte en vederläggning emot kyrko-ordningen, som han skickade til Kongl. Hofpredikanten och Ordinarius i Tuna, Mag. Erasmus Nicolai. Ärkebiskopen skref emot honom tre särskilda afhandlingar, dem han lät förelägga Prästerskapet på et Prästmöte i Upsala i Julii månad 1572. Han upsatte sin trosbekännelse kort före sin död d. 26 Oct. 1573, och det var just denna händelse Catholikerne afbidat, för at utan hinder kunna verkställa sina affigter.

Den olycklige K. Eric hade 1569 blifvit flyttad ifrån Stockholm til Åbo; derifrån til Castelholm på Åland i Julii månad 1571, vidare samma år om hösten til Gripsholm, och ändteligen i Junii 1573 til Västerås. Czar Ivan Vasilioviz i Ryssland utfärdade en faselig krigsförklaring emot Sverige d. 11 Aug. 1572. K. Sigismund i Pohlen dog. Hogenskild Bielke och Gustaf Baner skickades til Valriksdagen, at arbeta för K. Johan til Pohlska kronan; men Henric af Valois fick företräde. Ivan intog Wittenstein d. 1 Jan. 1573 med storm, den första fästning, som man vet at Ryssarne på detta sättet inta-

intagit. Commendanten Hans Boje och besättningen stektes lefvande på spett. Vidare intogo Ryssarne Nyenhof och Karkhus. Clas Åkeson Tott slog 12000 af dem, med en corps af 600 til häst och 100 til fot, hvaröfver Konungen lät begå en tacksägelsedag. De la Gardie, som kom hem ifrån sin utrikes beskickning, blef d. 30 Sept. förordnad til FältÖfverste i Liffland.

Carl de Mornai, Friherre til Varennes i Frankrike, hade kommit in i Sverige 1558, blifvit gift med Anna Trolle, Riks-Rådet Ture Trolles dotter til Bergqvara, och derigenom Svåger med Riksmarsken Lars Siggeson Sparre. Han blef mycket nyttjad af K. Eric XIV, både i krig och beskickningar, och under den tiden fången i Danmark. Af K. Johan sändes han til England, at hvärfva troppar, och kom hem med 2000 Engelsmän och 5000 Skottar, under Grefve Archebald Ruthwin och Gilbert Bafour. Med dem hade han ingått någon stämpling emot K. Johans lif och at upsätta K. Eric på Thronen, hvarföre de i hast öfverskaffades til Liffland. Mornais oskuld ansågs likväl ännu så afgjord, at en Cuhan eller Cunningham, som angifvit honom, måste gå til döden. 1574 yppades et myteri af Tyska soldaterna i Liff-

Liffland, för briſtande ſold. Lode, Habſal och Leal måſte til dem öfverlämnas, hvilka de åter afträdde til Konungen af Danmark, då ſolden uteblef. Et ordenteligt fältſlag hölls emellan Tyſkarna och Skottarna i Svenſka arméen d. 17 Mars, och vid denna oenighet yppades Mornais anſtalter ännu klarare, ſå at han blef hemkallad, lagförd för en urtima domſtol af 24 Adelsmän, dömd til döden för förräderi och halshuggen i Stockholm i Auguſti månad 1574. Farhågan, ſom deſſa uptäckter förorſakade, hade en olyckelig påfölgd för den fångna K. Eric. Et Konungabref utfärdades om hans mördande, i händelſe af upror, genom förgift, åderlåtning eller qväfning. Han ſkildes vid ſin Gemål, ſina Söner Henric och Guſtaf och ſin dotter Sigrid, och han flyttades om höſten til Örbyhus ſlott i Vändels Socken i Upland.

Til efterträdare efter den aflidna Ärkebiſkopen Laurentius Petri Nericius, hade Konungen utſett ſitt Syſkonbarn, Grefve Johan af Hoja, ſom var Biſkop i Munſter, Osnabrüg och Paderborn; men han dog 1574. I Junii månad ſammankallades då Biſkoparne och några Kyrkoherdar til Stockholm, der de på Konungens an-

vis-

visning valde förra Ärkebiskopens Måg, Rectorn vid Upsala Academie, Mag. Laurentius Petri Gothus, til detta ämbete, och underskrefvo med honom och 42 Präster en förening om anständighets iagttagande vid Gudstjensten och Sacramentets utdelning, som innehöll mäst småsaker, men dock var en hemlig förberedelse til den bekanta Liturgien. I December, då Ärkebiskopen kallades til Stockholm, måste han skrifva under sjutton Artiklar, som voro upsatte af Mag. Fecht, hvaruti Helgonens dyrkan, förböner för de döda, öronbigten, Prästernas ogifta stånd, klostrens uprättande och yttersta smörjelsen uttryckeligen stadgades. I Januarii följande året kallades tre Biskopar och några Professorer ifrån Upsala til Stockholm, der de förre underskrefvo Artiklarna, men de sednare vädjade til et kyrkomöte. Ärkebiskopen invigdes derpå i Junii månad, med mycken ståt, med staf och möſſa. Cardinalen Stanislaus Hosius och Jesuiten Anton Possevin yrkade emedlertid, uti bref til Konungen, Drottningen och Grefve Pehr Brahe, religions-förändringens fortgång, och en annan Jesuit, som var född i Norrige och het Laurentius Nicolai, men vanligtvis kallades Kloster-Lasse, kom til Sverige. Han öppnade en Schola i Franciscaner-

klo-

klostret på Riddarholmen. I Brunsberg i Pohlska Preussen inrättades et Catholskt Seminarium för Svenska ynglingar, och et annat i Vilna i Lithauen. Ändteligen utkom Liturgien. Hon var afskrifven af den på kyrkomötet i Trident gillade och 1565 utgifna Catholska Mässeboken, endast med uteslutande af de mäst stötande talesätt och Mässans afdelning i två styc-ken för Predikan, som skulle hållas emellan. De, som vägrade at följa henne vid Gudstjensten, afsattes ifrån sina ämbeten, fängslades och gingo i landsflygt. Och dessa oroligheter i kyrkan åtföljgdes af oreda i inrikes styrelsen. Kronan var öfverhopad med gäld, och icke desto mindre slösades med en kostsam Hofhållning och beständiga byggnader. S. Clara, S. Jacobs och S. Mariæ Kyrkor i Stockholm, Upsala, Calmar, Borkholms och Gefle Slott, Vadstena, Alvastra, Vreta och Varnhems Klosterkyrkor byggdes dels af Konungen, dels pryddes och reparerades. At öka tilgångarna härtil, vidtogs den utvägen, at försämra myntet. Man öfvergaf Franska Guldsmeden Gilius Coyet, som hitintils haft det om hand, och slöt contract med Myntmästaren Welam de Wik. Man inväxlade alt gammalt mynt, och gaf 12 öre för K. Gustafs och 9 för K. Erics

Erics markstycken. De Wik arresterades väl sedermera 1575 på Elfsborg, och alt hans silfver och guld blef honom ifråntagit; men den, som icke ville emottaga hans underhaltiga mynt, hotades 1591 at blifva straffad til lifvet. Hertig Carl råkade i ovänskap med Konungen för några skepp, som Hertigen förpassadt til Narva och Konungen låtit upbringa. Han hade 1572 fått tilstånd at mynta, men icke at uprätta egit mynt; och icke desto mindre företagit sig et växleri genom De Wik, som Konungen flera gånger förbudit. Hans hushållsanstalter i Förstendömet voro aldeles likställige med hans faders. För misstankar på honom, hade Konungen befalt 1575, at knektarne i Östergöthland skulle hållas hemma det året och icke skickas til Liffland. Året derpå emottog han en beskickning ifrån Konungen, at han skulle införa Liturgien i Förstendömet, låta Konungen tilsätta Lagmän i Södermanland, Nerike och Värmeland samt Biskopar i Strengnäs och hålla Konungsräfst i Förstendömet; men han afflog alt detta, såsom stridande emot K. Gustafs Testamente. RiksRåderne Pehr Brahe, Eric Sparre, Hogenskild Bielke och Clas Fleming, som låto bruka sig i dessa ärender, blefvo derföre icke väl hos honom

nom anſkrifne. Det beſkydd han lämnade de Präſter, ſom af Konungen förfölgdes, för det de vägrade underſkrifva Liturgien, bidrog at ſtöta honom ännu mer med Konungen. Härtil kom K. Erics död och begrafning, ſom aldeles var emot hans tanke. Sedan Rikſens Råd och Präſterſkapet 1575 ingått en förening om denna Konungs af daga tagande, och orſakerna til hans afſättelſe blifvit upläſte på alla Predikſtolar, utfärdades 1577 Konungens befallning, at förkorta hans lif. Med det ſamma följde et förgift, ſom han intog d. 24 Febr. och två dagar derefter atteſterades hans död af Paſtor i Vendel. Han begrafdes i ſtörſta tyſthet af Biſkopen i Väſterås, M. Erasmus Nicolai, i Domkyrkan derſtädes; och Hertig Carl tog det ſå illa, at han ville låta begrafva honom på nytt på egen bekoſtnad. Hans Son Guſtaf uppehöll ſig i Olmüts, under Kejſar Rudolfs förſvar, bekände ſig til Catholſka läran och ägde, utom mycken inſigt i Chemien, färdighet i Italienſka, Franſka, Tyſka, Pohlſka, Ryſka och Latinſka ſpråken. Af K. Sigismund i Pohlen fick han et Abbotsſtift och kallades til Ryſsland år 1600, der Czaren ville nyttja hans namn, för ſina anſpråk på Finland och Liffland. När han det vägrade,

kastades han i bojor och dog i Casin 1607. Hertig Carl reste 1577 sjelf til Tyskland, at se sig om en Gemål, och föll med sitt tycke på Churförstens af Pfalz Ludvig den Sjettes dotter Maria. Med henne förmäldes han 1579, och af sex barn, som hon lämnade honom, kom endast Prinsessan Catharina til ålder, som sedan blef gift med PfalzGrefven Johan Casimir och K. Carl X:s moder.

Konungen i Pohlen, Henric af Valois, lämnade denna Kronan, för at emottaga den Franska, och Försten af Siebenbürgen, Stephan Bathori, som var gift med K. Johans Svägerska, kom i stället. Ryske Czaren intog uti Liffland Vickel och Padis ifrån Sverige, och Habsal, Lode och Leal ifrån Danmark, samt for fram i landet med oerhörd grymhet. Efter ingånget förbund emellan Sverige och Pohlen emot Ryssland, förentes bägge armeerne, under Göran Boje och Sapieha, och slogo Ryssarna vid Wenden d. 21 Oct. 1578, med förlust af 7000 man och 24 fältstycken. Sändebud kommo följande året ifrån Mehemet Gerys Chan i Crimska Tartariet, om förbund emot Ryssland. HofMarskalken och Riddaren, Friherre Pontus De la Gardie, som blef gift med Konun-

Konungens naturliga dotter, Sophia Gyllenhielm, emottog 1580 befälet i Liffland. Han intog Kexholm d. 4 Nov. och Padis d. 28 Dec. Följande året eröfrades Wesenberg d. 4 Mars, Tolsborg d. 8 och Narva med storm d. 6 Sept., Ivanogorod d. 17, Jamagorod d. 28 och Coporie d. 10 Oct. sedan han Nyårstiden gjort et tåg efter Compass öfver land och is af femtio mil. Han höll derpå et segrande intåg i Rewel, och Ryssarne satte hans namn i Litanien. Göran Boje tog in Wittensten d. 26 Nov. och Carl Henricson Horn Lode d. 28 Jul., Vickel och Leal d. 27 och Habsal d. 9 Aug., alt på et och samma år. Czarens förnämsta Armée uppehölls under alt detta af Pohlackarna genom Plescous belägring. Jesuiten Possevin vistades i Muscou, at medla frid. Den slöts i Zapolschi d. 15 Jan. 1582, på 10 år, då Ivan afträdde til Pohlen de 34 fästningar, han eröfrat i Liffland. Följande året sammanträdde Svenske och Ryske Fullmägtige vid Plusmunde, halfannan mil ifrån Narva, der stillestånd slöts först på två månader och sedermera på tre år.

K. Johan hade, då De la Gardie på sin omtalda beskickning äfven besökt Rom,

 erbu-

erbudit Påfven Gregorius XIII:de, at förenas med Catholska kyrkan på de vilkor, at Svenska Adeln skulle få behålla sina ifrån kyrkor och kloster bördade gods, at Lekmän skulle få taga Nattvarden under bröd och vin, Gudstjensten hållas på modersmålet och Prästerne behålla sina hustrur. Påfven kunde icke gå in häruti; men skickade Jesuiten Anton Possevin, under namn af Kejserlig Minister, til Sverige. Han intog så Konungens sinne, at han d. 16 Maji 1578 affvor den Evangeliska och antog den Catholska läran. Ärkebiskopen och flere, som antagit Liturgien, började då öpna ögonen och ångra sin lättsinnighet. Han dog 1579, och Konungen lät ämbetet i fyra år stå ledigt. Professorerne i Upsala Petrus Jonæ, Luth och Gadolenus samt Kyrkoherden i Saltvik på Åland, Mag. Abrahamus Andreæ Angermannus kastades i fängelse, af hvilka den sistnämnde rymde til Tyskland och uppehöll sig der i elfva år. Hertig Carl gjorde Petrus Jonæ til Biskop i Strengnäs, och emottog i sit Förstendöme samt förság med sysslor de af Konungen förfölgda och fördrifna Prästerna. De förnäme följde Hofvets efterdöme. Tvenne Riks-Drotsen Brahes och tre RiksCanzleren Gyllenstjernas Söner blefvo Catholiker.

Drott-

Drottning Catharina Jagellonicas dödsfall d. 16 Nov. 1583 svalkade likväl ansenligen K. Johans nit i detta ämne.

Utom de förr omtalda tvisteämnen emellan Konungen och Hertigen, yppades äfven et nytt om Strömsholms Slott och Län, som i K. Gustafs Testamente var Hertigen tillagdt, men Konungen sedan lämnat Drottning Catharina Stenbock såsom morgongåfva. 1582 gjorde Konungen, med Riksens Råds och Ständers samtycke, en Stadga i Stockholm om Kungeliga och Försteliga rättigheter, Hertig Carl oåtspord, at nya Mässeordningen i Hertigdömet skulle följas, Biskop och Lagman tilsättas af Konungen, som äfven ägde rättighet at der hålla räfst, Adeln rida under Konungens baner, Furstarne icke äga magt at kräfva rusttjenst eller utskrifva nya pålagor. RiksRådet Eric Sparre skref deröfver, på Konungens befallning, en bok, hvarmed han ådrog sig Hertigens stora missnöje. När Konungen gifte sig andra gången 1585 med Gunnila Bielke, vägrade Hertigen komma til bröllopet, och oenigheten gick så långt, at det liknade sig til inbördes krig. Omständigheterne gjorde likväl sedermera, at Konungen måste foga sig. Ivan Vasilio-

viz i Ryssland dog 1584, och Sonen Fedor efterträdde honom. Et nytt stillestånd slöts vid Plusmunde 1585 på fyra år; men när De la Gardie skulle resa derifrån, drunknade han på Narviska älfven d. 5 Nov. Han ligger begrafven i Domkyrkan i Rewel. Ryssen hade nu endast qvar Dorpt, ÖfverPahlen, Felin och Pernau, eller det så kallade Lettland. Sverige Rewel, Habsal, Karkhus, Lode, Leal, Wittensten, Vickel, Wesenberg, Tolsborg, Narva, Ivangorod och Jamagorod, eller hela Estland. Om icke Pohlska Thronen kort efter blifvit ledig, med utsigter för K. Johans Son, Prins Sigismund, hade Sverige oförtöfvadt råkat i krig med Pohlen, sedan et stort möte med denna Kronans Fullmägtige i Pernau aflupit frugtlöst.

K. Stephan Bathori i Pohlen dog d. 12 Dec. 1586. Hans Enkedrottning, Anna Jagellonica, skickade en Minister hit, och Eric Brahe och Eric Sparre återsändes til Valriksdagen. Deras instruction innehöll, at, om Pohlackarne icke ville gå in i Prins Sigismunds val på andra vilkor, än at Sveriges tilhörigheter skulle förminskas, hvarmed tvifvelsutan mentes afträde af Liffland, skulle de förklara, at han icke sök-

ſökte någon främmande Krona, med ſin egens ſkada och förderf. Icke deſto mindre utfäſte de ſig, då Sigismund blef vald d. 19 Aug., at Sveriges andel utaf Liffland ſkulle til Pohlen afträdas. Han var upfödd i Modrens bekännelſe, i anſeende til religion, och den ſamma nitiſkt tilgifven. Han öfverfördes til Danzig på en flotta af RiksAmiralen Clas Fleming och hade RiksRåderna Eric Sparre, Ture Bielke och Guſtaf Baner i ſit ſällſkap. Han möttes der af tre Pohlſka Biſkopar; men upſköt frågan angående Liffland til ſin kröning. Hans medtäflare, Kejſar Rudolfs bror, Ärkehertig Maximilian blef ſlagen af Pohlſka StorCanzleren Zamoiſky vid Cracau, och vid kröningen upſkjöts åter Liffländſka ſaken, til des Sigismund ſkulle tilträda regeringen i Sverige.

Sonen var knapt borta, förrän han ſaknades af Fadren, ſom ångrade hela denna anſtalt och kaſtade ſina milstankar på Rikſens Råd, at de, genom Kronprinſens bortſkaffande, velat göra Arfföreningen om intet och bereda väg för den fordna Ariſtocratien uti Sverige. Detta närmade Konungen til Hertig Carl, ſom länge med Rikſens Råd varit milsnögd. Som ſtörre delen af dem voro beſlägtade i Stu-

 riſka

riska Huset, uplifvades samma sorgespel, som i K. Eric XIV:s tid. De voro egenteligen Hogenskild och Ture Bielke, Gustaf och Sten Baner, Clas Tott, Eric Sparre och Axel Lejonhufvud. Sigismund, äfven ledsen vid Pohlackarnas orolighet, önskade hemligen at komma tilbaka til sitt Arfrike och afträda Pohlska kronan til Maximilians bror, Ärkehertig Ernst. Bägge Konungarne beslöto at mötas i Rewel följande året. K. Johan reste dit med sin Gemål och sin Son Hertig Johan, som var född d. 18 April, och kom til Rewel d. 28 Aug. Han uppehöll sig der tilhopa med Sigismund til d. 4 Oct. Riks-Råderne Pehr Brahe, Nils Gyllenstierna och Knut Posse blefvo hemma i Sverige, och Hogenskild Bielke var der såsom Vice Regent under Konungens frånvaro. Eric Gustafson Stenbock, Mauriz Sture, Clas Tott, Gustaf och Sten Baner, Eric Sparre, Christer Gabrielson Oxenstierna, Maurits Grip, Ture Bielke och Eric Abrahamson Lejonhufvud sammanträdde i Domkyrkan i Rewel d. 5 Sept., sedan de blifvit underrättade om Konungarnas afsigt at följas åt til Sverige, och upsatte en föreställning deremot i eftertänkeliga ordasätt, hvilken äfven underskrefs af det i Rewel samlade Ridderskapet; och då den

den icke gjorde sin åsyftade verkan, nedlade Höfvitsmännerne för Krigsfolket sina fanor framför Konungens sofkammare och förpligtade sig med ed, at aldrig våga sitt lif för Konung och Fädernesland, om Konungen hämtade sin Son til Sverige. I det samma berättades af Bielken ifrån Sverige, at Hertig Carl vore uphof til någon i Riket börjad oroligheet, och Stor-Canzleren Zamoisky fordrade på Sigismunds återkomst, efter Tartarerne infallit i Pohlen. Konungarne skildes åt, och Hertig Carl, som blifvit Enkling d. 29 Julii, kallades af brodren til Stockholm och blef delagtig i regeringen. Stilleståndet med Ryssland hade kunnat blifva förvandladt i en beständig frid, om K. Johan velat afträda Ivanogorod, Jamagorod, Coporie och Kexholm; nu blef det endast förlängdt på två månader. När kriget åter börjades 1590, och Czaren intog Ivanogorod, Jamagorod och Coporie, ville Soldaterne sjelfve göra frid med Ryssarna, och ryggten utspriddes öfver hela Riket, at Rådet styrkt til frid och derföre råkat i onåd. Hogenskild och Ture Bielkar, Gustaf och Sten Banerer, Eric Sparre och Clas Tott anklagades på Riksdagen i Stockholm 1590, miste sina förläningar och arresterades. En vederläggning på deras

ſkrift i Rewel utſändes i landsorterna, at upläſas för Allmogen. En Fältſkär hos Grefve Pehr Brahe, Hans-Wanckow, ſom icke fått en gård af Grefven, hvilken han begärt, hade angifvit Johan Sparre och hans Svåger Grefve Eric Brahe, at de haft ſtämplingar emot Konungen med utländſka Förſtar, med hvilka Brahen var beſlägtad genom ſitt gifte med en Prinſesſa af Luneburg. Sparren blef på denna angifvelſe arreſterad. Än påſtod Hertig Carl, at de velat göra Konungens Syſter, Prinſeſſan Anna, til Drottning i Sverige. Än angaf Johan Sparre, at de legat inne med K. Erics Son, Guſtaf. Än bekände Eric Brahes dräng, at hans Herre, tillika med hans bror Guſtaf Brahe, i Danzig beſoldat 1500 ryttare, en Skottſk Capitaine 700 knektar och at en eller annan Tyſk Förſte undſatt dem med penningar. At förekomma ſlika ſtämplingar, utſträcktes nu Arfföreningen på qvinliga linien, och i Konungens Teſtamente uteſlötos Hogenſkild och Ture Bielkar, Guſtaf och Sten Banerer, Axel Lejonhufvud och Eric Sparre ifrån alt deltagande i regeringen.

Följande året anſtäldes en rättegång med de fängslade Rådsherrarna, vid hvilken

ken Kongl. Secreteraren Olof Sverkerson var Actor. De blefvo hvarken dömde eller frikände, utan höllos i fängelse på sina gårdar. Prinsessan Anna, som reste til Pohlen, at bivista Sigismunds biläger med Ärkehertig Carls dotter Anna af Österrike, förde med sig deras bönefkrift til Konungen om hans förord hos sin Fader. Hvad som frälste dem var, at en söndring åter yppades emellan Konungen och Hertigen, då denne, som i första sorgen öfver förlusten af sin Gemål, förklarat at han aldrig ärnade gifta sig, nu började fria til Hertig Adolfs af Holstein dotter, Prinsessan Christina. Kriget i Liffland fördes med omskiftande lycka. Carl Henricson Horn, som der fört befälet, dömdes til döden och utfördes verkeligen på afrättsplatsen; men för K. Sigismunds och Hertig Carls förbön, fördes han tilbaka i fängelse på Örbyhus. Maurits Grip blef Krigsöfverste. Han gjorde et frugtlöst tåg til Nougorod, på hvilket 6000 man af hunger och köld tilsatte lifvet. Göran Boje förordnades då i hans ställe; men undanbad sig. Deruppå lämnades befälet til Clas Fleming. Han tågade mot Plescou och nedlade 6000 man af fienden, hvaröfver K. Johan firade en tacksägelsedag. Sigfrid Rålamb och Eric Falk skickades

kades til TatarChan, som på sin sida äfven gjorde et infall i Ryssland.

Hertig Carl förmäldes på Nyköpings Slott d. 27 Augusti 1592. K. Johan var då betagen af en sjukdom, som varade tre fjerdedels år och slutades med döden d. 17 Nov. Förut hade han återgifvit de fängslade Rådsherrarne sin nåd. Hofhållningens kostsamhet, som Riksens Råd förebrådde Konungen i deras omförmälda skrift, svarade han egenteligen härrörde deraf, at Adeln skaffade sig så kallade utspisningsbref af HofMarsken, hvarigenom de med sitt folk och vänner förplägades af Konungens kök och källare, icke allenast i Stockholm, utan ock på Kungsgårdarne, der Fogdarne klagade, at drängarne icke hunno mer, än hugga ved och sy kläder åt dem och deras sällskap. Til kriget, som varat i nitton år, hade mången bonde måst utskrifva tre til fyra af sina söner. Jernhandeln, som förut varit et Regale, frigafs 1583 emot tre dalers afgift af et fat osmundsjern och 2½ mark af et skeppund stångjern. Efter stilleståndet med Ryssland öppnades handeln med denna Nation på Narva. Til myntets underhåll skulle en lödig mark silfver erläggas i tull för hvarje hundrade marks

marks värde. Konungen anlade Hudigsvall 1582, Hernösand 1584 och ärnade äfven anlägga fyra städer i Västerbotten, til at inskränka Birkekarlarna och stadga handeln der i orten. Städerna norr om Gefle skulle dock icke få handla annorstädes än på Stockholm, undantagande Hudigsvall. Upsala Academie flyttades til Stockholm 1583, der den förblef til Konungens död.

---

4. K. Sigismunds regering ifrån 1592 til 1600. Otta år.

Under K. Sigismunds regering kan man föreställa sig tre partier i Sverige. Jesuiterne och de Catholske Herrarne uti hans Hof, ansågo hans Arfrike såsom hans enskilda egendom, med hvilken han kunde förfara efter godtycko. Catholska lärans återställande och Sveriges behandlande såsom et lydland under Pohlen vore föremålen för deras affigter, och deruti biträddes de blindvis af Konungen. Detta partie var lika litet tilgifvit Riksens Råd, som Hertig Carl. Det sökte endast vinna sina affigter genom oenighetens underhållande dem emellan, och ju större oredan

här

här var, ju säkrare trodde de Konungen bibehålla sin myndighet. Utom RiksMarsken Clas Fleming, hans Svågrar Stenbockarna, de Catholska Grefvarna Brahe och Friherrarna Gyllenstierna, var väl ingen Svensk detta partie uprigtigt tilgifven. Det andra partiet var Svenska Rädets eller de gamla Aristocraternas, Sparrars, Banerers, Bielkars och Possars, som underftödt Sigismunds val til Pohlska Thronen, för at få styra Sverige under hans frånvaro genom en Sju manna sammansättning. För dessa var Hertig Carl egenteligen i vägen. De svinkade så länge emellan honom och Konungen, til dess de af den sednare upoffrades åt den förras hämd. Det tredje partiet var Hertigens. Han hade föga anhang ibland Adeln. Endast Grefvarne Sture och Lejonhufvud voro på hans sida; men hade för sig Religion, och med den Prästerskapet, Borgare och i synnerhet Allmogen. Hans tiltagsenhet, ståndagtighet och stränghet segrade til slut, och Sverige har at tacka honom för sin frihet både ifrån Påfvens och Aristocratiens välde. Hans första steg var, at förskansa religion emot Jesuiternas anfall, innan Sigismund med dem skulle hinna ankomma. Det andra, at utverka en Regeringsform, som skulle

sät-

ſätta magten i hans händer, ſåſom Riks-föreſtåndare; och när Rådet öfvergaf honom, behöll han den enſam genom Ständernas myndighet. Hans ſtyrka låg i hans Förſtendöme, i Veſtmanland, Dalarna och Norrland, då deremot Flemingens anhang i Finland och Stenbockarnas i Väſtergöthland och Småland höll deſſa orter Konungen til handa. Sedan de voro underkufvade, flyttade Carl förſigtigtvis kriget utom Rikets gränſor til Liffland.

Sturarne, Lejonhufvuderne och Stenbockarne voro alle Hertigens kötslige Syſkonbarn på Mödernet. Af de förſta höllo Sönerne Carl och Maurits hans partie; men alla Mågarna, två Bielkar, en Baner och Eric Stenbock höllo med Konungen. Gamle Grefve Pehr Brahe var död 1590 under K. Johans onåd. Två Söner Eric och Guſtaf voro Catholiker och dogo i Pohlen. Tvenne andre, Magnus och Abraham, ſtannade hemma och förſonte ſig med Hertigen. Af döttrarna var Ebba gift med Eric, och Margareta med Johan Sparre, ſom bägge blefvo halshuggne. Grefve Axel Lejonhufvud var oſtadig och dog ſluteligen landsflygtig i Elſas; men brodren Maurits höll ſig jämt til Hertigen. Äfvenſå Nils Gyllenſtierna, faſt

fast två af hans Söner voro Sigismunds anhängare och gingo ut til Pohlen. Samma väg togo Possarne, och Flemingarne voro ständigt af Konungens partie. Grefve Roos var död 1566; men hans Enka Cecilia Stenbock var den enda af detta namn, som var Hertigen tilgifven. Johan Gyllenstiernas och Johan Sparres barn vet man med visshet hafva stannat qvar i Pohlen. De öfrige kommo hem under K. Gustaf Adolf, då fyra Eric Sparres Söner och två Mågar blefvo Rikfens Råd.

Hertig Carl vistades i SöderTälge när K. Johan afled. Utom Drottningen och hennes tre års gamla Son Hertig Johan, var ingen af det Kungliga Huset vid dödsfallet närvarande. Genom hennes förord hade de fängslige Rikfens Råd, kort före Konungens död, erhållit hans tilgift. Man drögde i två dagar, at underrätta Hertigen om Konungens frånfälle. Det uptogs af honom illa; men han förlikte sig emedlertid med de anklagade Rådsherrarna. D. 31 Dec. bisattes det Kongl. liket i Slottskyrkan, då en stor del af Rikets Prästerskap var närvarande. De anhöllo hos Hertigen om verkställighet af det löfte, som Konungen gifvit 1590, at de yppade stridigheter i kyrkan på et Mö-

Möte skulle afgöras, vid hvilket tilfälle äfven Upsala Ärkebiskopsstol, som, genom Laurentii Andreæ Björnrams död 1591, blifvit ledig, skulle besättas. Landet var upfyldt med fördrifna och fängslade Prä-ster för Liturgien. Man hade ingen an-ledning at hoppas någon ändring, sedan Konungen inkommit, ty han hade redan i Pohlen rögt sitt blinda religionsnit, då han låtit nedrifva en kyrka för de Evan-geliska i Cracau, förskingrat deras försam-ling i Vilna och tvingat Prinsessan Anna at förrätta sin Gudstjenst inom lyckta dör-rar. Hertigen, som nyss förut ingått en förening med Riksens Råd, at de en för alla och alla för en skulle vara ansvarige för sina göromål, samtyckte til detta kyr-komöte och utsatte d. 25 näststöljande Fe-bruarii til des början i Upsala. Med sina hitskickade efter Fadrens död, hade Sigis-mund yttrat sig i det obestämda uttryck, at han för religionens skull ville ingen hvarken hata eller älska. RiksRådet Tu-re Bielke måste åtaga sig, at gå såsom Ambassadeur til Pohlska Riksdagen, der Konungens hemresa skulle afgöras. Clas Fleming, som hade öfverbefälet i Fin-land, slöt d. 20 Jan. et stillestånd med Ryssland på tvenne år, som hade kunnat blifva en frid, om han velat afträda Kex-

 holm.

holm. Han lydde icke sina medbröders föreställningar ifrån Sverige. Hans Svåger, Carl Stenbock, som öfversändes at förmå honom dertil, gjorde med honom et. Johan Sparre samlade äfven särskilda trohetseder för Konungen i Estland. Finske bönderne satte sig opp emot krigsfolket, när de fingo höra at det låg qvar efter stilleståndet emot Hertigens vilja.

Emedlertid gick det utsatta mötet för sig i Upsala. Hertigen, nio Riksens Råd, flere af Adeln, fyra Biskopar, 300 Präställ män samt Borgare och Bönder voro der närvarande. Theologiæ Professoren i Stockholms Collegium, Mag. Nicolaus Olai Bothniensis utvaldes til Præses, och fick tolf Präftmän til bisittare. Man utlade först sju af Præses på Latin författade Theser, om den heliga Skrift, såsom enda rättesnöret i trossaker. Derpå förklarades Augsburgiska Bekännelsen styckevis, först på Latin, och sedan för de enfaldigares skull på Svenska. Liturgien förkastades, och med dem, som varit nog obetänksamma at henne erkänna, anstäldes en alfvarsam räfst. En hel hop cerimonier, som insmygt sig vid Gudstjensten, afskaffades såsom onödige. Derpå företogs Ärkebiskopsval, som föll på den landsflygtiga Mag.

Mag. Abrahamus Andreæ Angermannus. Mötets beslut underskrefs d. 20 Mars. Det innehåller Apostoliska, Nicenska och Athanasianska Symbola samt Augsburgiska Bekännelsen. Prästerskapet skrefvo sedermera särskildt under på Prästmöten, hvar i sitt Stift. Det utfärdades af trycket och åberopas ännu i alla allmänna handlingar, rörande religion.

På Pohlska Riksdagen beviljade Ständerne Konungen tre tunnor guld til sin Svenska resa, hvaremot han gaf dem löfte om Estland och at sedan ständigt hos dem qvarblifva. Han lämnade sin nyfödda dotter qvar til deras säkerhet och tog med sig sin Drottning och Syster. Påfven förärade til resan 30,000 ducater, och hans Nuncius, Franciscus Germanicus Mala Spina, Pohlske Vice Canzleren Johan Tarnovski och Biskopen Johan Lubienski med 500 Hejdukar och en mängd Catholska Präster och Hofbetjenter gjorde honom sällskap. Grefve Eric Brahe skickades förut med tvetydiga instructioner. I Danzig frändömde Konungen Lutheranerna två kyrkor, i Thorn och i Elbingen, och hade äfven afhändt dem hufvudkyrkan i Danzig, om icke Ture Bielke lagt sig emellan. Clas Fleming, som var bå-

de RiksMarſk och Amiral, utruſtade flottan på egen hand och ſeglade Konungen til mötes til Danzig. Han kom til Stockholm d. 30 Sept. Sedan Hertigen emottagit honom, reſte han hem til Södermanland, och Konungen frikallade dem af Rikſens Råd, ſom varit i onåd, ifrån alla dem gjorda beſkyllningar.

Ärkebiſkopen, Biſkoparne i Linköping och Väſterås ſamt Präſterſkapet ifrån Upſala och Väſterås Stift voro nu i Stockholm förſamlade; men Konungen ville hvarken bekräfta Upſala Mötes beſlut och tillåta des tryckning, eller de der gjorda valen af Ärkebiſkop och Paſtor i Storkyrkan. Han ville inrymma Riddarholmskyrkan åt Catholikerna och lät der med våld begrafva tvenne af ſitt hoffolk, då predikſtolen upbröts, Präſterne blefvo ſlagne och en Scholgoſſe dödad af Hejdukarna. Både Konungen och Rådet vände ſig i deſſa frågor til Hertig Carl, ſom ſvarade med mycken förſigtighet. Efter flera fåfänga föreſtällningar bröt Konungen opp til ſin Faders begrafning och ſin kröning, ſom ſkulle firas i Upſala.

Til denna högtidlighet inſtälde ſig äfven Hertig Carl; men på et ſätt, ſom både

de utmärkte hans misstroende och hans styrka. Han hade med sig emellan 3- och 4000 man, både rytteri och fotfolk. Riksens Ständer, som sammankommit i slutet af Januarii, hade med honom täta sammanträden. De angingo egenteligen Konungens äskade religionsfriheter för sine trosförvandter, hans vägrade bekräftelse på Upsala Mötes beslut och det gjorda Ärkebiskopsvalet. Ifrån gamla Kungshuset på Kungsängsgatan gick han opp på Slottet d. 7 Febr. emellan sina upställda troppar och åtfölgd af Riksens Råd och Ridderskapet och Adeln, och förklarade för Konungen, at Ständerne icke ärnade samtycka til hans kröning, om han icke fogade sig efter deras påstående, och hans föreställningar beledsagades af et allmänt ja-rop af den utanföre stående Menigheten. Man hotade til och med, at skrida til et nytt Konungaval. Ändteligen då Hertigen försäkrade, at han reste bort inom 24 timmar, om Konungen vägrade sin underskrift, följde den d. 19 Febr., hvarpå Ärkebiskopen vigdes före och Konungen kröntes efter middagen af Biskopen i Västerås, Olaus Stephani Bellinus. Konungen reste då til Stockholm, och Hertigen til sitt Förstendöme. Johan Wejer sändes til Pohlen, at med första in-

skaffa krigsfolk, och emedlertid tillät Konungen Catholikerna, at i Stockholm utöfva alla våldsamheter. 1000 man Pohlackar kommo äfven in. Emot dem var Stockholms Borgerskap i gevär och 300 Dalknektar inkallades. Konungen köpte et privat hus til Catholsk kyrka. Täta beskickningar gingo emellan Konungen, Hertigen och Rådet om regeringsformen, efter hvilken Riket skulle styras under hans frånvaro. Riksens Råd hade dertil upsatt et utkast, i likhet med den författning, som var gjord i Danmark, under Christian den fjerdes minderårighet. Hertigen skulle efter den väl hafva rum i Rådet; men icke såsom Riksföreståndare. Han åter föreställde, huru Danmark vore Valrike; men han närmaste arfvingen til Thronen i Sverige, om K. Johans Ätt gick ut. Denne Konung hade varit förordnad til Riksföreståndare, när K. Eric skulle resa til England. Hertigen ville sjelf blifva Regent. Riksens Råd skulle endast gå honom til handa med trogna råd; men icke regera. I sjelfva Danmark vore regeringen endast updragen några få personer, dem de öfrige Rådsherrarne sina råd meddelade. Konungen åter hade låtit inbilla sig, at Sverige såsom Arfrike icke hade några privilegier och at han kun-

kunde förordna derom efter godtycko. Hans politik var, at lämna Riket uti anarchie. Skeppsflottan skulle blifva i Finland och kriget med Ryssland underhållas, på det de Svenske skulle hafva at syssla och Konungen hafva anledning at hålla en ständig Armée på benen. Han satte Clas Fleming til RiksMarsk och Landshöfdinge i Finland; Eric Brahe, hans Frus Systerson, til Ståthållare öfver Stockholm, Upland och VästerNorrland; Eric Sparre, äfven hans Frus Systerson, til Ståthållare öfver Västmanland och Dalarna; Eric Gustafsson Stenbock, hans Svåger, öfver Västergöthland; Arvid Stenbock öfver Östergöthland; Carl Stenbock öfver Småland; Gustaf Oxenstierna och Göran Posse öfver Kammarverket. I den regeringsform, han sluteligen lämnade Hertigen, tillades väl honom främsta rummet ibland Riksens Råd, men icke namn af Riksföreståndare; ej heller nämndes der om Rikets styrelse efter Konunga-eden, och förböds aldeles, at uti Konungens frånvaro hålla Riksdagar. Hertigens sista svar til Konungen var, at han skulle höra Ständerna öfver Riksstyrelsen, emedan Konungen icke velat förordna derom efter hans åstundan.

I en sådan ställning afseglade Konungen til Pohlen d. 14 Julii. Regalierne, som han ville föra med sig, lämnade han tilbaka på Nils Gyllenstiernas föreställning. Hertigen anmodades genast af Riksens Råd, at komma til Stockholm och ingick med dem d. 2 Sept. en förening, i kraft hvaraf han såsom Riksföreståndare med deras biträde skulle styra Riket efter Arfföreningen, Konunga-eden och Upsala Mötes Beslut, det de en för alla och alla för en skulle förfvara. Hertigen affatte derpå Grefve Eric Brahe; men de andre Ståthållarne, dem man icke kunde åtkomma, blefvo qvar och upfylde landet med oreda. Han uphäfde Catholska Gudstjensten och vann icke ringa styrka för sitt anseende och framtida hopp, då hans Son, Prins Gustaf Adolf, föddes på Stockholms Slott d. 9 December.

I Teusina vid Narviska ån på Ivangorodska sidan hölls 1595 et Fridsmöte med Ryssland, dit Sten Baner, Henric Horn, Göran Boje och Arvid Stålarm voro Svenske Fullmägtige. En evig frid blef der sluten d. 18 Maji på aldeles samma vilkor, som K. Johan kunnat få 1590. Sverige skulle behålla Narva och Estland; men Ryssarne återfå Kexholm och des

Län,

Län, dock icke förr, än gränsefkilnaden emellan bägge Riken vore upgången. Inom årets flut var det fkedt och Kexholm afträdt. På et kyrkomöte i Upfala i Februarii månad beflöt Präfterfkapet, i Hertigens närvaro, at Scholarne i Riket fkulle åter uprättas, och det famma fkedde äfven med Upfala Academie, fom fick fina förfta privilegier d. 15 Mars, och famma dag öppnade fin Matrikel til infkrifning. Åtfkillige kyrkoftadgar afgjordes af Präfterfkapet vid famma tilfälle. En ifrån Konungen ankommen Legat, Lindorm Bonde Liljehök, kunde icke hindra det mifsnöje, fom yppades i Riket deröfver, at han förbudit Spanmåls hitförfel ifrån Liffland, oagtadt här i landet var et ganfka hårdt år. Hertigen och Rådet fammankallade Rikfens Ständer til Michelsmäffan i Söderköping och underrättade Konungen derom; men brefven lågo i fex veckor obefvarade i Pohlfka Canzliet, få at förbudet emot denna Riksdags hållande icke ankom, förr än den redan var til ända. Ständerne förenade fig der om religion d. 21 Oct., at ingen Papift fick bekläda något ämbete, ej heller viftas inom Riket längre, än han förhöll fig roligen: åt Catholfke Präfterne fkulle utdrifvas inom fex veckor och Vadftena klo-

ster förvandlas til en Schola eller Hospital. Ärkebiskopen skulle anställa en visitation öfver hela Riket, med Biskopens biträde uti hvart Stift. I Riksdagsbeslutet dagen derpå stadgades, at Hertigen skulle föra regeringen med Råds råde; intet vad gälla härifrån til Konungen i Pohlen; ingen hos Konungen fäld dom verkställas, innan den gått igenom Svenska Regeringen; ingen bekläda mer än et ämbete, m. m. Riksens Råd underskrefvo alle detta Beslut, undantagande Clas Fleming, som höll sig i Finland.

Hertig Carl drog försorg om verkställigheten härutaf med all stränghet, ehuru Konungen utfärdade et påbud deremot ifrån Pohlen, hvaruti han försäkrade alla om sitt hägn, som det ogillade. Clas Fleming erhöll af honom en egen regeringsform för Finland, med namn af Riksföreståndare; och ehuru kriget med Ryssland nu var slutadt, behöll han likafullt tropparna på benen, at med dem bibehålla Konungens välde. Bönderne, besvärade af deras inqvartering eller borgläger, klagade deröfver hos Hertigen, som rådde dem at möta våld med våld. Allmogen i Österbotten upreste sig då emot Flemingens ryttare, hvaraf det bekanta klubbe-

kri-

kriget upkom, som kostade det landskapet 11000 inbyggare. Konungen sände en Legation til Sverige af tre Pohlska och tre Svenska Herrar, Eric Brahe, Arvid Stenbock och Lindorm Bonde Liljehök. De anlände til Stockholm d. 26 Aug. 1596; men måste vänta en hel månad på företräde innan Riksens Råd och de förnämste af Ständerna hunno samlas. De påstodo uphäfvande af Söderköpings beslut; men måste resa härifrån med oförrättade ärender. Emedlertid gjorde deras härvaro Rådsherrarna vacklande. Hertigen ville med väpnad hand bringa Finland til lydnad och affätta de Ståthållare Konungen förodnat i landsorterna; men Riksens råd satte sig icke allenast sjelfve enständigt deremot, utan förmådde äfven de i Stockholm församlade Ständerna, at göra det samma, uti en skrift, som öfverlämnades af Ärkebiskopen och Biskoparna i Strengnäs och Västerås. Detta hade den verkan, at Hertigen i Rådet d. 2 Nov. affade sig Riksföreståndarskapet; men tillika förklarade, at som han emottagit det af Ständerna, så kunde han icke öfverlämna det i andra händer, än deras, hvarföre han sammankallade en Riksdag til d. 18 Februarii nästa år i Arboga. Under detta inträffade en missväxt och allmän

män hungersnöd i landet, som varade i tre år. En ovanlig vattuflöd fördersvade grödan. Boskapen sjuknade af skämt foder och dog hopetals. Människor funnos döde på marken af hunger och otjenlig spis. Rödsoten kom äfven in och härjade mycket. Berättelsen härom *) ansågs af K. Carl XI så märkelig, at den uplästes på alla predikstolar 1696, då tilståndet i Riket var af lika förhållande. Allmänheten ansåg detta för et syndastraff för de ändringar, som enligt Upsala Mötes beslut förtogos med kyrko-cerimonierna och hvilka af Ärkebiskopen under des visitationer öfver hela Riket med nog stränghet verkstäldes. Spöslitning på stället och öfversköljande med kallt vatten voro vanliga straff för dem, som försummade Gudstjensten och Sacramentet, och de som begått lägersmål, vigdes, fastän de vägrade i sjelfva brudstolen.

Sju af Riksens Råd, Hogenskild, Clas och Ture Bielkar, Gustaf och Sten Banerer, Eric Sparre och Göran Knutson Posse infunno sig icke vid Riksdagen i Arboga, utan inskickade sin protest. Eric Sparre hade redan farit öfver til Halmstad, som då tilhörde Danmark. Axel Lejonhufvud

var

*) Rhyzelii Brontologie, p. 70.

var den ende RiksRåd, ſom infann ſig. Riksdagen började d. 18 Februarii med upläſande af Rådets proteſtation. Konungens förbud ankom äfven med Lars Sigfridſon Rålamb. Hertigen förkunnade Ständerna, at blanquetter voro inkomne ifrån Pohlen med Konungens namn, på hvilka ſedan här i Sverige ſkrefs hvad man behagade. Ständerne ſtyrkte til enighet emellan Hertigen och Rådet. Präſterne och Borgarne voro i ſynnerhet fridſamme; men Hertigens adelige Hoftjenare handlade med Bönderna allena och berättelſen om Flemingens hårda förfarande mot deras medbröder i Finland tjente i ſynnerhet at upreta dem. Riksdagsbeſlutet af d. 5 Mars innehöll, at Hertigen låtit af Ständerna förmå ſig at fortfara med Riksföreſtånderſkapet. En beſkickning ſkulle gå til Konungen, at anhålla om hans återkomſt til Sverige. Dertil utnämndes Guſtaf Baner och Ture Bielke, hvilke förſt på våren följande året lämnade deras fädernesland. Rikſens Råd ſkulle få ſex veckors tid at förklara ſig, om de erkände Rikdagsbeſlutet, eller ej, och i ſednare fallet anſes ſåſom Rikets förrädare. Finland och de öfrige landsorter, ſom innehades af Konungens Ståthållare, ſkulle med härsmagt bringas til lydnad.

Her-

Hertigen intog ock efter Riksdagens flut, Stegeborg, Elfsborg och Calmar ifrån Stenbockarna, fom jämte de öfriga miſsnögda rymde ur Riket. Axel Lejonhufvud famt Clas och Hogenſkild Bielkar voro de ende, fom blefvo qvar i landet. Detta Riksdagsbeflut ſtadfäſtades federmera på en ny Riksdag i Stockholm i Julii månad, der Eric Sparres papper underſöktes och Rikſens Råd ålades at urſkulda fig för Hertigens beſkyllningar. Hertigen for fedan öfver til Finland. Clas Fleming hade blifvit död d. 13 Maji och Arvid Stålarm hade i hans ſtälle af Konungen blifvit förordnad til FältÖfverſte. Åbo Slott upgafs Michelsmäſſodagen. Efter Sigismunds anhängares berättelſe hade Stålarm inbillat Amiralen Bengt Sevrinſon, at Hertigen icke hade någon flotta, hvarmed han kunde komma öfver til Finland, hvarföre denne aftacklade fina ſkepp. Emedlertid kom Hertigen och landfatte på Korpis berg. Stålarm, fom ſkulle tåga ut emot honom, flydde ända til Viborg. De belägrade förfvarade fig manneligen, upmuntrade af Flemings Enka; men började fedan löpa öfver til Hertigen, få at man nödgades capitulera. Hertigen fatte Hans Hanſon til Monikala til Ståthållare på Slottet. Hela norra Finland bragtes til under-

derdånighet, och när Hertigen reſte hem om höſten, förde han med ſig Flemingens Enka Ebba Stenbock med flera fångna til Stockholm. Konungens Befallningsman i Öſterbotten Abraham Melkerſon blef den förſte, ſom för hans ſak gick til döden. Han var redan dertil fordrad af Ständerna på Arboga Riksdag. En ny Ambaſſadeur Samuel Laſcy ankom vid årets ſlut ifrån Konungen.

Til hans afhörande och Drottning Gunila Bielkes begrafning, ſamlades Ständerne d. 24 Januarii 1598 i Upſala. Han fick ſjelf vara vittne til en af Konungens anhängares Eric Stråles til Tagsnäs halshuggande. Hans propoſition beſvarades af Biſkop Kenicius i Skara, och Ständernas bref til Konungen blef aldeles efter Hertigens önſkan. Laſcy återkom ſedan ifrån Pohlen, at fordra Svenſka flottan til Konungens tjenſt, ſedan Pohlſke Ständerne på en Riksdag i Warſchau beviljat honom 6000 man til ſitt beſök uti Sverige. På tidning om Konungens ankomſt voro Clas Bielke och Axel Lejonhufvud de ende af Rådet, ſom inſtälde ſig hos Hertigen. Sigismund ſeglade ifrån Danzig d. 20 Julii med 5000 Pohlackar, öfver hvilka Göran Farensbach var Fältmarſkalk.

Sten

Sten Baner var Amiral öfver Konungens flotta, och Joachim Scheel öfver Rikets eller Hertigens. Stålarm, som återtagit Åbo Slott, utrustade äfven en flotta från Finland til Konungens tjenst med 3000 mans besättning. De lade sig i Gröpborgs hamn i Riala Socken, sex mil ifrån Stockholm; men några tusende Uplandsbönder, anförde af twå Professorer ifrån Upsala, Nicolaus Bothniensis och Jacobus Erici, tågade emot dem, då Finnarne hissade segel och lagade sig hem. I deras matsäckar fanns mycket korf, hvarföre denna expedition kallades korftåget. Främmande Sändebud ifrån England, Brandenburg, Anspach och Meklenburg ankommo såsom Fridsmedlare. Den förste Georg Carew höll Hertigens partie. Konungens Svenska krigsfolk bestod mäst af Smålänningar och Västgöthar. Öfver dem sattes Grefve Gustaf Brahe til FältÖfverste. Hertigens troppar voro samlade ur hans Förstendöme och ifrån Västmanland, Dalarna och Norrland. Konungen intog Calmar och skickade Commendanterna Göran Stiernskiöld och Olof Hård fångna til Pohlen. Lascy sändes til Stockholm, der Stad och Slott föllo i hans händer.

D. 22 Augusti kom Sigismund til Stegeborg, der hans Syster Prinsessan Anna re-

residerade. Hertigen låg i grannskapet och ryckte d. 8 Sept. om aftonen ifrån Mem, helt nära til Stegeborg. Wejer, som commenderade Pohlackarna, tog om natten en omväg, at falla honom i ryggen, medan Konungen och Farensbach upställde sig framföre på en äng, så at när han i dagningen kom tågande under en tjock dimma, fann han sig innesluten på alla sidor. Heidukarne togo honom i sidan ifrån en enbacke, som de besatt på hans vänstra flygel. Deras Canoner gjorde stort nederlag på hans folk, under det Wejer och Farensbach anföllo honom både frammanföre och på ryggen. På Göran Knutson Posses föreställning befalde Konungen drabbningen uphöra och lät tilsäga Hertigen, at han med säkerhet kunde draga sig tilbaka, det han ock gjorde til Skenäs. Två dagar derefter nalkades han åter Slottet, då underhandlingarne genom de främmande Ministrarna började. Konungen och Hertigen skulle bägge afskeda deras krigsfolk, til dess en rättegång inför främmande Magters Sändebud kunde afgöra deras tvist. Emedlertid ankom Hertigens flotta i Stegeborgsskären, då han började tala ur en högre ton och yrka Rådsherrarnas utlefverering. Konungen, som såg sig inspärrad til lands och

vatten, bröt opp natten emellan d. 20 och 21 Sept. til Linköping. Hertigen intog Stegeborg och följde honom med hela ſin ſtyrka. Utanföre Linköping löper ån Stång, ſom kommer ifrån Småland och faller i ſjön Roxen. Öfver henne voro denna tiden två broar, ſtora och lilla Stångebro. Konungen lät afröja et fält til ſlagtordning och ryckte ut öfver broarna med 8000 man; men när Hertigen icke ſyntes, drog han ſig in i Staden igen. Han lämnade dock något Infanteri och Canoner på den utſedda platſen. Emedlertid hade Wejer på parti angripit Hertigens förvagt och gjort larm i hans läger. Han ryckte derföre fram. Högra flygeln under Anders Lenartſon och Samuel Nilsſon ſkulle gå öfver ſtora Stångebro, och den vänſtra under Maſenbach öfver den lilla. Detta ſkedde om morgonen d. 25 Sept. då Konungen nyſs var inkommen i Staden. Hans högra flygel under Göran Nilsſon Poſſe dref Hertigens vänſtra tilbaka öfver lilla Stångebro; men hans vänſtra under Arvid Drake blef ſlagen af Anders Lenartſon, innan han ännu hunnit öfver ſtora Stångebro. Anders Lenartſon grep ſedan Göran Poſſe i ſidan och ſlog honom ur fältet. Pohlſka Artilleriet eröfrades och Konungen berättas

haf-

hafva förlorat 2000 man; men Hertigen allenast 40. På Konungens proposition beviljade Hertigen genast stillestånd. Förlikningen slöts två dagar efter. Emellan Konungen och Hertigen skulle ingen rättegång hafva rum; men Riksens Råd och andre i Riket, som med Hertigen voro i delo, skulle på en Riksdag inför utländska Commissarier stå til rätta och emedlertid med säkerhet til lif förblifva i Hertigens förvar. Eric Sparre, Gustaf och Sten Baner, Ture Bielke och Göran Knutson Posse måste då utlefvereras och skickades til Nyköpings Slott. Dalkarlarne hade rest sig, på tidning om Hertigens första motgång, och ihjälslagit sin Landshöfdinge Jacob Näf i Tuna. Detta buller kallades deraf Näftåget. Sedan Konungen och Hertigen sett hvarandra sista gången Michelsmässdagen, reste den förre, i stället för at efter löfte fara til Stockholm, först til Calmar och derifrån d. 25 October til Danzig. Hertigen höll deremot en sträng räfst i Stockholm, der RiksRådet och Ståthållaren Clas Bielke, Ärkebiskopen Abrahamus Andreæ Angermannus och Kyrkoherden i Storkyrkan Magister Skepperus inmantes i fängelse, och Konungens anhängares egendom deltes emellan Hertigens.

 I Lin-

I Linköpings fördrag emellan Konungen och Hertigen var utſatt, at emot den, ſom icke höll det ſamma, ſkulle den andra parten hafva magt at upſätta ſig. Deraf togo Ständerna ſig anledning på Riksdagen i Jönköping, ſom hölls i början af året 1599, at uti bref til Konungen föreſlå honom det alternativet, at antingen ſjelf ändra religion, eller hitſända ſin Son, Prins Uladislaus, at upfoſtras i Lutherſka läran. I annat fall hade han at vänta upſägelſe ifrån Svenſka Kronan. Ständerne ingingo äfven ſins emellan en förening, at om Konungen icke inom fyra månader fullgjorde Linköpings fördrag, ſkulle de mötas i Stokholm d. 24 Maji och utſe ſig en annan Regent. Calmar och Finland ſkulle med härsmagt bringas til lydnad. Ärkebiſkopen dömdes ifrån ämbetet och måſte träda i fängelſe, der han förblef til ſin död 1607. Nicolaus Olai Bothnienſis fick ämbetet i hans ſtälle. Calmar intogs af Hertigen d. 12 Maji. Commendanten Johan Sparre och flere af Adel halshöggos d. 16, och deras hufvuden upſattes på jernſtänger. På en ny Riksdag i Stockholm i Junii månad upſade Ständerne Sigismund all tro och lydnad och gåfvo honom et års tid at inſända ſin Son. Förſummades det, vore äfven han ſin arfs-

rätt

rätt förlustig. Hertigen förklarades emedlertid för Riksföreståndare, och kan man ifrån denna tiden räkna slut på Sigismunds regering i Sverige. Han regerade i Pohlen til 1632. Både han och hans Söner, Uladislaus och Jan Casimir förde titel af Konungar i Sverige. En Riksdag skulle hållas i Linköping nästa år öfver de fängsliga Riksens Råd, til hvilken äfven främmande Sändebud skulle inkallas. Hertigen anmodades af Ständerna, at med väpnad hand bringa Finland til underdånighet.

Han företog sig först expedition til Finland. Åbo Slott upgafs i September månads början och Viborg d. 28, der åtskillige Adelsmän afrättades. Samma sorgespel förnyades i Åbo d. 10 Nov. Clas Flemings Son, Johan Fleming, en väl upfostrad yngling, som var Kammarherre hos K. Sigismund, hade rest til Finland, at se efter sina arfvegods och på Stålarms inrådan blifvit qvar, at hålla mod i folket. Nu dömdes han til döden, såsom den der fört afvog sköld emot sitt fädernesland; men man gick i dommen förbi de orden i Konungabalken: Med mindre den är med, som rätter Herre är til Riket. Olof Gustafson Stenbock, som skjutit K. Eric XIV med en pistol i armen

under hans fängelse, ihjälskjöts och nedgrafdes i et kärr. Narva i Estland öpnade portarna för Hertigens befälhafvare; men Rewel gjorde ännu motstånd.

---

5. *Hertig Carl såsom Riksföreståndare ifrån 1599 til 1604. Fem år.*

Riksens Ständer samlades d. 27 Febr. i Linköping, at afgöra de olyckliga Rådsherrarnas öde. Hertigens Svåger, Hertig Johan Adolf af Holstein, hade hitsändt sina Ministrar, at afhöra rättegången. D. 3 Mars sattes en Domstol af 156 personer. 38 af dem voro af Ridderskapet och Adeln, och bland dem Grefvarne Eric, Magnus och Abraham Brahe samt Axel och Maurits Lejonhufvud, Friherrarne Johan Oxenstierna, Svante och Nils Bielke med flera; 24 af Krigsbefälet til häst och 20 til fot; 24 Borgare; 22 Lagförare; 24 Bönder och 4, som förde pennan. Alla desse aflade dommare-ed och frikallades ifrån trohets-eden. Gustaf och Sten Baner, Hogenskild, Ture och Clas Bielke, Eric Sparre, Eric Lejonhufvud, Göran Posse och Christer Horn, tilsammans nio Riksens Råd, samt Carl Stenbock,

bock, Axel Kurk, Arvid Stålarm och Bengt Falk blefvo för Rätten införde. Eric Göranson Tegel upsäste Hertigens klagomål i 25 punkter, uptagna alt ifrån K. Johans tid. Eric Lejonhufvud, Clas Bielke, Horn och Posse bådo om nåd, den de ock fingo på Holsteinska Ministrarnas förbön. Kistor med bref upburos, som besvärade alla de andra, utom Hogenskild Bielke. Rådsherrarne inlämnade deras protestation, som af Hertigen besvarades, hvarpå de ingåfvo deras Exception. Prästerskapet deltog icke på annat sätt i rättegången, än at de lämnade et betänkande, at Evangeliska läran varit i fara i Sverige, om Sigismund segrat vid Stångebro. Dödsdomen afkunnades d. 17 Mars. Oagtadt fyra Fruars och tjugu et närvarande barns förböner, var Hertigen obeveklig. Den exequerades Skärtorsdagen d. 20 Mars. Riksdagsbeslutet förelade Prins Uladislaus fem månaders tid, inom hvilken han kunde inkomma i Riket. I annat fall, och som Hertig Johan var för ung och man fruktade för mycket af broderliga kärleken hos honom, hade Ständerne öfvertalt Hertig Carl, at emottaga Kronan. Efter en ny Riksdag i Stockholm i Julii månad reste Hertigen med Gemål och Barn til Liffland. Han

ville anfalla Pohlackarna der, för at uppehålla dem i deras egit land och slippa deras besök i Sverige och Finland. Han kom til Rewel d. 9 Augusti. Hans armée var 30,000 man. Felin intogs i November at hans naturliga Son, Carl Carlson Gyllenhielm och Samuel Nilsson; Lais och ÖfverPahlen af Peder Stolpe; Karkhus, Ernest och Helmet af Hertigen sjelf, och Pernau blef äfven inom årets slut Pohlackarna ifråntagit.

Dorpt gick öfver genom accord i Januarii månad 1601. Pohlske Ryttmästaren Herman Wrangel, som förhållit sig tappert i kriget emot Ärkehertig Maximilian, men derföre icke blifvit efter önskan belönt, gick i Svensk tjenst och utmärkte sig sedan i Pohlska och Tyska krigen. Maurits Wrangel och Fabian Tisenhusen voro FältMarskalkar. FältÖfverstar voro Samuel Nilsson, Christer Somme, Jesper Anderson Krus, Henric Liewen, Michaël Wachtmeister, och öfver Finska tropparna Hans Bengtson, som i tolf år hade tjent Konungarna Henric den tredje och fjerde i Frankrike. Riga, Dunamunde och Kockenhusen voro de enda fästningar, som Pohlackarne hade qvar i Liffland. I slaget vid Kockenhusen d. 1 Junii

nii commenderade Gyllenhielm, såsom General en Chef, Herman Wrangel den högra flygeln, Hans Bengtson den vänstra, Liewen och Wachtmeister corps de bataille. Rytteriet, som bestod af 4000 man, gaf vika; men fotfolket och Artilleriet, som endast voro 900 man, stodo qvar på valplatsen. Wrangel blef fången och Ryttmästaren Mårten Clasfon, som sedermera blef adlad och kallad Hästesko, fick efter honom befälet. Troffen förlorades tillika med några fältstycken. Kockenhusen och Wenden intogos af Pohlackarna. Hertigen, hvars Gemål gifvit honom en Son, Carl Philip, i Rewel, for tilbaka til Finland och lämnade befälet öfver arméen til Grefve Johan af Nassau, som tjent i Nederland, under sitt Syskonbarn Prins Morits af Oranien och i två giften hade tjugu tre barn. Han fick fritt bord för tretio personer, utfodring för 24 hästar, och 2545 Riksdaler i månadtlig lön. I fridstider försäkrades han om et Slott eller Stad, med et Gardie af 300 til fot och 120 til häst. K. Sigismund och Pohlske StorCanzleren Zamoiski ankommo sjelfve til Liffland, sex vekor för Jul. Gyllenhielm och Jacob De la Gardie, som på adertonde året var Öfverste för et Norrländskt Infanterie-regemente, blefvo fångne på

Wolmar. Den förre qvarhölls der i tolf år, af hvilka han tilbragte ſex och et halft i järnbojor, och i et rum, ſom icke eldades.

Hertig Carl reſte ifrån Åbo 1602 norr omkring genom Väſterbotten och Norrland til Stockholm, dit han ſammankallat Rikſens Ständer til d. 8 Maji. Ingen Svenſk Regent hade förut reſt den vägen, och han utſåg då ſtällen til Städers anläggande kring Bothniſka viken. Alt ifrån giftermålet med ſin förra Gemål, hade han icke varit obenägen för Calvinſka läran. Han plägade kalla Lutheranerna för Ubiqviſter, ville icke antaga Augsburgiſka Bekännelſen, utan ſå vida hon öfverensſtämde med den heliga Skrift och inſtämde med de Reformerta, i läran om naturernas förening i Chriſto och om Nattvarden. Nu hade han fört med ſig ifrån Liffland en Reformert Präſt, Theodoricus Mycronius, hvilken vid Riksdagen utgaf Theſer til ſin läras förſvar. Deſſa Theſer vederlades af Ärkebiſkopen Olaus Martini, och när Hertigen äfven detta år utgaf en kyrko-ordning för ſitt Hof, anmärkte Ärkebiſkopen uti en ſärſkild ſkrift, at hon var lika med den Calvinſka uti Heidelberg. Hertigen yttrade mycket miſsnöje vid Riksdagen mot Präſterſkapet och de-

deras hushållning med kyrkor, fattiga och hofpitaler. Han utnämnde Maurits Lejonhufvud til RiksDrots, Magnus Brahe til RiksMarfk, Svante Bielke til Riks-Canzler, Axel Ryning til Amiral och Seved Ribbing til Skattmäftare, famt desfutom tolf nya Rikfens Råd. Doctor Nils Chesnecopherus, en Nerikesbo, fom var Mathefeos Profeffor i Marpurg, blef Hof-Canzler. Axel Oxenftierna, född 1583, kom hem ifrån fina utländfka refor, fedan han utgifvit och förfvarat fyra Theologifka Difputationer i Wittenberg. Til Läromäftare för Prins Guftaf Adolf förordnades Johan Schroderus, fom adlades och kallades Skytte. Den fifta Augufti utfattes för Sigismund, at aflämna et fluteligt fvar. Fälttåget i Liffland gick icke lyckligt. Hela provincen, undantagande Pernau, föll tilbaka under Polfkt välde. Inrikes ärender förfummades icke emedlertid. D. 14 Maji 1603 privilegierades Götheborg. Vid Götha älf hade i Medeltiden Gamla Lödefe varit belägit, fyra mil ifrån det nuvarande Götheborg, och drifvit en ftark handel; men blifvit förftörd af Hertigarna Eric och Valdemar. Der voro likväl ännu några Borgare qvar. Nya Lödefe blef federmera anlagdt der nu den få kallade Gammelftaden är belägen,

gen, och nu anlades Götheborg på ön Hiſingen, ſom til en del tilhörde Danmark. Sverige hade denna tiden tullfrihet i Öreſund. Således var det icke för at undvika tullen, ſom denna anläggning ſkedde; utan för at göra et nybygge för Holländare och andra främmande, hvilka fingo handels- och fiſkeri-friheter, äfven på en del Lappſka orter. Abraham Cabeliau uti Holland öfvertalte ſina Landsmän at reſa dit och förſkjöt koſtnaden, och de fingo der äfven fri religionsöfning.

En Riksdag började i Norrköping d. 6 Febr. 1604. Kronan tilböds för en ſyn ſkull Hertig Johan d. 29; men han affade ſig henne d. 6 Mars. I ſtället updrogs Hon åt Hertig Carl. En ny Arfförening uprättades d. 22, uti hvilken Succesſion med viſſa vilkor utſträcktes på qvinliga linien. I Riksdagsbeſlutet ſtadgades, at på de gods, ſom hädanefter bortförläntes ifrån Kronan, ſkulle bekräftelſe ſökas vid hvar ny Regents tilträde. Deſſe kallades derföre Norrköpings Beſluts Gods. Göran Knutſon och Göran Nilsſon Poſſe, Eric och Guſtaf Brahe, Axel Lejonhufvud, Johan, Axel och Eric Gyllenſtierna landförviſtes. Ständerne åtogo ſig tre års bevillning til kriget emot Pohlen. Viſſa

hus-

hushållsförfattningar vidtogos, såsom om Gästgifveriers inrättande öfver hela Riket, om tullens upbärande i silfver, om jämlikhet i vigt och mått, om Stångjärnets vid magt-hållande vid sin godhet, m. m. Hertigen började från denna tiden på sina mynt kalla sig Designatus Rex Sveciæ; men gaf sig orätt namn af Carl den Nionde, då han bordt heta Carl den Tredje. Han intog äfven Lapparna i sin titel och visade mycken omsorg om detta folk, genom Kyrkors och Scholors anläggande. Han hade år 1600 skickat Sigfrid Aron Forsius och Hieronymus Birkholz dit opp, med tjenliga instrumenter, til landets afmätande. De utsatte des längd til 73 Graders polhögd, och yttersta udden i Ishafvet vid NordCap, icke långt ifrån Vardhus. Derifrån til Umeå utstakade de Longituder och Latituder af flera orter. Samma år byggdes Tenotekis kyrka på Konungens bekostnad och 1603 Juckasjärfvi. Birkarlarnas urgamla handel på Lappmarkerna blef förbuden och ställd under vissa af Konungen förordnade Lappfogdar, som ägde at ibland dem skipa Lag och rätt efter Sveriges tryckta Lagbok, upbära skatten, dela sjöar, träsk och flöder dem emellan, och icke tillåta dem at vidare flytta omkring. Tvenne

mark-

marknader ſkulle hållas om året i hvar Lappmark, en om ſommaren och en om vintern, och räcka hvardera i två och tre veckor. 1603 förordnades Anders Buræus til RiksArchitect och GeneralMathematicus. En Landtmätare förordnades i hvar landsort, ſom ſkulle afmäta den, med hemmanens och byarnas ägor, och inlämna Chartorna i Konungens Räkningekammare. Derefter ſkulle han författa en general-Charta öfver hela Riket. Han reſte ſjelf omkring med et Aſtrolabium och anſtälde Aſtronomiſka och Geographiſka Obſervationer. Hans Charta öfver Sverige blef förſt färdig 1626, i koppar ſtucken i Stockholm på ſex regala ark. Så ſtor Charta hafva vi aldrig ſedermera kunnat åſtadkomma. En beſkrifning på Latin kliſtrades omkring ſjelfva Chartan. I Liffland led Konungens armée nederlag vid Wittenſten, och förlorade 3000 man, 21 fanor och 7 fältſtycken. Han åſtundade nu med alfvare frid. Johan Skytte afſändes til England och Axel Oxenſtierna til Hertigarna af Meklenburg, at utverka bemedling.

G. K. Carl

§. K. Carl den Nionde, ifrån 1604 til 1611. Sju år.

Til Städers anläggning kring Bothniska viken, nemligen Vasa, Uleå, Kiemi, Torneå och Umeå, gjordes anstalt 1605. Innan Konungen, som hade föresatt sig, at i egen person utföra kriget i Liffland, företog sig denna resa, samlade han åter Ständerna på en Riksdag i Stockholm d. 26 April, då RiksRådet Högenskild Bielke, som förut icke kunnat öfvertygas om något brott, ställdes för en urtima domstol. Hans Scholier öfver Arfföreningen och hans brefväxling, hvaruti han kallat Konungen en Tyrann, Drottningen en Jesebel, och de Kungliga barnen en huggormars afföda, gjorde nu hans olycka. Han dömdes d. 4 Maji til döden och afrättades d. 13 Julii. Uti sitt Testamente förordnade Konungen sin Gemål, Hertig Johan och nio Rikens Råd at förestå regeringen under sin frånvaro. I händelse af sitt frånfälle, begärde han at Rikens Ständer skulle antaga Hertig Johan til Konung. Derpå gick han d. 4 Augusti til segel med fyratio skepp. Hans armée bestod af 14000 man, öfver hvilka Hertig Fredric af Luneburg och FältÖfversten Anders Lenartson under Konungen hade be-

befälet. Den förras Syster var gift med Grefve Eric Brahe. Den sednare var farbror til den stora Leonard Torstenson. Fältherren Chodkeviz och Hertig Fredric af Curland commenderade Pohlska arméen om 5000 man; men Konungen förlorade slaget vid Kerkholm vid Riga d. 17 Sept. Otta tusen man stupade på Svenska sidan, och bland dem bägge Generalerne. Han sjelf blef frälst af en Finsk Adelsman, Henric Wrede, som derföre tilsatte sitt lif, och seglade i December hem til Sverige. Lycka var, at Konung Sigismund, som ärnade göra Sverige et besök, hvilket i denna ställning kunnat blifva farligt, hindrades derifrån af missnöje i Pohlen.

Konugen hade utgifvit en Catheches 1604 och en Bevisbok utkom samma år, som ur Kyrkofädernas och Lutheri och Melanchtons skrifter handlar om naturernas förening i Christo, hans lekamens och blods närvarelse i Nattvarden, m. m. Deremot utgaf Ärkebiskopen en Vederläggning, utan at nämna Konungen; men i Konungens Svar, som utkom 1606 och börjas: Vi Carl, m. m., namngifver han sig sjelf för Öfversättare af Boken, och vil fria sig ifrån Ärkebiskopens beskyllningar. Någon annan måste likväl hafva förfat-

fattat detta Svar under Konungens namn; ty det röjer mera Theologisk lärdom, än man af honom hade rättighet at vänta. Sättet hvarpå denna religionstvist fördes, är emedlertid märkvärdigt. En regerande Herre föredrager sina tankar, icke med magtspråk, utan med skäl, och ingen olägenhet tilfogas hans motsägare. Et religionssamtal hölls i Upsala 1607 emellan en Skotte Johan Forbesius, som sedan blef Theologiæ Professor i Aberden, och Ärkebiskopen med Theologiæ Professorerna. Kröningen firades i Upsala d. 15 Mars med mycken pragt. Regalierne voro nio: Manteln, Nyckeln, Ringen, Secretet, Caricantet, Globen, Spiran, Kronan och Svärdet. Fyra Prinsar och bland dem Grefvinnan Brahes bror, Domprosten i Strasburg, Hertig Joachim Carl af Brunsvig Luneburg, och äfven så många Prinsessor voro närvarande. Wittensten intogs i Liffland; men i belägringarna för Dorpt och Wolmar förlorades mycket folk.

Religionsakerne i Tyska Riket började dragа sig Konungens upmärksamhet. Han öpnade brefväxling derom 1607 med K. Henric IV i Frankrike, Churförste Fredric IV af Pfalz och Landtgrefve Morits af Hessen. Ställningen känner man af Allmänna Historien; men det som för-

 an-

anlät K. Carl til deltagande deruti, var K. Sigismunds Svågerskap med K. Philip III i Spanien och Jesuiternas betydlighet i bägges Cabinetter. Doctor Jacob Dyk sändes til Frankrike 1608 med bref, hvaruti önskades förnyelse af 1559 års Tractat emellan Sverige och Frankrike; men fråga yppades om Carls Konungatitel, som man icke gerna ville lämna, för at icke stöta K. Sigismund. Man fruktade äfven hans hårdhet, olikhet i religion och osäkra arfsrätt för hans barn *). Man tillät likväl en Fransk Officerare, La Borde du Luxe, at gå i Svensk tjenst med hjelptroppar; men desse klagade mycket öfver det sätt, hvarpå de blefvo handterade **). Kriget i Liffland gick emedlertid bättre, under Grefvens af Mansfeld anförande emot Chodkeviz. Han intog Dunamunde, Kockenhusen och Felin. Basilius Suiskoi i Ryssland, anförare för dem, som gjorde upror emot den falska Demetrius, hvilken åter understöddes af Pohlackarna, begärde hjelp ifrån Sverige. K. Carl beslöt at bistå honom med 5000 man, dem han likväl sjelf skulle besolda, och Jacob De la Gardie, nu 25 år gammal, blef

*) Les Negociations du Président Jeannin. T. 2. p. 245.

**) L'Honneur François. T. 6. p. 21.

blef GeneralLieutenant öfver alt krigsfolket i Finland. En ny DisputationsAct anstäldes d. 17 Nov. i Upsala, i Konungens egen närvaro, emellan den förr omtalte Forbesius och Ärkebiskopen med sju Professorer och Präster, öfver 68 af honom utgifna Theser. Den aflöpte til séger i Konungens öfvertygelse för den rådande läran. Han började sin Eriksgata d. 7 Febr. 1609, på hvilken hela Kungeliga Huset var honom följagtig och mycken pragt utbreddes, som i dåvarande olyckliga tider kunde anses öfverflödig. Han höll en Riksdag i Stockholm i Februarii månad, der han så häftigt tiltalade Ridderskapet och Adeln, at han blef rörd af slag. Han hade velat insätta i Sveriges Lagbok, at den Adelsman, som icke gjorde nöjagtiga framsteg i vetenskaper, skulle förlora arf och adelskap. Detta uptogs såsom en förföljelse, för hvilken HofCanzleren Chesnecopherus, Eric Göranson Tegel och Secreteraren Eric Eloffon ansågos såsom hufvudmän. Pernau upgafs genom förräderi åt Chodkeviz, med hvilken Nils Stiernskiöld äfven måste capitulera i Dunamunde. En Tractat slöts med Suiskoi i Viborg d. 28 Febr. at Kexholm med des län skulle afträdas til Sverige för den hjelp, honom derifrån lämnades, och de Svenske emedlertid behålla alla eröfringar. Derpå bröt De la

Gardie in i Ryssland, vann en seger vid Twer öfver Suiskois motståndare och tågade ända til Muscou. Denna Staden öpnade för honom portarna, och han höll der et segrande intåg med Suiskoi d. 12 Mars. K. Sigismunds yttrade åstundan, at få sin Son Uladislaus til Czar, hade gjort Ryssarna missnögda; men De la Gardies manskap, som låg i Muscou i 12 veckor, blef der bortskämdt af för goda dagar. Han måste bryta opp d. 24 Junii och capitulera vid Clusina, 28 mil derifrån, med Pohlska Fältherren Zolkevski om fritt aftåg. Han hade icke öfriga mera än 400 man. Evert Horn och en Fransos De la Ville hade befälet tillika med honom. Suiskois parti förföll då aldeles. Han måste sjelf gå i kloster, och Uladislaus utropades för Czar. K. Carl fick emedlertid anbud ifrån K. Henric IV och Protestanterna i Tyskland, at biträda Halliska förbundet, hvarföre Baron Abraham Lejonhufvud skickades til Frankrike och RiksRådet Gustaf Stenbock och Johan Skytte til England, der de bägge blefvo slagne til Riddare. K. Jacob I sände en Minister, Jacob Spens hit tilbaka, hvilken sedan gick i Svensk tjenst. Prins Gustaf Adolf blef Storförste til Finland och Hertig til Estland och Västmanland, och Prins Carl Philip Hertig til Södermanland, Nerike och Värmeland. En ganska buller-

sam

ſam Riksdag började i Örebro d. 24 Nov. och ſlutades til Juhl, i anledning af de oroligheter, ſom ſpordes ifrån Danmark. De härrörde egenteligen af Konungens förbud på ſegelfarten til Riga, och den ſkatt, han med Danſkarna ville dela i Lappmarken. Ständerne ville alle hafva frid, i ſynnerhet Allmogen, och äſkade at Konungen ſkulle lämna ſina påſtåenden. De voro äfven mycket betungade, ty af hvar perſon öfver tio år betaltes ſå kallade folkpenningar, och desſutom visſt för hvar ko, får, ſvin, mark ſmör och tunna afrad. Konungen, ſåſom rörd af ſlag, kunde icke ſjelf tala til Ständerna; men Hertig Guſtaf Adolf förde ordet på hans vägnar.

I Ryſsland hade Svenſka vapnen mycken framgång 1611. De la Gardie intog Kexholm d. 2 Mars, och d. 4 Jul. tilbödo Nougorods invånare Ryſka kronan åt en af K. Carls Söner. D. 16 Jul. intog De la Gardie Nougorod. De Muscouſke Ständerne gingo d. 23 Aug. in uti de Nougorodſkas benägenhet för Sverige. Evert Horn intog Ladoga, Coporie och flera fäſtningar; men Soldaten gjorde mycket hinder i detta krig genom ſin upſtudſighet. Krigsfolket beſtod mäſt af Sveitſare, Franſoſer, Engelsmän och Irländare. I deras upresning indrogos äfven Finnarne ſamt Öſt- och Väſtgötha Ca-

vallerie. De sistnämnde tågade från De la Gardie i stora Nougorod; men Philip Scheding manade dem in i Viborg, tog dem der fast och straffade åtskilliga til lifvet. Kriget, som i det samma bröt ut emot Danmark, gick icke så lyckligt. K. Christian IV föll in med 16000 man och började d. 3 Maji belägra Calmar. Besättningen bestod af 1700 man, med 104 MetallCanoner, och K. Carl med Hertigarna Johan och Gustaf Adolf tågade til undsättning. Staden var redan öfvergången d. 27 med storm, innan Konungen ankom d. 11 Junii. Dagen derpå lefvererade Danskarne en bataille, i hvilken deras anförare Lucas Krabbe stupade med 700 man. Svenska flottan kom äfven in i Calmar Sund och förlåg Slottet med alla förnödenheter. Et fåfängt försök at återtaga Staden d. 16 Jul. aflopp med 1000 mans förlust på Svenska sidan, och Konungen gjorde et olyckligt ombyte af Commendant, då han dertil förordnade Christofer Some. Prins Georg af Lüneburg, hvilken sedan blef Svensk General i Tyska kriget, upförde sig nu i Dansk tjenst med mycken tapperhet. Danska flottan ankom 27 Örlogsskepp stark, då den Svenska såsom underlägsen måste gifva sig bort och alt hopp om undsättning förlorades. K. Carl drog sig äfven två mil ifrån Calmar til Rysby. Somen upgaf Slottet

d. 3

d. 3 Aug. af förräderi, emot fritt aftåg för besättningen til Öland och gick derpå sjelf öfver til Danmark. Danskarna intogo Borkholm och Öland d. 9 Aug. och d. 24 anfölls Svenska lägret vid Rysby, der et slag stod i tre dagar, med en grufvelig mansspillan på ömse sidor. Prins Gustaf Adolf återtog Borkholm d. 9 Oct. I Nov. månad ärnade Konungen hålla en Riksdag i Stockholm. Han satte Nils Stiernskiöld til befälhafvare öfver förskansningarna vid Rysby, och reste sjöledes til Nyköping, dit Kronprinsen for landvägen. Konungen kom fram d. 26 Oct. svag och nästan mållös. Drottningen, Kronprinsen, Hertigarne Johan och Carl Philip samt tre Rikfens Råd, Bo Ribbing, Nils Liljehök och Axel Oxenstierna, hunno knapt samlas efter, innan han d. 30 Oct. upgaf andan.

Såsom Hertig hade Konungen anlagt Carlstad i Värmeland 1586 och Mariestad i Västergöthland. Cajaneborg anlades vid Uleå träsk 1607, egenteligen för Konungens handelsförslager med Lappmarken. Fahlun fick Stadsprivilegier 1608, äfven Tuna i Dalarna och Philipstad 1611. Der skulle dock icke få vara mer än 60 hushåll, för skogsbesparingen til bergsbruken. Afkastningen af Sala grufva var 1609 blott 44 mark; men Konungen lät krigsfolket arbe-

beta der, at han fick 150 marker. Finnar flyttades ifrån Norra Savolax och Rautalambi Härad, at genom svedjande upodla de stora ödeskogar, som då betäckte hela den trakten i Värmeland, hvilken nu kallas Carlskoga. De flyttades äfven sedermera til Helsingland och Dalarna, der de gjorde godt gagn, ända til des brukshandteringen började komma sig före under Drottning Christinas minderårighet. Genom Justitie-författningar stadgades, at Rättareting skulle hållas hvart år af Rikssens Råd, vid Distingsmarknaden i Upsala och Pehrsmässan i Linköping, der den Lagman eller Häradshöfdinge, ifrån hvilken sakerne voro vädjade, skulle stå på golfvet och försvara sin dom, alla domböcker inlämnas, alla köp stadgas, m. m. Som laglig ränta utsattes sex för hundrade. Hälften af bortförlänta sakören tilerkändes Kronan, på det man måtte veta, för hvilka brott sakören betaldes och de samma icke nedtystas.

Förteckning på Böcker fom finnas till falu hos Bokhandlaren Mag. *Utter* i Stockholm. Priferne äro för exemplar, banden betalas apart.

Acrels Chirurgifka Händelfer, 1 R:d. 16 fs.
Anton och Johanna, af *Lafontaine*, 28 fs.
Bertha och Agnes, af *Lafontaine*., 24 fs.
Berget Henneth, Dygdens och Vänfkapens friftad, 32 fs.
Bref till en Vän under en Refa i Landsorterne, 24 fs.
Bergtrollen, Spökelfehiftoria af *Spiefs*, 16 fs.
BarnaVännen af *Weife* med kpft. 2 delar, 32 fs.
Blighs UpptäcktsRefa i Söderhafvet, 24 fs.
Cronftedts Mineralogie, 32 fs.
Coxes UpptäcktsRefa i Söderhafvet, 12 fs.
Doriforths eller Lord Elmvoods hiftoria, 24 fs.
De la Galetierres öden under Decemviral-regeringen, 16 fs.
Ekmanfons Utkaft till Skriftetal, 22 fs.
Eremiten (den vackra), en händelfe i forntiden, 20 fs.
Emmerich, komifk Roman, 8 delar, 4 R:d.
Fabriksflickan, Drame, 16 fs.
Fants Föreläsningar öfver Svenfka Hiftorien, 2:ne ftycken, 40 fs. häftade.
Fedderfens Exempelbok för Barn, 24 fs.
Florians Smärre famlade Skrifter, 36 fs.
Fernovs Befkrifning om Värmeland, 40 fs.
Förfök till en korrt Lärobok i Naturläran, 24 fs.
Fanny och Julia eller Ungdomsvännerne, 32 fs.
Fadersväldet, en Famillefcene af *Lafontaine*, 36 fs.
Gellerts Moralifka Föreläsningar, ny uppl., 1 R. 12 fs.
Gref Guftaf, el. Kärlek och Dygd, af *Lafontaine*, 32 fs.
Hufelands Konft att lefva länge, 2 R:d.
——— Skönhetsmedel, 8 fs.
Hiftor. famlingar af *Adlerfparre*, 3 d:r, 2 R:d. 16 fs.
Iferts Bref om Guinea-kuften, 28 fs.
Julia el. Förnuftets feger öfver Pasfionerne, 4 fs.

Klo-

Klosterbarnen, öfvers. af *Oxenstierna*, 3 delar, 2 R:d. 44 ss.
Krigsmans Råd till sin son, 24 ss.
Lagerbrings mindre Sammandrag af Sv. Hist. ny uppl., 24 ss.
Louisa Mildmay 2 delar, 28 ss.
Ljungmans Beskrifning om Gripsholm, 16 ss.
Lloyds Handbok för Officerare, 16 ss.
Meares 2:ne Resor från Ostindien till Amerikas nordvästra kust 1786, 88, 89, Sammandr. af *Ödmann*, 1 R:d.
Poëtevins nytt sätt att lära Ungdomen skrifva Latin, öfvers. af *Snellman*, 36 ss.
Peter (lilla) Spökelsehistoria af *Spiess*. 2 d:r, 40 ss.
Pichlers Afhandling om smittosamma sjukdomar, Prisskrift, 16 ss.
Rafns Försök till inrättande af en praktisk Åkerbruksskola, Prisskrift, 16 ss.
Rosenhanes Svea Rikes Konungalängd 4:o, 1 R:d.
Regnérs Försök till Metriske öfversättningar från forntidens Skalder, 40 ss.
Röfvarebandet, Sorgespel af *Schiller*, 24 ss.
Sundelii Norrköpings minne med pl. 32 ss.
Straffet på ålderdomen, eller Lättsinnighetens följder, af *Lafontaine*, 24 ss.
Sylvius och Valeria, af *Lafontaine*, 20 ss.
Så går det till i verlden, Resebeskrifning, 32 ss.
Stridsbergs Mythologiska Lexikon, 40 ss.
— Öfversättning af *Schröchs* allmänna Verldshistoria, ny uppl. tillökt till år 1798, 1 R:d.
— Öfversättning af *Wolffs* Geometri, 20 ss.
Survilles Upptäcktsresa i Söderhafvet, 12 ss.
Tophams Bref om Skottland, Öfvers. af *Ödmann*, 20 ss.
Theatralisk Resa, 24 ss.
Ugglas Svea Rikes Rådslängd, 4:o, 2 R:d. 24 ss.
Victor, eller SkogsBarnet, 4 delar, 1 R:d. 24 ss.
Wertheri, Roman af *Perrin*, 24 ss.

Stockholm, tryckt hos H. A. Nordström, 1803.